

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**KENT ÇEPERİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE KENTSEL
MORFOLOJİK ÖZELLİKLERİ- MENEMEN –
SEYREK MAHALLESİ ÖRNEĞİ**

Yeşim KOÇDEMİR

Ağustos, 2022
İZMİR

KENT ÇEPERİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE KENTSEL MORFOLOJİK ÖZELLİKLERİ- MENEMEN – SEYREK MAHALLESİ ÖRNEĞİ

Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi

Şehir Planlama Anabilim Dalı, Kentsel Tasarım Programı

Yeşim KOÇDEMİR

Ağustos, 2022

İZMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ SINAV SONUÇ FORMU

YEŞİM KOÇDEMİR, tarafından **PROF.DR. E. İPEK ÖZBEK** yönetiminde hazırlanan “**KENT ÇEPERİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE KENTSEL MORFOLOJİK ÖZELLİKLERİ- MENEMEN – SEYREK MAHALLESİ ÖRNEĞİ**” başlıklı tez tarafımızdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

.....
Prof. Dr. E. İpek ÖZBEK

Yönetici

.....
Doç.Dr. Hasan Engin DURAN

Jüri Üyesi

.....
Doç.Dr. Neriman YÖRÜR

Jüri Üyesi

.....
Prof. Dr. Okan FISTIKOĞLU

Müdür

Fen Bilimleri Enstitüsü

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tez çalışması süresince, bana yol gösteren çok değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. E. İpek ÖZBEK'e, bana her zaman destek olduğu ve en zor dönemimde inancımı kaybetmeme izin vermediği için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Paylaştıkları bilgi ve belgelerle bu teze katkıda bulunan kurumlara, kişilere ve saha çalışmalarında yardımcı olan Seyrek yerleşmesi sakinlerine teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimim sürecinde ve tez çalışmam boyunca çalışmalarında yardımcı olan, bana inanan ve desteklerini esirgemeyen tüm arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, tezimin her aşamasında beni yalnız bırakmayan, destekleyen, her koşulda ve hayatım boyunca hep yanımda olan annem Aysel KOÇDEMİR'e ve babam Vural KOÇDEMİR'e teşekkür ederim. Beni sevgiyle büyüten ve bugün olduğum kişi olmamı sağlayan aileme sonsuz sevgi ve saygılarımı sunarım.

Yeşim KOÇDEMİR

KENT ÇEPERİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE KENTSEL MORFOLOJİK ÖZELLİKLERİ- MENEMEN – SEYREK MAHALLESİ ÖRNEĞİ

ÖZ

Kentleşme hızı ve kentsel alanlara yerleşme talebinin artışı ile birlikte kent çeperleri ve kırsal alanlar yapılaşma baskısı altında kalmakta ve kırsal alanlar zaman içinde kentsel alanlar ile bütünleşme eğilimi içerisine girmektedir. Ancak kırsal alana doğru meydana gelen saçaklanma ve yayılma, kırsal yerleşmelerin tarım ve yerleşme kültürünün yitirilmesine ve bu alanlarda değişimlere neden olmaktadır. Söz konusu değişim imar mevzuatı ile de yasal bir zemine taşınmıştır. 6360 sayılı Büyükşehir Yasası ile çeperdeki kırsal nitelikli köy ve beldeler, büyükşehirlerde mahalleye dönüştürülmüştür. Bu koşullarda yasal olarak da kentin bir parçası haline gelen kırsal yerleşmeler kendine özgü kimlikliklerini ve yerel özelliklerini yitirme tehdidi altında kalmaktadır. Bu araştırmanın amacı, kent çeperinin dönüşüm sürecinde kırsal alanın kentleşmesini ve kent karakterinin değişimini İzmir'in kuzey gelişme aksı üzerinde yer alan bir mahalle üzerinden açıklamaktır. İzmir kentinde çeperdeki yerleşim alanlarında meydana gelen değişimi, kırsalın morfolojik yapısına uymayan yapılaşmayı ortaya koymak, kırsalın kaybolan kimliğine dikkat çekmek hedeflenmektedir.

Kırsal nitelikli bir yerleşme olan Seyrek yerleşmesinde iki farklı morfolojik özelliğe sahip yerleşme dokusu, yapılı çevre (çevresindeki kullanımlar, ulaşım bağlantıları...), sokak, kamusal mekan, parsel (inşaat alanı, yapı düzeni..) ve bina ölçeğinde, olarak incelenecektir. Böylelikle Seyrek yerleşmesi örneğinde yeni yapılaşma özelliklerinin kentsel yayılmanın çeperde var olan kırsal dokuya ve kimliğine etkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırma kapsamında hem yeni gelişme alanları hem de mevcut durumda kırsal yerleşme özelliklerini koruyabilmiş olan alanların morfolojik yapısı detaylı olarak incelenmiştir. Bu tez kapsamında kırsal kimliğin kaybolması ve kentsel yayılmanın kırsal nitelikli yerleşmelerde kendine özgü yerleşme dokusu, sosyo-ekonomik yapısı ve kent karakteri üzerinde yarattığı etkileri Seyrek Mahallesi örneği üzerinden tartışılmıştır. Bu çalışma aynı zamanda kent çeperinin dönüşümüne ilişkin envanter oluşturmuştur.

Anahtar kelimeler: Kentsel yayılma, kentsel morfoloji, kent çeperi, kırsal yerleşmelerin dönüşümü

TRANSFORMATION OF URBAN FRINGE AND ITS URBAN MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS - THE CASE OF MENEMEN- SEYREK NEIGHBORHOOD

ABSTRACT

Increasing urbanization and the increase in the demand for settlement in urban areas create pressure for construction in the urban peripheries and rural areas. Therefore, rural areas tend to integrate with urban areas over time. The sprawl of the city towards the urban fringe is the reason for the change in the agricultural and settlement characteristics of the rural settlements. This transformation has been moved to a legal basis with the zoning legislation. Rural settlements, which have become a part of the city, are under the threat of legally losing their unique identity and local characteristics with the law no 6306. This aim of this study is to explain the urbanization of rural areas within the transformation process of urban fringe. It is aimed to reveal the changes occurring in the Seyrek settlement area in urban fringe, the structure that do not conform to the morphological structure of the rural settlements and to draw attention to the lost unique identity of the rural areas.

In this study, the transformation process is examined through urban morphological characteristics of Seyrek settlement, on the basis of typological characteristics of the urban tissue and its transformation. Morphological characteristics of urban sprawl in new settlements is examined on the basis of built environment and parcel scale. In this research, the development process of Seyrek settlement is revealed by examining the plans from past to present. Two different morphological areas are analyzed with the land use, transportation, public spaces, building - plot relations, building and plot characteristics.

Keywords: Urban sprawl, urban morphology, urban fringe, rural settlement transformation

İÇİNDEKİLER

Sayfa

YÜKSEK LİSANS TEZİ SINAV SONUÇ FORMU	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZ	iv
ABSTRACT.....	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
TABLolar LİSTESİ.....	xii
BÖLÜM BİR - GİRİŞ.....	1
1.1 Amaç	3
1.2 Kapsam.....	4
1.3 Yöntem	5
BÖLÜM İKİ - KENT ÇEPERİNDE KIRDAN KENTE DÖNÜŞÜM VE	
KAVRAMSAL AÇIKLAMALAR	7
2.1 Kent ve Kır	7
2.2 Kentleşme	11
2.3 Kentsel Büyüme (Urban Growth)	13
2.4 Kentsel Yayılma/Kentsel Saçaklanma (Urban Sprawl) ve Kırsal Saçaklanma	14
2.5 Kent Çeperi (Urban Fringe).....	23
2.6 Kentsel Çeper Kuşak Alanı (Urban Fringe Belt) ve Kır-Kent Çeperi (Rural- Urban Fringe)	25
2.7 Kent-Kır İlişkisi.....	27
2.8 Kırsal Dönüşüm.....	32
2.9 Kent Çeperinde Kırdan-Kente Dönüşüm	35
2.10 Kırsal Kalkınma Politikaları ve Kırsal Planlama	40
2.10.1 Kırsal Alana Yönelik Çıkarılan Yasal Düzenlemeler	43
BÖLÜM ÜÇ - KENTSEL MORFOLOJİ VE KURAMSAL YAKLAŞIMLARI	
.....	46

3.1 Kentsel Morfoloji	47
3.2 Kentsel Morfolojide Kuramsal Yaklaşımlar	48
3.2.1 Coğrafi Kökenli Morfolojik Yaklaşımlar	50
3.2.1.1 İngiliz Okulu Morfolojik Yaklaşım (Conzenian Approach)	52
3.2.2 Mimari Kökenli Morfolojik Yaklaşımlar	56
3.2.2.1 İtalyan Okulu Morfolojik Yaklaşım	59
3.2.2.2 Fransız Okulu Morfolojik Yaklaşım	62

BÖLÜM DÖRT - MENEMEN SEYREK ÖRNEĞİNDE KENT ÇEPERİNİN

DÖNÜŞÜMÜ VE KENTSEL MORFOLOJİK ÖZELLİKLERİ..... 63

4.1 Araştırma Alanının İzmir Kentindeki Konumu.....	64
4.2 Araştırma Alanının Mekânsal Gelişimi ve Çevre İlişkileri.....	66
4.2.1 Plan Kararları	66
4.2.2 Araştırma Alanının Mekansal Gelişimi ve Gelişiminde Etkili olan Faktörler	71
4.2.3 İdari Yapı ve Nüfus Yapısında Değişim	72
4.2.4 Çevresel Özellikler	73
4.3 Araştırma Alanının Morfolojik Özellikleri	75
4.3.1 Yerleşme Bütününe İlişkin Analizler	75
4.3.1.1 Çalışma Alanına İlişkin Kentsel İmgelem Analizi	77
4.3.1.2 Farklı Morfolojik Özellik Gösteren Dört Bölgenin Mekansal Özellikleri	82
4.3.2 Dört Farklı Bölge Bazında Yapılan Morfolojik Analizler	87
4.3.2.1 Arazi Kullanım	89
4.3.2.2 Kat Adedi	91
4.3.2.3 Yapılaşma Biçimi	93
4.3.2.4 Yapı Tipi	94
4.3.2.5 Binaların Bağımsız Birim Sayıları	96
4.3.2.6 Yapıların Taban Alanları Metrekareleri	98
4.3.2.7 TAKS Analizi	100
4.3.2.8 KAKS Analizi	102
4.3.2.9 Peyzaj Özellikleri	103
4.3.2.10 Açık Kamusal Mekan Kullanımları	106

4.3.2.11 Sokak Geçirgenliği Analizi	108
4.4 Bölüm Sonucu	109
BÖLÜM BEŞ - SONUÇ	118
KAYNAKLAR	126

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 2.1 Kentsel yayılma, banliyö örneği Las Vegas, ABD	15
Şekil 2.2 Kentsel Yayılma Modelleri.....	19
Şekil 2.3 Seferihisar Gelişme Konut Alanı	22
Şekil 2.4 Çeper kuşak alanı, Yedikule Bostanları, İstanbul	26
Şekil 2.5 Geçiş bölgeleri	37
Şekil 3.1 Kentsel morfoloji çalışmalarında tarihsel süreçte öne çıkan araştırmacılar.....	49
Şekil 3.2 Alnwick plan bölünmeleri.....	54
Şekil 3.3 Alnwick kuşak alanları	55
Şekil 3.4 Caniggia'nın tipolojik süreç yaklaşım şeması	60
Şekil 3. 5 Tipomorfoloji çalışması örneği.....	61
Şekil 4.1 Menemen ilçesinin İzmir içindeki konumu.....	65
Şekil 4. 2 Çalışma alanının İzmir içindeki konumu	65
Şekil 4. 3 1/100.000 ölçekli İzmir-Manisa Planlama Bölgesi Çevre Düzeni Planı ...	67
Şekil 4.4 2001 ve 2021 yılları arasında Seyrek yerleşiminin gelişimi.....	71
Şekil 4.5 Çevresel ilişkiler	73
Şekil 4.6 Seyrek yerleşimi	74
Şekil 4.7 Seyrek sokak dokusu	76
Şekil 4.8 Seyrek yapı adası formları	76
Şekil 4.9 Kentsel imgelem analizi.....	79
Şekil 4.10 Seyrek yerleşmesinde kırsal doku ve yeni yapılaşmanın oluşturduğu bölgeler.....	80
Şekil 4.11 Kapalı konut sitelerindeki fiziksel ve psikolojik sınır oluşturan bahçe duvarları	81
Şekil 4.12 Meydan Ana odak ve nirengi noktası - İzmir Bakırçay Üniversitesi girişi ikinci derece odak noktası	82
Şekil 4.13 Örnek olarak seçilen dört alan	82
Şekil 4.14 Örnek alan içerisinde bulunan, birinci bölge	83
Şekil 4.15 Örnek alan içerisinde bulunan, ikinci bölge	84
Şekil 4.16 Örnek alan içerisinde bulunan, üçüncü bölge	85

Şekil 4.17 Örnek alan içerisinde bulunan, dördüncü bölge	86
Şekil 4. 18 Örnek seçilen 4 alan Earth görüntüsü	88
Şekil 4.19 Arazi kullanım analizi	90
Şekil 4.20 Kırsal nitelikli yerleşmede konut – ahır kullanımları	91
Şekil 4.21 Gelişme konut bölgesinde konut altı ticaret ve konut kullanımları	91
Şekil 4.22 Kat adedi analizi	92
Şekil 4.23 Yapılaşma biçimi analizi.....	94
Şekil 4.24 Yapı tipi analizi.....	95
Şekil 4.25 Geleneksel yerleşme yapı tipi (müstakil yapı) – Gelişme alanı yapı tipi (apartman-blok yapı)	96
Şekil 4. 26 Binaların bağımsız birim sayıları.....	98
Şekil 4.27 Yapı taban alanı büyüklüğü	99
Şekil 4.28 TAKS analizi	101
Şekil 4.29 KAKS analizi	103
Şekil 4.30 Peyzaj özellikleri analizi	104
Şekil 4.31 Kırsal nitelikli yerleşmede 1 ve 2.bölgede sokağa katkılı duvar ve ağaçlar – Gelişme konut alanında sokağa katkılı bodur ağaç ve çalılar	105
Şekil 4.32 Açık Kamusal mekan kullanımları	106
Şekil 4.33 Geleneksel konut dokusunda kamusal mekan (Meydan) – Gelişme konut alanında kamusal mekan (Park)	107
Şekil 4.34 Sokak geçirgenliği analizi.....	108
Şekil 4.35 Alandan geçirgen bahçe duvarı, yarı geçirgen bahçe duvarı, kapalı bahçe sınırı örnekleri	109
Şekil 4.36 Kırsal nitelikli yerleşme alanı	113
Şekil 4.37 Kırsal nitelikli konut ve gelişme konut dokusu	114
Şekil 4.38 Apartmanlaşma bölgesi.....	115
Şekil 4.39 Blok yapılar-kapalı siteler bölgesi	116
Şekil 4.40 2001 – 2021 Yılları arası bölgelerin değişimi.....	116

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 2.1 Genel olarak kabul gören kent ve kır boyutlarına göre özelliklerinin karşılaştırılması	28
Tablo 3.1 Coğrafi kökenli kentsel morfoloji araştırmacılarının bakış açıları	51
Tablo 3.2 Mimari kökenli kentsel morfoloji araştırmacılarının bakış açıları	58
Tablo 4.1 Morfolojik özellikler sonuç tablosu.....	111

BÖLÜM BİR

GİRİŞ

Kırdan kentlere göç ve kentlerde nüfusun artması, kentleşmenin hızlanmasıyla birlikte kentlerde ve çevrelerinde değişimlere neden olmuştur. Kentsel büyümenin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu değişimlere ‘kentsel yayılma’, ‘kentsel saçaklanma’ olarak ifade edilmiştir. Kentin merkezi kesimleri ile ve çevresinde meydana gelen değişimler çeper ve merkez kent ayrımını ortaya çıkarmıştır.

20.yüzyılda sanayileşme ile birlikte kentlerde ulaşım ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeleri yanı sıra, tarım ve sanayide yeni üretim teknikleri geliştirilmiştir. Söz konusu değişimler kentsel mekânın oluşum süreçlerini ve büyüme yapısını da etkilemiştir. Kentlerde yaşanan bu dönüşüm ile toplumsal ve ekonomik ilişkilerde değişime uğramış, çevresindeki yerleşmelere doğru genişleyen ve yayılan kentlerde, kentsel fonksiyonlar kent yerleşim alan sınırı dışında da yer seçmeye başlamıştır. Kent çeperinde kalan yerleşmeler ise kentin bir parçası haline gelmeye başlamıştır. Bunun sonucunda metropoliten kentin yerleşme sınırı çeperinde birbirinden kopuk, sürekliliği olmayan yeni yerleşim örüntüleri meydana gelmiş ve bu yeni büyüme biçimi ‘kentsel saçaklanma’ olarak adlandırılmıştır (Sezgin ve Varol, 2012).

Metropoliten kentlerin çeperlerindeki gelişmelerin süreksizlik içeren, düşük yoğunluklu ve sıçrayarak kentsel saçaklanmaya sebep olması, sürdürülebilir kentsel alanların oluşmasında engel oluşturmaktadır. Kentsel gelişmenin artmasıyla birlikte kentsel alanda ortaya çıkan rantın tarımsal getiriye göre daha yüksek ve riskin az olması sebebiyle, tarım alanları ve kırsal araziler hızla kentsel kullanımlara ve özellikle konut kullanımına dönüşmektedir (Sezgin ve Varol, 2012).

Kentleşme hızı ve kentsel alanlara yerleşme talebinin artışı kent çeperleri ve kırsal alanlarda yapılaşma baskısının oluşmasına ve kırsal alanların zaman içinde kentsel alanlar ile bütünleşme eğilimi içerisine girmesine neden olmaktadır. Artan kentleşme ile kent çeperlerinde yer alan kırsal alanlarda değişim meydana gelecektir. Zamanla kentle bütün olan çeperdeki kırsal yerleşmeler, kentin bir parçası haline gelecek ve

kendine özgü kimliğini tamamen kaybedecektir (Kubat ve Hazar, 2018). Otoyolların yapılması ve otomobil kullanımının artmasıyla konutlar dışında işletmelerinde kent çeperinde yer seçmeye başlamasıyla kentler çeperlere doğru yayılımını hızlandırmaktadır (Wessmer, 2002). Ancak kırsal alana doğru meydana gelen kentsel saçaklanma ve yayılma, kırsal yerleşmelerin tarım ve yerleşme kültürünün yitirilmesine neden olmaktadır.

Söz konusu kırdan kente değişim imar mevzuatı ile de yasal bir zemine taşınmıştır. Çeperde kalan alanların kentleşme baskısı altında kalma nedenlerinden biri yönetimlerin bu alanları yerleşilebilecek boş alanlar olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır (Ünlü, 2020). 6360 sayılı Büyükşehir Yasanın kabul edilmesiyle birlikte de çeperdeki kırsal nitelikli köy ve beldeler, büyükşehirlerde mahalleye dönüştürülmüştür. Bu koşullarda yasal olarak da kentin bir parçası haline gelen kırsal yerleşmeler kendine özgü kimlikliklerini ve yerel özelliklerini yitirme tehdidi altında kalmaktadır.

İzmir'in kentleşme sürecine baktığımızda yağ lekesi şeklinde saçaklanarak büyüme gözlenmektedir. Kentleşmenin son yıllarda hızla artması çeperdeki kırsal nitelikli yerleşme alanlarının bazılarını da içine almıştır ve günümüzde pek çok kırsal nitelikli yerleşme özgün karakterini yitirme baskısı ve tehlikesi altındadır. Kentin çeperlere doğru gelişimini destekleyen ve hızlandıran adımlar da atılmıştır. Kent çeperinde gelişen sanayi alanları ve bununla birlikte toplu konut alanlarının gelişimi çeperlere doğru yayılmayı hızlandırmıştır. Günümüzde İzmir kent merkezi doğal eşiklerinin sınırlarına kadar büyümüş ve saçaklanmalarla yayılmaya devam etmektedir. Bu durum üst ölçekli plan kararları, büyük yatırımlar ve eğilimler ile de hız kazanmıştır. Söz konusu değişim artan konut talebi ve planlı gelişme olarak tanımlansa da çeperde yer alan kırsal yerleşmelerin özgün kırsal karakterlerini kaybetmelerine neden olmaktadır. Söz konusu değişim İzmir'in tüm gelişme aksları olan kuzey, güney, doğu ve batı akslarında izlenmektedir. Kırsal yerleşmelerin hemen bitişiğinde, tarım alanlarının sınırında çevresinin doğal ve fiziksel karakteri ile uyumsuz apartmanlar ve konut siteleri şeklinde gelişmeler gözlenmektedir.

Kentin çeper alanlarındaki söz konusu gelişme eğilimleri bu çalışmada tartışılmak istenmiştir. İzmir kent merkezi çeperinde yer alan ve kırsal niteliğini yitirme tehdidi altında kalan yerleşmelerin geçmişten gelen kendilerine özgü kimliklerini ortaya koymak ve değişimlerine dikkat çekmek hedeflenmiştir. Çeperin ve kırsal nitelikli yerleşmelerin dönüşümü bu çalışmada ‘kentsel morfoloji’ analiz yöntemleri kullanılarak Menemen ilçesi Seyrek yerleşmesi örneği üzerinden açıklanmıştır.

Kentsel morfoloji sokakların, yapı adalarının ve binaların oluşturduğu mekânsal organizasyonun değerlendirilmesi ve bu bağlamda kentin tarihinin, gelişiminin ve sosyal yapısının incelendiği çok yönlü bir araştırma dalıdır. Kent, unsurları ile birlikte sürekli bir değişim içindedir ve kentsel morfoloji alanı bu değişime odaklanarak kentin yapısını açıklamayı amaçlamaktadır. Bu çalışma kapsamında da kentsel morfoloji araştırma yöntemleri kullanılarak kent çeperinde meydana gelen kırdan kente dönüşümün ortaya konulması hedeflenmiştir.

1.1 Amaç

Çalışmada, kentin çeper alanlarındaki söz konusu gelişme eğilimleri tartışılmak istenmiştir. İzmir kent merkezi çeperinde yer alan ve kırsal niteliğini yitirme tehdidi altında kalan yerleşmelerin geçmişten gelen kendilerine özgü kimliklerini ortaya koymak ve değişimlerine dikkat çekmek hedeflenmiştir. Çeperin ve kırsal nitelikli yerleşmelerin dönüşümü bu çalışmada Menemen ilçesi Seyrek yerleşmesi örneği üzerinden açıklanmıştır.

Bu araştırmanın amacı, kent çeperinin dönüşüm sürecinde kırsal alanın kentleşmesini ve kent karakterinin değişimini İzmir'in kuzey gelişme aksı üzerinde yer alan bir mahalle üzerinden açıklamaktır. İzmir kent merkezi çeperindeki yerleşim alanlarında meydana gelen değişimi, kırsalın morfolojik yapısına uymayan yapılaşmayı ortaya koymak ve kırsalın kaybolan kimliğine dikkat çekmek hedeflenmektedir. Seçilen örnek alanda, Kuzey gelişme aksında saçaklanarak gelişen Seyrek yerleşmesinde iki farklı morfolojik özelliğe sahip yerleşme dokusunun geçirdiği dönüşüm morfolojik analiz yöntemleriyle açıklanmaya çalışılmıştır. Kırsal nitelikli bir yerleşme olan Seyrek’ in dönüşüm sürecinde meydana gelen değişimleri

kentsel morfolojik özellikleri ile yapılı çevre özelliklerinin sokak, kamusal mekân, parsel ve bina ölçeğinde ortaya konularak açıklanması hedeflenmiştir. Kırsal nitelikli Seyrek yerleşmesinin kendine özgü kırsal nitelikli dokusu ve yeni gelişen yerleşme dokusu arasındaki farklılıkların değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

1.2 Kapsam

Tez çalışması dört temel bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tez çalışmasının amacı, kapsamı ve çalışmada kullanılmış olan yöntemler açıklanmaktadır.

İkinci ve üçüncü bölümlerinde ise tezin temelini oluşturan kent çeperinde kırdan kente dönüşüm ve kentsel morfoloji kuramlarına ilişkin literatür araştırmasının değerlendirmesidir. Literatür araştırmasında, öncelikle kır-kent, kentsel büyüme, kentsel yayılma-kentsel saçaklanma, kent çeperi, kentsel çeper kuşak alanı ve kır-kent çeperi gibi bazı temel kavramlar açıklanmıştır. Daha sonra yapılan tanımlar doğrultusunda kır-kent ilişkisi, kent çeperinde kırdan kente dönüşüm, kırsal dönüşüm, kırsal kalkınma ve kırsal planlama gibi kırdan kente dönüşümlerin sebepleri ve yarattığı sonuçlar yapılan literatür araştırması ve verilen örnekler ile açıklanmaktadır. Literatür araştırmasında kentsel morfoloji tanımı, kentsel morfoloji kuramsal yapısı ve kentsel morfoloji araştırma yöntemleri bu çalışmanın kırdan kente dönüşümü açıklamak için kullanılan analiz yöntemleri incelenmiştir.

Dördüncü bölümde, çalışma alanının konumu, çevresel, mekânsal özellikleri ve seçilen farklı morfolojik bölgelerin mekânsal ve kentsel doku özellikleri açıklanmaktadır. Araştırma alanının mekânsal gelişimi, gelişimde etkili olan faktörler ve kentsel imge analizi sonuçları ile birlikte açıklanmıştır. Morfolojik analizler kapsamında ise alan; iki farklı morfolojik özelliğe sahip yerleşme dokusu, yapılı çevre, parsel ölçeğinde yapılan analizlerle kırdan kente dönüşümün yarattığı sonuçlar ortaya konmaktadır. Araştırma kapsamında yeni gelişme alanları ve mevcut durumda kırsal yerleşme özelliklerini koruyabilen olan alanların morfolojik yapısı detaylı olarak incelenmiştir.

Tez çalışmasının beşinci ve son bölümü ise araştırmanın sonuçlarından ve değerlendirmelerden oluşmaktadır. Farklı morfolojik yapıya sahip bölgelerin

özellikleri detaylı olarak tespit edilmiş ve özet bir tablo hazırlanmış, karşılaştırma yapılarak bölgelerin özellikleri ortaya konmuştur. Morfolojik analizler yoluyla elde edilen verilere göre, kent çeperine doğru saçaklanarak büyüyen kentlerde kent çeperinde yer alan kırsal yerleşmelerin zamanla geçirdiği dönüşümler belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda, çalışmada Seyrek yerleşmesi örneğinde yeni yapılaşma özelliklerinin, kentsel yayılmanın, çeperde var olan kırsal dokuya ve kimliğine etkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1.3 Yöntem

Tez kapsamında, kent çeperinde meydana gelen kırdan kente dönüşüm, kentsel morfoloji analiz yöntemleri ile incelemesinin yapıldığı çalışmada, literatür araştırması yapılarak, örnek alan araştırmasının temelleri oluşturulmaya çalışılmıştır.

Araştırma kapsamında seçilen, İzmir'in kuzey gelişme aksında yer alan Seyrek yerleşmesi kentsel gelişme baskısı altında kalan, kendine özgü kimliğini kaybetme tehdidi altında olan yerleşmelere bir örnektir. Bu yerleşmede meydana gelen değişimi ortaya koyabilmek için farklı ölçeklerde analiz yöntemleri kullanılmıştır. Çalışma kapsamında öncelikle seçilen yerleşme bütününde çevresel ilişkileri, mekânsal gelişimi ve gelişimini etkileyen faktörler incelenmiştir. Yerleşme bütününde tarihsel süreçte fiziksel olarak gelişimi, sokak dokusu ve yapı adası düzeni incelenmiştir. Bu alanda kent mekanını daha iyi kavrayabilmek ve inceleme yapabilmek için kenti 5 farklı fiziksel öge üzerinden okunmasını mümkün kılan kentsel imge analizi yapılmıştır. Bu analiz yöntemiyle farklı morfolojik bölgelerin tespitinin yapılması mümkün hale gelmiştir. Morfolojik analizler kapsamında ise alan; iki farklı morfolojik özelliğe sahip yerleşme dokusu, yapıli çevre (çevresindeki fonksiyonlar, ulaşım bağlantıları..), parsel ölçeği (inşaat alanı, bina yükseklikleri, yapı düzeni..) gibi yapılan analizlerle kırdan kente dönüşümün yarattığı sonuçlar ortaya konmaktadır. Araştırma kapsamında yeni gelişme alanları ve mevcut durumda kırsal yerleşme özelliklerini koruyabilen olan alanların morfolojik yapısı detaylı olarak incelenmiştir. Uygulanan diğer yöntemler; saha çalışmasında sokak ve binaların incelenmesi ve fotoğraflama yöntemidir.

Kent çeperinde yer alan kırsal yerleşmelerdeki kırdan kente dönüşüm morfolojik analiz yöntemi kullanılarak incelenmiş ve yapılan saha çalışmasında elde edilen verilerle ortaya çıkan haritalarla seçilen bölgeler arasında değerlendirmeler yapılmıştır. Son olarak yapılan analizler doğrultusunda farklı morfolojik yapıya sahip bölgelerin özellikleri detaylı olarak tespit edilmiş ve özet bir tablo hazırlanarak, karşılaştırma yapılmıştır. Bu karşılaştırmalar sonucunda, kırsal doku ve yeni gelişmekte olan yerleşme dokusu arasındaki farklılıklar ve değişimler ortaya konmuştur.

BÖLÜM İKİ

KENT ÇEPERİNDE KIRDAN KENTE DÖNÜŞÜM VE KAVRAMSAL AÇIKLAMALAR

2.1 Kent ve Kır

Artan kentleşmeden dolayı kırdan kente dönüşümlerin yaşandığını gözlemlediğimiz, ‘Kent’ ve ‘Kır’ı ayıramadığımız yerleşimlerin ortaya çıktığını günümüzde bu çalışma kapsamında ‘kent’ ve ‘kır’ tanımlarını ortaya koymak oldukça önemlidir. Yasal ve yazınsal olarak kent ve kır araştırmacılar tarafından tanımlanmaya çalışılmış, tarihsel süreç içerisinde değişen yerleşmelerle birlikte yapılan tanımlarda da değişiklik yaşandığı görülmektedir. Günümüzde kır ve kenti birbirinden ayırıp, tanımlamak için farklı ölçütler ve kriterler bulunmaktadır. Bu kriterler genel olarak yönetsel sınırlar, nüfus, ekonomik ve sosyolojik olarak sınıflandırılabilir (Aydınlı ve Çiftçi, 2015).

Kent tanımlarına göre, tarihin tüm dönemlerinde hem yazın hem de yasal mevzuat olarak her ülke kendine ait kent tanımını ortaya koymuştur. ‘Kent’ kavramına ilişkin olarak tüm ülkeler ve zamanlar için geçerli olabilecek bir tanım yapılamamıştır (Topal, 2005). Tarih boyunca yapılan ilk tanımlarda kent ve uygarlık birlikte var olan, kentleşme ile birlikte uygarlığın geliştiği düşüncesi hâkim olmuştur. Latince ve Arapça gibi dillerde ‘uygarlık’ kelimesi ‘kent’ kelimesinden türetilmiştir (Topal, 2005).

Topal’ın 2005 yılında yaptığı çalışmasında ‘kent’ kavramının farklı açılardan ele alınarak tanımlanmaya çalışmıştır. Genel olarak kent; nüfus, ekonomik ve sosyolojik olarak kırdan farklılaşan yer olarak tanımlanmıştır. Kent genel olarak üretim biçiminin kırdan farklılaştığı, sanayi, hizmet gibi farklı sektörlerin öne çıktığı, toplumda uzmanlaşma ve iş bölümünün en yüksek düzeyde olduğu, sosyolojik yapısında ise kentlileşmenin etkisiyle farklı sosyal grupların bir arada yaşadığı heterojen bir toplumun yaşadığı, köylere göre nüfus olarak daha fazla kişinin yaşadığı yerleşmeler olarak tanımlanmıştır (Topal, 2005).

Kent ile ilgili tanımlarda nüfusu göz önünde bulundurarak yasal düzenlemelerde tanımlar yapılmıştır (Aydınlı ve Çiftçi, 2015). 442 sayılı Köy Kanunu 1. Maddesine göre nüfusu 20 binden çok olan yerleşmelere şehir denmektedir (Anonim, 1924). 5393 sayılı Belediye Kanunu'na göre nüfusu 5 bin üzerinde olan yerleşmelerde belediye kurulması zorunludur (Anonim, 2005). Bu kanun kapsamında belediye olan yerleşmeler kent olarak tanımlanmamıştır. Ancak kanun kapsamında kurumlara verilen yetkiler, görev tanımları ve gelir kaynakları incelendiğinde kent yönetimi için gerekli olan tüm imkanlar sağlanmıştır. Bu iki kanuna bakıldığında kent 20 bin nüfus üzeri olarak tanımlanırken, belediye kanununda bu sınır 5 bine çekilmiştir (Topal, 2005).

Keleş (1980) Kent bilim terimleri sözlüğünde kentsel alanı, “Genellikle bir kent yönetimi biriminin sınırları içinde kalmakla birlikte, kimi kez ondan daha geniş olan ve kırsal niteliğini yitirmiş ya da yitirmek üzere bulunan yöre kentleri de kapsayan alan” olarak tanımlamaktadır.

Kent tanımını, tek bir ölçüte bağlı kalarak yapmak doğru bir yol değildir. Yalnızca nüfus ölçütüne bağlı kalarak yapılan tanımlarda kent niteliği gösteren bir yerleşmenin ancak nüfusunun belirlenen sınırın altında kalması durumu ortaya çıkabilir. Ekonomistler tarafından yapılan tanımlarda kent genel olarak nüfusun tarım dışı faaliyetlerde çalıştığı alan, “mal ve hizmetlerin, üretim, dağıtım ve tüketimi sürecinde toplumun sürekli olarak değişen gereksinmelerini karşılamak için ortaya çıkan bir ekonomik mekanizma” olarak tanımlanmaktadır. Sosyologlara göre yoğun bir nüfusun olduğu, toplumda iş bölümü, uzlaşmanın yaygın olduğu ve toplumsal yapının heterojen olduğu yerler olarak tanımlanmaktadır. Kent tanımı söz konusu tanımlardaki tüm kriterleri içermelidir. Ancak bazı kriterleri sağlamayan yerleşmeler ‘kent’ olabileceği gibi ‘kır’ olarak tanımlanan yerleşmelerin bazılarında yukarıda belirtilen kriterleri sağlamayabilir. Bu nedenle plancılar, coğrafyacılar, sosyologlar tarafından kent ve kır arasında net bir ayrım yapılamamaktadır (Keleş, 1993).

‘Kır’ tanımlarına bakıldığında, Türkiye’de köy ve kır kavramı iç içe geçmiş ve birbiri yerine kullanılmaktadır. Yasal olarak mevzuatta ‘kır’ tanımı yapılmamıştır.

Köy, kır yerleşmeleri için kabul gören kavram olarak kabul edilmektedir (Yörür, 2008).

Kır ve kırsal alanı tanımlamak için Ulusal (TÜİK, DPT) ve uluslararası kuruluşlar (FAO, AB, BM, OECD) tarafından farklı ayırım kriterleri geliştirilmiş ve tanımlarda kullanılmıştır. Dünya genelinde, OECD'nin nüfus yoğunluğunu dikkate alarak ortaya koyduğu kırsal alan tanımı kabul görmektedir. OECD'nin yaptığı tanıma göre nüfus yoğunluğu 150 km²'yi aşmayan yerleşmeler kır olarak kabul edilmektedir. OECD'nin tanımına göre bölgeler üç gruba ayrılmıştır. Bunlar; nüfusunun %50'den fazlası kırsal topluluklarda yaşayan kırsal baskın bölgeler, %15–50 arası kırsal topluluklarda yaşayan önemli ölçüde kırsal bölgeler ve nüfusun %15'in den azı kırsal topluluklarda yaşayan bölgeler kentsel baskın bölgelerdir. 1988 yılında yayınlanmış olan 'Kırsal Toplumun Geleceği' adlı Komisyon belgesinde yapılan 'kırsal alan' tanımında kriter olarak ulusal ekonomiye entegre olma durumu kabul edilmiştir ve entegre olma derecesine göre sınıflandırma yapılmıştır. Buna göre kırsal alanlar, orta dereceli kırsal alanlar ve üçra kırsal alanlar olarak üç sınıfa ayrılmıştır. Kırsal alanlar, kente nispeten diğerlerine daha yakın, tarım dışı ekonomik faaliyetlerin yer aldığı, nüfusun artış gösterdiği alanlar, orta dereceli kırsal alanlar, üçra kırsal alanlar ile arada kalan kırsal yerleşmeler ve üçra kırsal yerleşmeler ise nüfusunun çoğunluğunu yaşlıların oluşturduğu, kente uzak ve yalnızca tarıma dayalı faaliyetlerin yapıldığı yerleşmeler olarak tanımlanmıştır (Yörür, 2008). Bu tanımlardan da anlaşıldığı üzere kente yakın olan ve kent gelişmesi baskısı altında kalan alanlar uluslararası kurumlar tarafından da tanımlanmaya çalışılmış ve 'kırsal alan'ın tanımı belirledikleri kriterler doğrultusunda sınıflandırılarak ortaya konmuştur.

Türkiye'de yasal mevzuatta kır, köy ve kırsal alanın tanımına bakıldığında 442 sayılı Köy Kanunu 1. Maddesine göre, "Nüfusu 2 binden az olan yerleşmelere köy... denir" ve "Cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ ve bahçe ve tarlaları ile birlikte bir köy teşkil ederler" şeklinde tanımlanmıştır (Anonim, 1924). Türk Dil Kurumu'nun (TDK) kırsal alan tanımına göre ise, 'az insanın yaşadığı, daha çok kır durumunda olan yer' olarak tanımlanmaktadır.

Kalkınma Bakanlığının 2018 yılında hazırladığı On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2019-2023) çerçevesinde hazırladığı “Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu” na göre; ekonomik olarak baskın olan tarım faaliyetlerinin baskın olduğu, düşük nüfuslu, doğal çevreye sahip yerleşmeler kırsal yerleşmeler olarak kabul edilmektedir. Tanımlarda kriterler olarak şunlar öne çıkmaktadır:

- Doğa-insan ilişkilerindeki yoğunluk,
- Güçlü toplumsal ilişkiler,
- Küçük ölçekli yaşam ve üretim alanları,
- Kent merkezine uzaklık,
- Düşük nüfus yoğunluğu,
- Tarımsal üretimin asıl ekonomik faaliyet olması (bitkisel üretim ve hayvancılık),
- İş bölümünün ve uzmanlaşmanın gelişmemiş olması,
- Köy temelli bir yerleşimin ve kültürün varlığı

Temel kriterler olarak düşük nüfus ve kente uzaklık vurgulansa da bu ölçütlerdeki yetersiz bulunmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2018).

Günümüzde, Türkiye’de yapılan mekânsal istatistik çalışmalarında nüfus ve idari statü kriterlerine göre tanım yapılmıştır. TÜİK tarafından hazırlanan kırsal istatistik çalışmalarında nüfus ölçütüne dayalı tanım kabul edilirken, köy istatistiklerinde ise idari statü ölçütüne bağlı olarak köy şehir tanımı kabul edilmektedir. Nüfus tanımında 20 bin üzeri nüfusu “kent”, 20.000 ve daha düşük nüfusa sahip olan yerleşmeleri ise “kır” olarak; İdari statü tanımında ise şehir olarak il ve ilçe merkezlerini; belde ve köyler ise köy olarak kabul edilmiştir. Ortaya çıkan bu tanım karışıklığı 2013 yılında çıkarılan 6360 sayılı Büyükşehir yasası ile birlikte kırsal nitelikli yerleşmeleri tanımlama ve yapılacak olan mekânsal istatistik çalışmalarında kriterlere göre alanları belirleme zorlukları artmıştır. Bu yasa ile birlikte 30 il Büyükşehir statüsüne getirilmiştir. Yapılan tüm çalışmalar 2013 yılından itibaren tanım zorluklarından dolayı 51 il için yapılabilmektedir. Kırsal alan tanımının yeniden yapılması zorunluluk haline gelmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2018).

‘Kır’ kavramı yazınlarda genel olarak bakıldığında, sosyal yapısı olarak komşuluk ilişkilerinin gelişmiş düzeyde olduğu, geniş aile olgusunun devam ettirildiği, iş bölümünün yaygınlaşmadığı, ekonomik olarak genelde tarım, hayvancılık gibi ekonomik faaliyetlerin çoğunlukla yapıldığı, nüfusun yoğun olmayan yerleşmelere kır yerleşmeleri olarak tanımlanmaktadır. Belirtilen özellikleri gösteren yerleşmelere kırsal niteliği olan yerleşmeler olarak değerlendirilmektedir (Yörür, 2008).

Keleş (1980) Kent Bilimleri sözlüğünde kırsal alanı, “Üretim etkinlikleri tarıma dayalı olan kırsal nüfusun yaşadığı ve çalıştığı alan” olarak tanımlamaktadır.

2.2 Kentleşme

Kentleşme tanımını incelemek çalışmanın süreç içinde kaybolan ve kaybolmaya devam eden kırsal yerleşme alanlarının, tarım ve yerleşme kültürünün yitirilmesi sürecini anlamak ve süreci tetikleyen faktörleri görmek açısından önemlidir.

Kentleşme en basit olarak kentlerin sayısının artması ve kentlerde yaşayan nüfusun artması olarak tanımlanabilir. Ancak kentleşme tanımında kentleşmeyi tetikleyen ekonomik ve sosyal olarak yaşanan değişimlere de yer verilmelidir. Kentleşme, “Sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci” olarak tanımlanmıştır (Keleş, 1993).

Kentleşmenin tanımları incelendiğinde pek çok demografik, sosyolojik ve ekonomik açıdan tanımları yapıldığı görülmektedir. Kentleşme en basit anlamıyla belirli bir yerleşim alanında nüfus sayısının hızla artış göstermesi olarak tanımlanabilir. Kentleşme aynı zamanda dinamik değişen bir süreci anlatan bir ifadedir. Sanayileşme ve ekonomik gelişmelere dayanarak kentlerin büyümesi, kentli nüfusunun artması, iş bölümü, örgütlenme ve uzmanlaşmanın kentin sosyolojik yapısında değişiklik yaratan bir süreçtir (Kirizoğlu, 2017).

Kentleşmeye sadece şekli olarak nüfusun bir yerleşimde yoğunlaşması olarak tek yönlü yaklaşmak yetersizdir. Kentleşme demografik, sosyal ve ekonomik açıdan olmak üzere 3 farklı alanda dönüşüme sebep olur ve bu açılardan da değerlendirilmelidir. Demografik kentleşme özellikle kırdan kente göç şeklinde ortaya çıkan nüfus yoğunluğunu ve kentte sanayileşmeyle değişen yapıyı ifade eder, sosyal açıdan kentleşme kentteki yaşama göre değişen toplumsal yapı uzmanlaşma, davranışlardaki farklılaşma, statülerin önem kazanması gibi sosyal yapıdaki değişiklikleri ifade eder. Ekonomik açıdan kentleşme ise tarım dışı faaliyetlerin sanayi ve hizmetler sektöründe yoğunlaşması demektir (Kaya, 2017).

Kentleşmeyi Keleş (1980), “sanayi ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim süreci” olarak tanımlamaktadır.

Türkiye şehirlerinde artan kentleşmenin nedenleri, “II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan olumsuzluklar temel olmak üzere; tarım teknolojisinde yaşanan değişim, işsizlik ve yoğun tarıma geçiş, toprak mülkiyetinde yaşanan kayıplar, görsel, işitsel haberleşme ile ulaşım imkânlarının artması ve son olarak kırsal kesimde görülen yaşam güvensizliği” olarak tanımlamıştır (Yıldız, 2011).

Kentleşme, çeşitli nedenlerle kırsal kesimlere yönelen göç sonucunda, bir taraftan mevcut kentlerin nüfus ve alan olarak genişlemesi, diğer taraftan da köy, kasaba gibi kırsal nitelikli yerleşimlerin giderek büyümesi sonunda kente dönüşmesi süreci olarak da tanımlanmıştır (Kaya,2017). Kentleşme aynı zamanda kentlerin gelen nüfusla birlikte süreçte büyüyüp yayılarak gelişen çevresinde yeni yerleşmelerin oluşmasına sebep olur ve altyapı gibi hizmetlerde sorunların oluşmasına neden olan bir süreç olarak da tanımlanabilir (Çitçi ve Yılmaz, 2011).

Literatürde farklı isimlerle karşımıza çıkan bölgesel kentleşme Nelson ve Nelson 2010 yılında çalışmasında “küresel kırsal” olarak tanımlarken, Brenner ve Schmid

2015 yılındaki çalışmasında “planetary urbanization” gezegensel kentleşme olarak ifade eder. Lefebvre 1970 ve 2003’de yaptığı çalışmalarda sanayi kentinin yerini “complete urbanisation” tanımlaması ile tam/eksiksiz kentleşmenin aldığını belirtir günümüzde ortaya çıkan kentleşmenin yayılması ile kıyı kaybeden kentlere vurgu yapar (Can ve diğerleri, 2018).

2.3 Kentsel Büyüme (Urban Growth)

Tarih boyunca ekonomik faaliyetlerde en öne çıkan tarımdır. Tarım ve kırsal alanlarda uygarlıkların kurulmasından bu yana doğa ve insan kullanımı arasında uyumla devam eden bir ilişki bulunmaktadır. Ancak tarih boyunca süren kır-insan ilişkisi, özellikle sanayi devriminden sonra yaşanan teknolojik gelişmeler, nüfus artışları ve kentlerde yaşanan hızlı değişimler ile birlikte denge bozulmuş, doğal kaynaklarda azalma ve kırsal bozulmanın başlamasına neden olmuştur (Sezgin ve Varol, 2012).

Kırsal kentlere göç ve kentlerde nüfusun artması, kentleşmenin hızlanmasıyla birlikte kentlerde ve çevrelerinde değişimler yaşanmaya başlamıştır. Kentsel büyüme ile ortaya çıkan bu değişimlere ‘kentsel yayılma’, ‘kentsel saçaklanma’ ve kent merkezlerinde yaşanan fiziksel değişimler ile de kent merkezi ve ‘kent çeperi’ arasında ayrımlar yapılmaya başlanmıştır (Karabacak, 2020).

Günümüzde kentlerde yaşayan nüfusun hızla artmasıyla alan ihtiyacı ortaya çıkmış ve büyüyen kentler mekânda büyümeye ve yayılmaya başlamışlardır. Türkiye’de kentlerde özellikle 1960’lı yıllardan itibaren yayılarak ve saçaklanarak büyüme metropol olan kentlerin bir sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Kentsel büyüme ile ortaya çıkan kentsel saçaklanma, doğal ve verimli tarım alanlarının yok oluşuna ve bölgesel açık alanların azalmasına sebep olmaktadır. Ortaya çıkan saçaklanmanın kontrollü ve planlı bir şekilde önlemleri alınmazsa çevre ve kırsal alanlar için büyük sorunlar ortaya çıkaracaktır (Sezgin ve Varol, 2012).

Metropolitenleşme sürecinde kentlerde hızla büyüme, çevresinde geniş alanlara yayılma eğilimi, çevresindeki tüm kent ve kırsal yerleşmelerin önüne geçmesine neden

olmaktadır. Metropol olan kentlerin çevresindeki doğal alanların ve kaynakların tükendiği görülmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin metropol kentlerinde hızlı nüfus artışı plansız ve denetimsiz kentsel yayılma kendini göstermektedir (Sezgin ve Varol, 2012). Köyden kente kontrolsüz göçler, bölgesel eşitsizlikler, tarımda makineleşme, sanayi alanlarının ve iş olanaklarının fazla olması metropolleşen kentlerde hızlı bir nüfus artışına sebep olmuştur. Mevcut kentsel alanda yoğunluk artışları ile yeterli alan sağlanamadığından bu kentler çevresindeki kırsal yerleşmelere ve tarım alanlarına doğru yayılmaya başlamışlardır.

Üretilen kentsel mekanlarda ve yatırım kararlarında, eşitlikçi ve çevresel faktörlere duyarlı politikalar üretilmemesi nedeniyle kentlerin denetimsiz ve plansız büyümelerine sebep olmaktadır (Sezgin ve Varol, 2012). Kentsel büyüme, kent makroformunu şekillendiren en büyük etkenlerden biridir. Kentsel büyümeye yalnızca ekonomik dinamikler ile sınırlandırmak mümkün değildir. Kentsel büyümeye etki eden politikaların oluşturulma ve uygulama yöntemleri kent makroformunda farklılıklara neden olur. Oluşturulan politikaların hiyerarşik olarak üstten alta doğru uygulanması kent makroformunun planlı bir şekilde gelişimini sağlar (Seydanlıoğlu ve Turgut, 2017).

2.4 Kentsel Yayılma/Kentsel Saçaklanma (Urban Sprawl) ve Kırsal Saçaklanma

Kentsel yayılma terim olarak ilk defa 1937 yılında ABD’li şehir plancılarından Earle Draper tarafından kullanılmıştır (Wassmer, 2002). 2.Dünya Savaşı’ndan sonra kentlerde yaşanan büyüme ile birlikte etkileri de görülmeye başlanmıştır. Kentsel yayılma, saçaklanma olgusu ve buna neden olan ulaşım, gelir gibi bağlantılarıyla birlikte pek çok araştırmanın konusu olmuştur (Nechyba ve Walsh, 2004). Kentsel yayılma terimi incelendiğinde genel olarak artan otomobil kullanımı, bölgelere ayrılmış arazi kullanımları ve düşük yoğunluklu arazi kullanımları ile gelişmemiş arazileri düzensiz bir şekilde değiştiren gelişme olarak tanımlanmaktadır (Johnson, 2001).

Kentsel yayılma, kentlerin çevresine doğru fiziksel olarak genişlemesi olarak tanımlanmaktadır. Avrupa Çevre Ajansı (EEA) tarafından yayılma kentlerin

evresindeki tarım arazilerine doğru düşük yoğunluklu olarak fiziksel olarak genişlemesinin fiziksel modeli olarak tanımlanmaktadır (EEA, 2006).

Kentsel yayılma, kentin çeperlerine doğru fiziksel olarak genişlemesi olarak tarif edilmektedir. Kentin çeperinde bulunan kırsal alana doğru baskı yaparak genişlemesi, kent çeperinde yer alan kırsal alanların kent kullanımlarının yer almaya başlamasından dolayı kentin gölgesi olarak adlandırılan alanlar kentsel yayılma ve saçak alanları olarak tanımlanmıştır (Harvey ve Clark, 1965).

The Sierra Club tarafından 1999 yılında yapılan tanımına göre ‘Kentsel Yayılma’; insanların yaşam alanları ile, hizmet ve istihdam alanlarının farklı bölgelerde olduğu ve bu bölgeler arasında arabaları ile ulaşabilecekleri mesafede olan düşük yoğunluklu gelişme alanları olarak tanımlanmıştır. ABD Konut ve Kentsel Gelişim Departmanı tarafından yapılan tanımda ise kentin sınırları dışına doğru büyüdüğü, araba kullanımının öne çıktığı, çok düşük yoğunluklu ve kentsel fonksiyonların ayrı olarak yerleştiği yerleşim olarak karakterize edilen bir banliyö gelişimi türü tanımlanmıştır. Yapılan tanımlara göre, kentin büyümesi ile sınır dışında oluşan düşük yoğunluklu, az katlı yerleşme tipi olan banliyö alanları tarif edilmektedir (Johnson, 2001). Şekil 2.1’de yukarıda tanımlanan kentsel yayılma örneği verilmiştir.

Şekil 2.1 Kentsel yayılma, banliyö örneği Las Vegas, ABD (Stromberg, 2022)

Kentsel yayılmanın ortaya çıkma nedenleri pek çok araştırmacı tarafından tartışılan bir konu olmuştur. Nüfus artışı, kentsel yayılmanın ortaya çıkmasında ilk olarak ortaya konan nedeni olarak belirlenmiştir. Son dönemde yapılan çalışmalar incelendiğinde kentsel yayılmaya sebep olan tek ve en önemli nedeninin nüfus artışı olmadığı, nüfus artışından bağımsız başka olguların da olduğu ortaya konmuştur. Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, otomobil sahipliğinde artış, yeni üretim teknikleri, ekonomik gelişmeler, toplumsal değişimler, yaşam alanlarından beklentilerin değişmesi, ucuz arsa/arazi piyasalarındaki değişimler ve kent merkezlerindeki yaşam standartlarındaki değişimler gibi faktörlerine bağlı olarak kentler çeperlerine doğru yayılmaktadır (Karabacak, 2020).

Genel olarak bakıldığında, yayılmanın çeşitli tanımları veya ortak özellikleri olduğu tespit edilmiştir; (Johnson, 2001)

- Bölgelere ayrılmış arazi kullanımları,
- Ulaşımında için otomobil kullanımının artmış olması,
- Metropol alanı sınırında büyüme için bir baskı oluşturmaları,
- Genellikle şehir merkezindekilerden daha düşük olan konut ve istihdam yoğunlukları,
- Irk, sınıf (daha az ölçüde) ve barınma durumu bakımından homojen gruplar,
- Yerel yönetimlerin (karar vericilerin) kentlerde yaşanan büyümenin algılanan olumsuz özelliklerini ele almak ve ortak politikalar tasarlamak için birlikte çalışamaması

gibi yukarıda yapılan çalışmalarda kentsel yayılmanın nedenleri tespit edilmiştir.

Kentsel yayılmanın nedenleri şehir plancılarının olduğu kadar kent ekonomistlerinin de araştırma konusudur. Kent ekonomistleri kentsel yayılmayı kapsamlı bir şekilde incelemiş, modellemiş ve istatistiksel olarak çalışmalar yapmışlardır. Sonuç olarak 20.yüzyılda kentsel yayılmanın artmasının nedenini, aşırı nüfus artışı, yaşayanların gelir seviyelerinin yükselmesi, yaşam standartlarının ve beklentilerin değişmesi, düşen ulaşım maliyetleri, kent çeperinde yer alan arazilerin

kent merkezine görece düşük fiyatta olması gibi faktörlere dayandırılmaktadır (Wassmer, 2002).

Nüfusu artmakta olan metropol bir kentte iş faaliyetleri ve ortaya çıkan konut ihtiyacı metropol sınırları içerisinde çözülememektedir. Ek olarak yüksek gelir gruplarının konut tercihlerinin de değişmesi nedeniyle kent çeperinde yer alan ucuz arazi üzerine daha geniş konutların yapılması nedeniyle kentin çeperine doğru yayılmasını arttırmaktadır. Otoyolların yapılması ve otomobil kullanımının artmasıyla konutlar dışında işletmelerinde kent çeperinde yer seçmeye başlamasıyla kentler çeperlere doğru yayılımını hızlandırmaktadır (Wessmer, 2002).

Avrupa Çevre Ajansı tarafından 2006 yılında hazırlanan ‘Urban Sprawl In Europe: The Ignored Challenge’ isimli raporda, kentsel yayılmanın temel nedenleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (EEA, 2006):

- Makro-ekonomik nedenler: Ekonomik büyüme, küreselleşme,
- Mikro-ekonomik nedenler: Yaşam standartlarında yükselme, arazi fiyatları ve ucuz tarım arazilerinin varlığı,
- Demografik nedenler: Nüfus artışı,
- Konut tercihleri: Kişi başına düşen daha fazla alan, konut beğeni standartlarının artması
- Kent merkezi sorunları: Hava kalitesinde kötüleşme, gürültü, güvensiz çevre, sosyal problemler, Açık yeşil alan eksikliği, Sosyal donatı eksikliği,
- Ulaşım: Özel araç sahipliğindeki artış, toplu taşımının yetersizliği, düşük maliyetli yakıt, ulaşım ağlarının güçlenmesi,
- Düzenleyici Çerçeve: Güçsüz arazi kullanım planlaması, Planların uygulamasındaki yetersizlik.

Bazı kentsel yayılma araştırmalarında yayılmanın nedenlerinden yola çıkarak mekânsal formlara etkisini açıklamaya çalıştılar. Harvey ve Clark (1965), Ewing (1997)’e yaptıkları çalışmalara göre, kentsel çevrenin ötesinde oluşan yayılmanın; sıçramalı gelişme (leapfrog development), ana ulaşım aksları boyunca gelişme (highway ribbon development) ve düşük yoğunluklu dağınık gelişme (low density

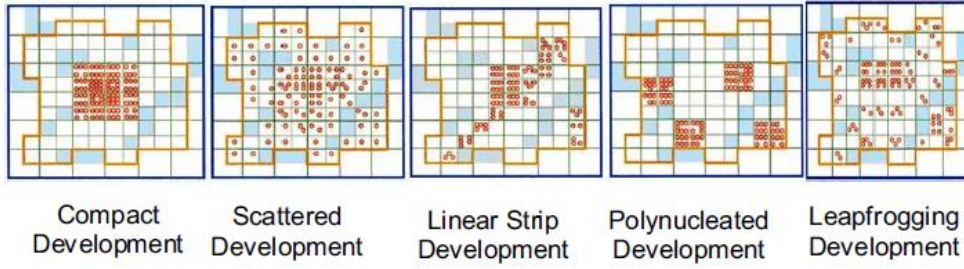
scattered development) gibi 3 farklı mekânsal form oluşturduğundan söz etmektedirler.

3 mekânsal formdan ilki olan (leapfrog development) sıçramalı gelişme, kent dışında kompakt bir gelişme alanı olsa da kentten kopuk kesintili gelişme alanıdır. Bu yerleşme alanının oluşması kent çeperinde bitişik olmayan ancak ulaşım ile bağlantısı güçlü olan alanlardaki kırsal arazilerin kentsel alana dönüşümü ile ortaya çıkmıştır. Kent merkeziyle karşılaştırıldığında yoğunluk olarak düşük kalmaktadır. Bu form kent merkez yerleşiminin çevresindeki doğal eşiklerden dolayı meydana gelmektedir (Ewing, 1997; Harvey ve Clark,1965).

Yayılmanın ikinci formu (highway ribbon development) ana ulaşım aksları boyunca gelişme, kent merkezinden dışarıya doğru devam eden yollar boyunca doğrusal olarak kentin yayılmasıdır. Yol boyunca kırsal arazilerin aralıklı olarak kentsel alana dönüşmesidir ve zamanla o boşluklar diğer kentsel kullanımların gelmesiyle kapanmaktadır (Harvey ve Clark,1965).

Yayılmanın üçüncü formu (low density scattered development) düşük yoğunluklu dağınık gelişme, diğer yayılma formlarına göre daha yavaş olarak ilerlediği ve daha az zararlı bulunan yayılma formudur. Bu gelişme türünde yayılma kent çeperinde gerekli kentsel kullanımlar için arazilerin dönüşmesidir ve düşük yoğunluklu alanlar olarak kabul edilmektedir (Harvey ve Clark,1965).

Wassmer (2002) ve Galster vd (2001) yaptıkları çalışmalarda kentsel yayılmayı ölçmek için bir takım ölçülebilir kriterler ortaya koymuşlardır. Bunlar; yoğunluk, süreklilik, yoğunlaşma, kümelenme, merkezilik, tek çekirdeklilik, karma kullanım ve yakınlık kriterleri metropol bir alanda yayılmayı hesaplamak için gerekli görülen kriterler olarak belirlenmiştir. Şekil 2’de kentsel yayılma modelleri gösterilmiştir.

Şekil 2.2 Kentsel Yayılma Modelleri (Eryilmaz, S.S., Cengiz, H. ve Eryilmaz, Y., 2008)

Kentsel yayılmanın ortaya çıkardığı olumsuz çevresel, ekonomik ve sosyal sonuçları olduğu görülmektedir. Doğal kaynakların hızla ve bilinçsiz şekilde tüketilmesi, tarım topraklarının amaç dışı kullanımı, tarımsal üretimin azalması, kırdaki arazi bütünlüğünün bozulması, suyun kirlenmesi gibi çevresel tahribatın artması kentlerde yayılmalardaki artışın çevresel sonuçlarındandır. Altyapı ve üstyapının yetersiz kalması, hizmetlerin yetersiz kalması, maliyetlerin yükselmesi, enerji tüketiminin artması ve artan nüfusun taleplerinin karşılanamamasıyla kirliliğin de artması olumsuz sonuçlarıdır (Karabacak, 2020). Kentsel yayılmanın Johnson (2001) göre çevresel sonuçları aşağıdaki gibidir:

- Çevreye duyarlı arazilerin kaybı,
- Azaltılmış bölgesel açık alanlar,
- Artan hava kirliliği,
- Daha yüksek enerji tüketimi,
- Peyzajın estetik çekiciliğinin azalması,
- Tarım arazisi kaybı,
- Tür çeşitliliğinin azalması,
- Artan yağmur suyu akışı,
- Artan sel riski,
- Monoton (ve bölgesel olarak uygun olmayan) konut üretimi,
- Ekosistemin parçalanması,

Çevresel olduğu kadar kentsel yayılma ve baskısı kent çeperlerindeki arazileri ekonomik olarak da etkilemektedir. Kentlerde nüfusun ve kentleşmenin artmasıyla arazi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Kentsel alanda ortaya çıkan rantla birlikte arazi

fiyatlarında artışlar yaşanmıştır. Kentsel alanda oluşan bu rantın yansıması olarak tarımsal alanlardaki getiriye göre daha yüksek ve az riskli olması nedeniyle çeperdeki alanlar kentsel yayılma ile hızla yerleşim alanlarına dönüşmektedir ve kent çeperindeki alanlarda amaç dışı kullanımlar yaygınlaşmaktadır (Karabacak, 2020).

Kentsel yayılmanın olumsuz etkilerinin giderilmesine yönelik birtakım stratejiler geliştirilmiştir. Bu stratejilerden bazıları: (growth management) kentsel büyüme yönetimi (Seydanlıoğlu ve Turgut, 2017), kompakt kent (compact city), akıllı büyüme (smart growth), yeni kentler (new towns) gibi kavramlar ortaya çıkmıştır (Johnson, 2001). Sürdürülebilir kentlerin oluşturulması için karar vericiler açısından kentsel yayılmanın tespiti, yayılma hızı ve oluşmasını tetikleyen faktörlerin bulunması da önem taşımaktadır (Karabacak, 2020).

20.yüzyılda sanayileşme ile birlikte kentlerdeki ulaşım, iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, tarım ve sanayide yeni üretim teknikleri ile birlikte kentsel mekânın oluşmasında ve büyümesinde dönüşümler yaşanmıştır. Kentlerde yaşanan bu dönüşüm ile toplumsal ve ekonomik ilişkilerde değişime uğramış, çevresindeki yerleşmelere doğru genişleyen ve yayılan kentlere bakıldığında, kentsel fonksiyonlar bu yaşanan değişimle kent yerleşim alan sınırı dışında da yer seçmeye başlamıştır. Kent çeperinde kalan yerleşmeler kentin bir parçası haline gelmeye başlamıştır. Bunun sonucunda metropoliten kentin yerleşme sınırı çeperinde birbirinden kopuk, sürekliliği olmayan yeni yerleşim örüntüleri meydana gelmiş ve bu yeni büyüme biçimi 'kentsel saçaklanma' olarak adlandırılmıştır (Sezgin ve Varol, 2012).

Gotmann kentsel saçaklanmayı, özellikle 1920'li yıllardan sonra metropol kentlerde hızla artan nüfus ve banliyö yerleşmelerin oluşması sonucunda kırsal kente dönüşmesi sürecinde yerleşmelerin çeperlere doğru yayılması olarak tanımlamıştır. Glaeser ve Kahn kentsel saçaklanmayı kentsel gelişme politikalarının bir sonucu olarak değil, otomobile bağlı yaşam tarzının ortaya çıkmasının bir sonucu olarak görmektedir (Sezgin ve Varol, 2012).

Metropol kentin çevre yerleşmelere doğru genişleyen ve yayılan kent gelişimini devam ettirmektedir. Kentsel fonksiyonların metropol kent dışında yer seçmeye başlayan, sürekliliği olmayan sıçrayarak ilerleyen, kopuk bir şekilde arada boşlukların kaldığı yeni bir büyüme biçimi ve yerleşim örüntüsü olarak tanımlanmaktadır (Karataş, 2007).

Özellikle 20.yüzyılın ortalarından sonra Dünya’da ve Türkiye’de metropol kentlerin oluşması, kentlerin büyümeye başlamasıyla kentsel saçak alanları oluşmaya başlamıştır. İzmir, Türkiye’nin üçüncü büyük kenti olduğu için bu olgu görülmektedir. Yaşanan sosyal ve ekonomik değişimler İzmir merkez yerleşiminde yayılmaya neden olmuştur. Doğal eşiklere bağlı olarak İzmir merkez yerleşimi farklı yönlerde farklı yoğunluklarda saçaklanmalar ortaya çıkmıştır. Ulaşım ve teknoloji alanında yaşanan değişimlerle kent merkezinde yer alan kullanımlar çeperde yer seçmeye başlamıştır. İzmir metropol özelliklerine dayanarak bu saçaklanma nedenleri; ikincil konut talebi, turizm ve imalat sanayinin yer seçimi olarak ortaya çıkmaktadır (Karataş, 2007).

Hızlı nüfus artışı, kent merkezlerinde artan yoğunluk ve kentleşme çeperde kalan kırsal yerleşmelerde de önemli değişikliklere neden olmuştur. Yaşanan değişimler İzmir’in tüm gelişme aksları olan kuzey, güney, doğu ve batı akslarında izlenmektedir. Kent çeperinde yer seçen kentsel kullanımlar çeperde yer alan kırsal yerleşmelerde yapısal, fiziksel ve sosyal bir dönüşüme sebep olmaktadır (Karataş, 2007). Söz konusu dönüşüm, İzmir’in batı gelişme aksında yer alan Seferihisar yerleşmesinde yeni konut alanlarının doğal çevre karakterinden çok uzak bir yapılaşma şeklinin geliştiği görülmektedir. Kırsal yerleşmelerin hemen bitişiğinde, tarım alanlarının sınırında çevresinin doğal ve fiziksel karakteri ile uyumsuz apartmanlar ve konut siteleri şeklinde yeni konut alanları olduğu gözlenmektedir. (Şekil 2.3)

Şekil 2.3 Seferihisar Gelişme Konut Alanı (İpek Özbek arşivinden,2020)

Metropolitan kentlerin çeperlerindeki gelişmelerin süreksizlik içeren, düşük yoğunluklu ve sıçrayarak kentsel saçaklanmaya sebep olması, sürdürülebilir kentsel alanların oluşmasında engel oluşturmaktadır. Bu kontrolsüz ve koordinasyonsuz gelişmelerin toprak, su, enerji ve diğer kaynakların aşırı tüketimi ile yok olmasına ve atıkların artmasına sebep olmaktadır. Kentsel gelişmenin artmasıyla birlikte kentsel alanda ortaya çıkan rantın tarımsal getiriye göre daha yüksek ve riskin az olması sebebiyle, tarım alanları ve kırsal araziler hızla kentsel kullanımlara ve özellikle konut kullanımına dönüşmektedir (Sezgin ve Varol, 2012).

Kentsel saçaklanmanın başlıca nedeni olarak kentlerin hızlı bir şekilde büyümesi sonucu çıksa da buna neden olan başka etmenler vardır. Bunlar, kent merkezinde yer alan konutların üst gelir grubunun konut alanlarını çeperlere taşıması, konut teknolojisi ve toplu konut sektöründeki gelişmeler, konut tercihlerinde yaşanan değişimler, merkezdeki hava kirliliği, suç oranı, gürültü oranındaki artışı ve açık alan yetersizliği, merkez kentte arsanın sınırlı olması ve fiyatının çok yüksek olması, nüfus artışı ve tarımsal gelirin, toprağın, kentsel kullanıma dönüşümü sonucunda elde edilecek gelire karşı düşük olması, arazi spekülasyonu, sınırlandırıcı ve etkin, planlama-bölgeleme ve vergilendirme politikalarının oluşturulamaması gibi nedenlerden dolayı kent çeperlerinde hızlı bir dönüşüm görülmektedir (Karataş, 2007).

Metropolitan kentlerde yaşanan gelişmeler doğrultusunda ‘kent çeperi’ olarak adlandırılan bölgede kent saçaklanarak büyümeye başlar. Bu alan zamanla kentin bir parçası olmaya ve kentsel özellikleri artmaya başlar. Çeperde yer alan yerleşmeler kırsal ve kentsel özellikleri bir arada barındırır ancak zamanla kentsel özelliklerinin

arttığı ve kentleşmeye başladığı görülmektedir. Kentsel saçaklanmayla birlikte oluşan değişimin ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlar bulunmaktadır. Merkez kent çeperindeki alanların doğal peyzajının bozulması, tarım ve orman alanlarının kentsel kullanımlara dönüşerek zarar görmesi ve yok olması, sıçramalı olarak yer seçen kentsel kullanımların arasında boşluklar kalması nedeniyle arazilerin gereksiz kullanılması, düzensiz oluşan yerleşimden dolayı artan sosyal ve teknik altyapı maliyetleri ve arazi spekülasyonu gibi olumsuz sonuçlar meydana gelmektedir (Karataş, 2007).

Kentsel saçaklanma ve kentsel yayılma, ‘urban sprawl’ kelimesinin karşılığı olarak literatürde birbirleri yerine kullanılsa da aralarında fark olduğu görüşleri de bulunmaktadır. Metropol kentlerin etki alanının gelişmesi durumlarından kentsel alanın yayılması sonucunda kenar kentleşme (edge urbanization) ve kenar kentler (edge city), saçaklanması sonucunda yörekentleşme (suburbanization) ve yörekentler (suburban) meydana gelmektedir (Yorulmaz, 2013).

Kırsal saçaklanma kavramına bakıldığında, kırsal alanların kentleşmeye başlaması olarak özetlenebilir. Kentlerin yayılarak çaplarını genişletmesiyle kırsal alanlar kentle bütünleşme eğilimleri göstermeye başlamışlardır. Özellikle 20.yüzyıl sonrasında kentlerin değişmeye başlamasıyla birlikte kent-kır ilişkisi değişmiş kırsal alanların geleneksel dokuları değişmeye başlamıştır. Kentlerde yaşanan değişimler, kırsal alanlara erişilebilirliğin ve ulaşım olanaklarının artmasından dolayı kentte yaşayanların tersine göçle kırsal alanlarda yer seçmeye başlamasıyla üretim yapan geleneksel özellikli üreten kırsal alanlardan, kente benzeyen konut kırsal alanlara dönüşüm başlamıştır (Söztutar, 2022).

2.5 Kent Çeperi (Urban Fringe)

Kentleşmenin geldiği en üst aşaması olarak kabul edilen metropolitenleşme olgusuyla birlikte metropol kentlerin çeperinde yaşanan dönüşümlerde dikkat çeken bir durum haline gelmiştir. ‘Kent çeperi’ kavramı oluşturulmuştur ve kavram ilk kez 1937 yılında T.L.Smith tarafından ortaya “kentlin yerleşik alanlarının dışındaki yapılaşmış alan” olarak tanımlanmıştır. Pryor çeper alanını net olarak sınırları belli olan kent ve kır arasında kalan alan olarak tanımlamıştır (Karataş, 2007; Pryor,1968).

Kent çeperi, kent merkezinden uzak, kent ve çevresinde yer alan kırsal alan, kentle ya da merkez dışı bölgesel alanla bir sınır oluşturan, 'kentnin dış sınırı' olarak tanımlanabilir. Kentte meydana gelen ekonomik aktivitelere, nüfus ve konut yoğunluğuna bağlı olarak değişiklikler meydana gelebilir, kent çeperi sabit bir olgu değildir (Hazar, 2012).

Çeper kavramı alt açılımları 'kentsel çeper' ve 'kırsal çeper' olarak ayrılmıştır. Yapılan ayrıma göre 'kentsel çeper'; kent merkezi ile temas halinde ve bitişik olan, tüm yerleşmedeki ortalama konut yoğunluğundan daha yüksek olan, kent merkezine günlük yapılan yolculukların daha sıklıkla yapıldığı, konut, sanayi, ticaret türü kullanımların ve tarım dışı boş arazilerin yer aldığı alan olarak tanımlanmıştır. 'Kırsal çeper'; kentsel çepere bitişik ortalama konut yoğunluğu tüm yerleşik alanın ortalamasından daha düşük, yerleşimin tamamına oranla tarımsal ve boş arazilerin daha fazla yer aldığı, kırsal yerleşim biçiminin gözlemlendiği alanlar olarak tanımlanmıştır (Pryor,1968).

Kent çeperi alanlarının özelliklerini şu şekilde sıralanabilir: (Özbek, 1994)

- Çeşitli kentsel arazi kullanımlarının yer aldığı,
- Kent içinde olması hoş olmayan kullanımlar yer aldığı (Mezarlık, hurdalık, depolama alanları gibi..),
- Büyük alan kullanımı olan ticari kullanımların yer aldığı (Alışveriş merkezleri, üretim ve satış yerleri),
- Yoğunluğun kentten az, kırsal alanlardan fazla olduğu,
- Güçlü ulaşım bağlantıları sağlanan,
- Araç kullanımının arttığı,
- Toplu taşımaların yoğunlaştığı,
- Hava ve gürültü kirliliğinin arttığı,
- Hızlı ve kontrolsüz büyüyen nüfusun yer aldığı alan olarak tanımlanmaktadır.

2.6 Kentsel Çeper Kuşak Alanı (Urban Fringe Belt) ve Kır-Kent Çeperi (Rural-Urban Fringe)

Çeper kuşak alanı kavramına dair ilk geniş ve kapsamlı tanım M.R.G. Conzen tarafından 1969 yılında “Çeper kuşak alanı, geçici ya da çok yavaş büyüyen bir kent çeperinden kaynaklanan ve başlangıçta çeperde yer arayan arazi kullanım birimlerinin karakteristik karışımından oluşan, kuşak benzeri bölgedir” olarak ifade edilmiştir (Conzen, 1960).

Çeper kuşak alanlarının oluşumu, kentteki konut dışı kullanımların gelişme baskısından ziyade yeni kentsel mekanlara ihtiyaç duyulması sonucu oluşmaktadır. Çeper kuşak alanları kentsel tasarımcılara düşük yoğunluklu ve peyzaj özellikleriyle öne çıkan çevreler oluşturma imkanı sağlayan alanlardır. Ancak bu şekilde de kendine özgü karakterini yitirme tehdidiyle karşı karşıya kalan alanlardır. Bu alanı tanımlamak kentin morfolojik dönüşümlerini anlamak açısından önem taşımaktadır (Kubat ve Hazar, 2018).

Kuşak alanları, kentin oluşumunda tarihsel süreçte kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Çeper kuşak alanları ilk kuruluş amaçları devam ettirilirse varlıkları haline gelir. Sürekliliğini koruması fiziksel, sosyo-ekonomik ve kültürel etkileşimlere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Çeper kuşak kullanımları; yeşil alanlar, kentsel tarım alanları, endüstriyel kullanımlar, kurumsal kullanımlar, spor alanları, rekreasyon alanları, düşük konut alanları olarak belirlenmiştir. Bu kullanımların özellikle bu alanda yer seçmesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır: Kent merkezindeki yoğunluktan uzaklaşıp inziva arayışı, görece daha geniş alan ihtiyacı, peyzajın kent merkezine göre daha çekici olması (Kubat ve Hazar, 2018). (Şekil 2.4)

Çeper kuşak alanları yapılaşma döngülerine göre iç, orta ve dış çeper kuşak alanları olarak üçe ayrılır. Bu ayrım oluşum zamanları, kent merkezine uzaklığı ve eşik hatlarıyla ilişkisine göre yapılmıştır. Kentte ilk olarak oluşan iç kuşak alanı genel olarak kara surları gibi tarihi kent merkezlerini sınırlayan eşik hatlarının etrafındaki alandır (Kubat ve Hazar, 2018).

Çeper kuşak alanları zamanla aynı kalabilir ancak değişimler de yaşanabilir. Bu alanlarda özellikle kentleşme baskısı ile karşı karşıya kaldıysa değişim çeperin karakterinde meydana gelir. Yaşanan değişimlerde mevcut kullanım genişleyebilir, kullanım küçülebilir, farklı bir kullanım haline gelebilir ya da çeper kullanımı tamamen başka bir yere taşınabilir. Tüm bu değişiklikler meydana gelse bile alanın arazi kullanımında bir değişiklik meydana gelir dokusu yine çeper kuşak alanı olarak kalmaya devam eder. Kentleşmenin çeper kuşak alanına etkisi bir dönemler kent çeperinde bulunan alan, kentin büyümesiyle birlikte merkezi iş alanı (MİA) çevresinde yer almaya başlayabilir. Bu dönüşümle birlikte çeper özgün karakterine yabancılaşmaya başlar (Kubat ve Hazar, 2018).

Şekil 2.4 Çeper kuşak alanı, Yedikule Bostanları, İstanbul (Kaya, 2022)

Kır-kent çeperi (rural-urban fringe), yapılaşmış kentsel alanın kenarında bulunan, kentsel ve kırsal kullanımlarında bir arada bulunduğu, kırsal ve kentsel bölgelerin arasındaki dinamik geçiş alanıdır. Bu alan içerisinde kentsel bölgede yer almayan kırsala özgü büyük alana ihtiyaç duyan tarım alanları, orman alanları, çiftlikler; endüstri yapıları, bölge hastaneleri, altyapı tesisleri, depolama alanları, büyük spor ve sosyal aktivite alanları, kampüsler gibi kentsel kullanımların yer seçmektedir (Hazar, 2017).

Conzen'e göre (1960) çeper kuşak alanları "geçici ya da çok yavaş büyüyen bir kent çeperinden kaynaklanan ve başlangıçta çeperde yer arayan arazi kullanım birimlerinin karakteristik karışımından oluşan kuşak benzeri bölge" olarak tanımlamıştır. Bu alanlar tarihsel süreçte kent içinde kalan yavaş gelişme gösteren alanlardır. Kentin yoğun yapısından uzak seyrek bir yerleşme alanı ve kent içinde yer alamayan kullanımların yer seçtiği alanlardır. Özetlemek gerekirse kır-kent çeperi ve çeper kuşak alanları kullanımları bakımından benzerlik taşımaktadır (Hazar, 2017).

Kır-kent çeperi taşıdığı potansiyellere rağmen planlama süreçlerinde değerlendirilmeyen alanlardır. Günümüzde çeper kuşak alanlarındaki değişimler ve oluşumlar planlama ve düzenlemeler dışında meydana gelmektedir. Bu çeper alanının planlama sürecinde göz ardı edilmesi, düşük arazi fiyatları ve ulaşım açısından erişilebilir olması kent için gelişme alanı haline getirmektedir. İyi yönetilemeyen tarım-mera alanları, imara açılma riski kent-kır çeperi alanlarındaki kırsal varlığını tehdit eden sorunlardır. Bu alanlar kent çeperinden daha çok kır çeperi olarak değerlendirilmesi gereken alanlardır (Hazar, 2017).

Kent ve kır arasında yer alan ve geçiş bölgesi olan kent-kır çeperi metropol kentlerde artan kentleşme baskısı ile kırsal kente dönüşüm riskini de ortaya çıkarmaktadır. Bu alanlara nasıl müdahale edileceği ve korunması için doğru planlama kararları ve müdahale yöntemleri geliştirilmelidir (Hazar, 2017).

2.7 Kent-Kır İlişkisi

Kent ve kır tanımlarını incelediğimizde bu iki kavramın birbirinden zıt ve net sınırları belli olan alanlar olarak tanımlar yapılmaya çalışılmıştır. Kentler genel olarak yoğun yapılaşmış konut alanları olan, farklı çalışma olanaklarını barındıran, yoğun ticaretin yapıldığı, sosyal ve kültürel hizmetlerin üst düzeyde sağlandığı, toplumsal olarak iş bölümü ve heterojen yapının hakim olduğu, idari olarak da merkez konumunda olan alanlar olarak tanımlanmaktadır. Kırsal alanlar ise tarımsal alanların yoğun olduğu, tarımın ana geçim kaynağı olduğu, dağınık ve düşük yoğunluklu nüfusun olduğu, yerel kimlikli yapılaşma biçimi, sosyal yapı geniş aile yapılı,

komşuluk ilişkilerinin öne çıktığı, istihdam olarak kentin gerisinde olan alanlar olarak tanımlanmaktadır (Öğdül ve diğerleri, 2007).

Genel olarak kabul gören mekânın kırsal ve kentsel olarak ayıran tanımlarda temel olarak sosyal, ekonomik ve nüfusa bağlı göstergelerden yararlanılmaktadır. Genel olarak kent ve kırsal özellikleri ekonomi, istihdam, eğitim, servislere ve bilgiye erişim, nüfus, politika, etnik köken/sosyal yapı ve göç düzeyi gibi boyutlara göre birbirlerinden ayrılan özellikleri Tablo 2.1’de yer almaktadır.

Tablo 2.1 Genel olarak kabul gören kent ve kırsal boyutlarına göre özelliklerinin karşılaştırılması (Öğdül ve diğerleri, 2007)

Boyut	Kentsel	Kırsal
1.Ekonomi	İkincil ve üçüncül sektörler	Birincil sektör hakim
2.İş Kolları/İstihdam	Sanayi, imalat, inşaat, hizmet sektörü hakim	Tarım ve tarıma dayalı üretim hakim
3.Nüfus	Düşük doğum ve ölüm hızı Genç ve orta yaş nüfus ağırlıklı	Yüksek doğum ve ölüm hızı Yaşlı nüfus daha ağırlıklı
4. Eğitim Düzeyi	Ülke genelinden yüksek	Ülke genelinden düşük
5.Servislere Erişim	Yüksek	Düşük
6.Bilgiye Erişim	Yüksek	Düşük
7.Politika	Liberal ve radikal öğelerin daha fazla temsili ve kabul görmesi	Muhafazakâr, değişime direnen öğelerin hakimiyeti
8.Etnik Köken/Sosyal Yapı	Heterojen/Çeşitli	Homojen/Geleneksel
9.Göç Düzeyi	Yüksek - Net göç alma	Düşük - Net göç verme

Günümüzde dünyada yaşanan değişimlerle birlikte kent ve kırsal yaşamın değişimlerle yeniden tanımlanması, aralarındaki ilişkinin doğru ortaya konması gerekmektedir. Kırsal ve kent iyi ayrı alan, iki farklı nüfus, sosyal yapı ve ekonomik yapı olarak tanımlarını yapmak yetersiz ve gerçeği yansıtmamaktadır. Günümüzde kent ve kırsal birbirine olan benzerliği, değişimi, birlikteliği en önemlisi iç içe geçmeleri ve ilişkilerini vurgulayan tanımlamalar üretilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır (Öğdül ve diğerleri, 2007).

Dünyada ve son dönemlerde ülkemizdeki toplumsal ve ekonomik süreçlerde yaşanan değişimler kırsalın rolünde bir değişim meydana getirmiştir. Kent ve kıyı birbirinden ayrı düşünmek, ilişkisini göz ardı etmek ve net sınırlar çizmek mümkün değildir. Bir ülke sınırları içerisinde kentte meydana gelen değişimler kıyı etkilerken aynı şekilde kıyıda yaşanan değişimler kentlerde de değişimlere neden olmaktadır. Yalnızca kente ya da kıya ait sorunlar günümüzde artık kent ve kıyıda ilgi alanına girmektedir. Kırsal alandaki yoğun nüfus hareketleri, kesintisiz yapılaşmaların ve yeni mekânsal oluşumların ortaya çıkması, üretim faaliyetlerinde yoğunluk gibi nedenlerden dolayı kıyı ve kentin tanımlarının farklılaşması, yerleşme tiplerinin yeniden tanımlanması, aradaki keskin çizginin bulanıklaşmasına neden olmuştur (Nerse ve Türk, 2017).

Hızlı ve kontrolsüz kentleşme, üretim-birikim ilişkileri ve bununla birlikte artan göç hareketleri, artan nüfusun etkisiyle kentlerin büyümesi sonucunda kentler büyük değişimlerin içerisine girmiştir. Küreselleşme ile birlikte artık bölgelerine de hizmet eden kentlerin de üstlendikleri roller artmıştır. Geçmişte kentlerin tanımlanması ve dışında kalan alanlar homojen kırsal alanlar olarak tanımlanmıştır. Ancak kentlerde yaşanan değişim kırsal alanlarda da yaşanmıştır. Küresel ekonomide yaşanan değişimler, kentlerdeki değişim öncelikle kent çevresindeki kırsal alanlarda değişime neden olmuştur. Kent ve kıyı arasında bu sınırların yok olmaya başlaması kentleşme ve kentsel yayılma ile başlasa da Türkiye’deki yasal düzenlemelerde bu kent-kıyı sınırlarının ortadan kalkmasına, ortaya çıkan çelişkili kent-kıyı durumunu, sınırların yok olmasını sağlamıştır (Öğdül ve diğerleri, 2007; Partigöç, 2018).

Türkiye’de kentlerde yaşanan değişimler sonucunda, idari olarak da bir değişimin gerekliliği 1970’li yıllar ile gündeme getirilmeye başlanmıştır. 1980’li yıllara kadar ‘metropolitan alan’ olarak tanımlanan şehirler için farklı yönetim modelleri (belediye birliklerinin kurulması, demokratik belediyeçilik, üretici – tüketimi düzenleyici belediyeçilik, iş birliği ve dayanışmayı temel alan belediyeçilik, kaynak yaratıcı belediyeçilik, vb.) önerilmiş, ancak bu modellerden hiçbirisi hayata geçirilmemiştir. 1980’li yıllarda artan küreselleşme söylemleri, kentsel mekanlarda ortaya çıkmaya başlayan değişimler, yerel yönetimlerin güçlendirilip öne çıktığı bir dönemdir. 1984

yılında 3030 sayılı “Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun”un yürürlüğü girmesiyle Türkiye’nin ilk üç büyükşehir belediyesi İstanbul, Ankara ve İzmir’de kurulmuştur. Bu yasa ile birlikte büyükşehir belediyelerine özel imtiyazlar sağlanmıştır ve özerk bir yerel yönetim anlayışı getirilmiştir. Bu yasa büyük şehirlerin yönetim biçimi üzerine çıkarılmış en kapsamlı ilk yasal düzenleme özelliği taşımaktadır (Partigöç, 2018).

1993 yılında 504 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile büyükşehirlerin kurulması ve sayılarının artmasının önü açılmıştır. 2000’li yıllara gelindiğinde Türkiye’de büyükşehir sayısı 16’ya yükselmiştir. Büyükşehirlerin yönetimi üzerine ikinci büyük reform niteliğinde 2004 yılında çıkarılan 5216 sayılı “Büyükşehir Belediyesi Kanunu”dur. Bu kanun ile birlikte yerel yönetimlerin hizmet alanını genişletecek bir sistemin ortaya konmuştur. Büyükşehir belediye sınırlarına ölçek ve nüfus kriterinin getirildiği bu yasa “pergel yasası” olarak da bilinmektedir. 2008 yılında 5747 sayılı “Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” yerel yönetimlere dair yapılan düzenlemedir (Partigöç, 2018).

Türkiye’de kent ve kır arasında sınırların yok olmasına sebep olarak gösterilen, yerel yönetimlere yönelik son reform 2012 yılında çıkarılan “Bütünşehir Yasası” olarak bilinen 6306 sayılı “On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” dur. Bu yasa ile birlikte büyükşehir olan kentlerin sayısı 30’a yükselmiş, il özel idarelerinin varlığına son verilmiş, 18.000 belde ve köyün tüzel kişiliği kaldırılarak bağlı oldukları belediyeye devredilmiş (T.C. Resmi Gazete, 2012; Partigöç, 2018); köyler mahalle statüsüne getirilmiş ve köy muhtarlarına ait yetkiler alınarak mahalle muhtarı haline getirilmiştir. Bu yasa ile birlikte yerelde olan yetkiler, merkez yönetime Büyükşehir belediyelerine devredilmiştir (Hazar, 2017).

Yasa ile birlikte Türkiye’de toplam 30 ilde ‘köy’ yani idari olarak kırsal alan olarak tanımlanabilecek bir alan kalmamıştır. Yasa gereği büyükşehir statüsü verilen ve daha önce büyükşehir olan illerde büyükşehir belediye sınırları tüm il sınırlarına

getirilmiştir (Partigöç, 2018). Bu illerde yer alan köyler mahalle olarak adlandırılmaya başlanmış, fiziksel ve sosyal olarak kırsal alan olduğu göz ardı edilmiştir. Bu yasa ile birlikte mahalle olan köyler ve kentsel mahalleler yapısı gereği farklı hizmetlere ihtiyaç duymaktadır. Kır ve kente aynı hizmetleri götürmek, kırsal alanlar için altyapı hizmetlerine ulaşımı kolaylaştıracak olsa da kırsala özgü ihtiyaçları karşılanamaması anlamına gelmektedir. Mülki sınırlar, yerel hizmetler açısından bir ölçek olarak kabul edilemez (Hazar, 2017). Yasal düzenlemeler ile birlikte kent-kır tanımlama zorlukları daha da fazla artmış, aralarındaki sınırlar kaybolmuş ve kent, kır ve kent-kır arasında kalan yerleşmeler için de yeni tanımların yapılması zorunluluk haline gelmiştir.

Kent ve kır arasındaki sınırların yok olması potansiyelleri olduğu kadar riskleri de beraberinde getirmektedir. Kent çeperinde yer alan kırsal alanlar kente yakın olması nedeniyle kentte yer alamayan tarım ve orman alanlarını barındıran, rekreasyon gibi kullanımların yer alabildiği, kentlerde ekolojik dengenin sağlanması, biyoçeşitlilik ve üretim, peyzaj özelinde oldukça değerli ve korunması gereken alanlardır. Kentteki yoğun konut dokusundan farklı, nefes alınabilecek açık ve yeşil alanları ile alternatif kullanım alanları olabilecek kendine ait bir kırsal kimliği bulunan alanların kentin bir parçası haline gelmesi ve kırsal kimliğinden uzaklaşan bu alanlar yasal düzenlemeler ile birlikte daha fazla savunmasız hale gelmişlerdir (Hazar, 2017).

Kent ve kırın yeniden tanımlanmasında öncelikle mekânsal yapılar ve yerleşme türlerinde meydana gelen dönüşümler süreçle ele alınmalıdır. Literatürde sınırları net ve keskin bir biçimde tanımlanan kent ve kırın; aradaki yeni geçiş bölgeleri şeklindeki yerleşmeleri de kent ve kır ile bağlantıları üzerinden tanımlama yapmak gerekmektedir. Bu gri geçiş bölgeleri yerleşme türü olarak odak noktaları, farklı dokuları barındıran yapısıyla tanımlamak doğru bir yöntem olacaktır (Nerse ve Türk, 2017).

Kent ve kırın farklılaşması, ilişkilerinde ortaya çıkan değişiklikler, farklılaşan dengeler ve ihtiyaçlar, geçmişten günümüze kent ve kırsal alanlar için çıkarılan yasal düzenlemeler ile günümüz kent ve kırsal alanları için yeni tanımlar oluşturulması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu tanımların gerekliliği yasal düzenleme oluşturulurken, büyükşehir belediyelerinde kanunun çıktığı günden beri hala yerine oturmeyen idari aksaklıkların

ortadan kalması, kırsal ve kentsel doğru belirleyip hizmetleri bu doğrultuda sunmak açısından da önem taşımaktadır. Yapılacak tanımlarda kırsal ve kentsel ilişkisi doğru anlaşılıp, farklılıkları olduğu kadar artık birbiri içerisine geçen özellikleri olan yeni kırsal-kentsel yerleşmelere de yer verilmedi. Doğru planlama müdahalelerinin yapılması ve idari kararların alınması açısından bu tanımların yapılması oldukça önem taşımaktadır.

2.8 Kırsal Dönüşüm

Kırsal dönüşüm kavramı genel olarak kırsal alanlardaki yaşam kalitesini iyileştirme sürecini tarif etmek için kullanılmaktadır (Öğdül ve diğerleri, 2007). Kırsal alanlarda yaşayanların toplumsal ve ekonomik düzeyde yapısını değiştirecek, üretimde yapısal değişimlerle gelirlerin arttırılmasını sağlayarak refah düzeyinin artmasını sağlamak ve insan-toprak ilişkisinin sürdürülmesini sağlamak, tarımsal ürünlerin daha iyi şekilde değerlendirilmesini sağlamayan süreçleri yönetmek ve örgütlenmeyi sağlamak, kentlerdeki hizmet ve altyapıların bu alanlara taşınmasını sağlamayı kapsamaktadır (Ceylan ve Somuncu, 2018).

Kırsal dönüşüm, kırsal kalkınma, kırsal değişim ve kırsal eğitimi de içine alan kırsal alanda yaşayan insanların geliştirilmesi, değişim ve dönüşümün pozitif yönde olması, kırsal alandaki yaşam kalitesinin iyileştirilmesi sürecini tarif eden kavramdır. Bu süreç, kırsal alanların altyapı, eğitim, sağlık ve kırsal yatırımların arttırılması, tarımsal üretim yapan küçük ölçekli çiftçilerin ekonomik olarak piyasaya erişimi ve adaptasyonunu sağlamak ve üretim biçimlerinde yeni teknolojilere erişimlerini sağlamak, kırsal kesimin güçlendirilmesi gibi pek çok politika içermektedir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve İbank, 2015).

Kırsal dönüşümün tanımına bakıldığında kırsal kalkınma vurgusu yapılmaktadır. Dönüşüm kavramı, kırsal kesimi ayrıştırmadan, kırsal ekonominin ulusal kalkınmanın önemli ve temel bir parçası olduğunu vurgulamaktadır. Eğitim, kırsal dönüşümün hedeflerine ulaşmada en önemli araçlarındadır (ÇŞB ve İbank, 2015).

Kırsal dönüşüme yönelik bölgesel düzeyde yürütecek projelerde desteklemek üzere ulusal kurumlara ve kuruluşlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kuruluşlardan Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü (UNIDO), az gelişmiş ülkeler için kırsal dönüşüme engel olan sorunlar ve geliştirilmesi gereken stratejiler şu başlıklar altında belirtilmiştir (ÇŞB ve İlbank, 2015):

- *Kırsal Ekonomide Çeşitlilik:* Kırsal alanlarda temel geçim kaynakları küçük ölçekli tarım ve hayvancılık faaliyetleri ve buna bağlı ücretli çalışma üzerinedir. Ancak günümüzde tarım alanlarının azalması, tarımsal verimin düşmesi, değişen ekolojik denge sebebiyle kırsal alanlara ek olarak yeni iş kolları gerekliliği ortaya çıkmıştır. Kırsal ekonomik faaliyet çeşitlerinin artırılması gereklilik halini almıştır.
- *Kültür Endüstrisi:* Kırsal alandaki kültürel mirasın ekonomik faaliyetlere dahil edilmesi kırsal kalkınmada potansiyel oluşturmaktadır. Sanat, mimari, el sanatları, tasarım ve moda, reklam, medya gibi alanlarla yeni gelir imkanları oluşturulabilir.
- *İş Kadınları:* Gelişmekte olan ülkelerde tarımsal faaliyetlerde ve gıda üretiminde kadınlar %70'den fazlasını tek başına sağlamaktadır. Bu ülkedeki kadınlar vasıfsız işçi konumunda olarak yer alıp, teknik bilgi, beceri ve tecrübeye sahip olamamaktadır. Kırsal kalkınma için ekonomik potansiyellerini kullanabilecekleri ve hayat standartlarını yükseltebilecekleri bütünleştirici stratejiler geliştirilmelidir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik projelerin hayata geçirilmesi gerekmektedir.
- *Güvenlik:* Ülkelerin çoğunda kargaşa (savaş) ve doğal afetler gibi insanların güvenli bir ortamda yaşamasını engelleyen durumlar ortaya çıkmış ve toplumların sosyoekonomik çevresi bozulmaktadır. Kıtlik tehdidi, nüfus ve göç kargaşası, kırsal ve üretim altyapılarının tahrip edilmesinden dolayı kırsal kalkınmanın girişimcilik fırsatları, istihdam ve verimlilik artışlarını sağlanmasıyla kırsal kalkınmanın sürekliliği sağlanmalıdır.

Yukarıda bahsedilen sorunların çözülmesi için uygulanacak kırsal dönüşümün temel gereklilikleri şunlardır (ÇŞB ve İlbank, 2015):

- Sadece eski politik kararlar ve sosyal yapı kaynaklı olmayan, hızlı değişim sürecinin ortaya çıkardığı yeni yoksulluk ve eşitsizliklerin azaltılması,
- Gıda güvenliğinin sağlanması, tarımsal kalkınmanın hızlandırılması ve küçük ölçekli üreticiler ve çiftçiler için ulusal ve uluslararası alanda fırsatların ortaya çıkarılması,
- Kırsal alanda iktisadi olarak kendi kendine yetebilen iş alanlarının oluşturulması. Kırsal ekonomide çeşitliliğin artırılması ve kırsal emek piyasalarının kırılğan olma sorunu çözölmelidir.
- İklim değişikliği ve çevre sorunu için çevre hizmetlerinin geliştirilmesi, su ve toprak gibi kıt doğal kaynakların daha etkin kullanımının sağlanması, yalnızca kırsal alanda oluşturulabilecek yenilebilir enerji kaynaklarının teşvik edilmesi, çevresel sorunların ele alınacağı toplantıların yapılması,
- Kırsal nitelikli kasabaların ve orta ölçekli büyüklükteki şehirlerin büyümesinin teşvik edilmesi ve bunların kendi aralarındaki ve kırsal alanlarla bağlantısının güçlendirilmesi,
- Kır-kent arasındaki göçün kontrol edilmesi,
- Kırsal nitelikli yerleşmelerde eğitim, sağlık, konut, temiz su, elektrik, ulaşım ve iletişim gibi temel kamu hizmetlerine erişiminin tam olarak sağlanması ve bu hizmetlerin standartlarının iyileştirilmesi,
- Arazi kiralama sistemlerinin sosyal eşitlik, ekonomik büyüme ve sürdürülebilir çevre hedeflerini dengeleyecek biçimde geliştirilerek bu hedefleri sağlayabilecek eğitimli insanların kırsal kesimde tarım dışı yeni iş alanlarına teşvik edilmesi veya kırsal alanların dışına göç etmesi,
- Kırsal dönüşümün faydaları tam olarak gerçekleştirilmeden sermaye ve sürdürülebilir finansal hizmetlere yaygın bir erişim güvenliğinin sağlanması. Bu durum kırsal finansal sistemlerin kurumsal sürdürülebilirliği ile verimliliğinin sağlanmasının yanı sıra mali kaynakların ve bütçelerin önemli ölçüde genişlemesini gerektirmektedir.
- Köylü ve çiftçilerin bilgilendirme ve iletişim teknolojileri tarafından sunulan fırsatlardan daha fazla faydalanmasına odaklı yenilik ve araştırma – geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesi,

- Kırsal alanda yaşayanların nakit desteği, emeklilik, istihdam garantisi gibi sosyal destek programlarının uygulanması.

2.9 Kent Çeperinde Kırdan-Kente Dönüşüm

Kırsal ve kentsel alanlar arasındaki ilişkiler tüm dünyada değişmeye başlamıştır. Küresel ölçekte bakıldığında kırsal alan ve kentsel alan arasındaki etkileşim ve meydana gelen değişimler daha karmaşık bir hale gelmiştir. Kentsel ve kırsal alanlardaki değişimde arazi kullanımları tek etken olmaktan çıkmış ve aynı zamanda insan hareketleri, üretim ve tüketim, bilgi, mal ve teknoloji akışları ve kullanımlarına bağlı olarak değişmeye başlamıştır. Küreselleşen dünyada, özellikle yapısal ekonomik ve siyasal değişimler kentsel ve kırsal alanların bütünleşmesini hızlandırmıştır (Nerse ve Türk, 2017).

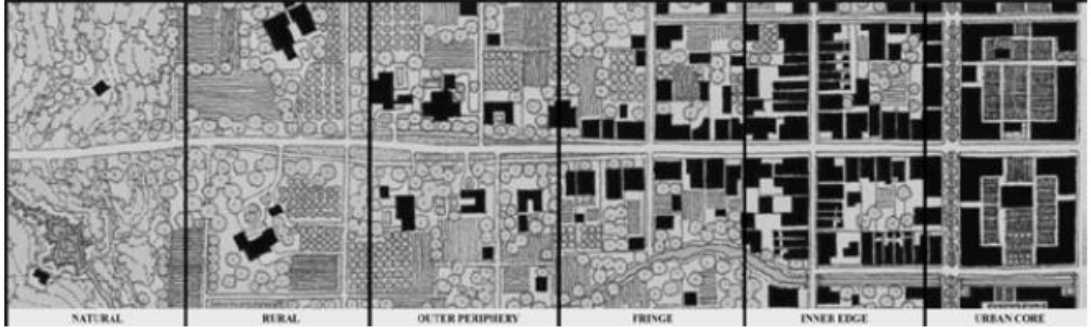
20.yüzyılın önemli buluşlarından olan otomobil ve telefon kişileri kent merkezine zorunlu olan bağlarını koparmalarına yardımcı olmuştur. Teknolojik gelişmelerin mekânda yarattığı etkisiyle metropol kent merkezleri çevrelerinde alt kentleşmeler ortaya çıkmıştır. Günümüzde insanlar daha sakin, doğayla iç içe olabileceği, daha geniş bir alanda yaşayabileceği, aynı zamanda kent merkezine rahat bir şekilde erişebileceği yaşam standartlarını talep etmektedir. Bu yaşam standartlarındaki beklentilerin değişmesiyle birlikte özellikle kent çeperinde yer alan kırsal alanlar kentsel mekâna dönüşmekte, kentli nüfuslarının yoğunluğu artmakta ve idari olarak da kente bağlanmış, kentin bir parçası gibi yönetilmektedir. Bu yaşanan değişimlere bakıldığında metropol olan kentlerde gelecekte tüm kırsal alanların bu değişim tehdidi altında olduğu anlamına gelmektedir (Ceylan ve Somuncu, 2018).

Kırdan kente dönüşüm dört önerme ile özetlenirse (Tekeli, 2016):

- Kentten ayrılan sanayi faaliyetleri kırsal alanlardan yer seçmeye başlamıştır. Sanayi faaliyetleri dışında enerji üreticileri, lojistik kuruluşlar, maden üretim alanları, turizm tesisleri gibi faaliyetlerde kent merkezi dışında yer seçmeye başlamıştır. Bu faaliyetlerin kırsal alanda yer almaya başlaması ile kırsal alanlardaki tek ekonomik faaliyet tarım olmaktan çıkmıştır.

- Kırsal alanlardaki doğa ile ilişkili yaşam tarzının kentliler tarafından da talep görmeye başlamıştır. Doğa ile iç içe, daha ferah bir alanda yaşamak isteyen kentlilerin terse göç başlatacak şekilde kıra göçü başlatmıştır. Kırsal alanlardaki yapılaşma biçimine, arazi kullanım şekline yansımaları olmuştur. Kırsal alanlarda ikincil konut stokları oluşmaya başlamış ve turizm kullanışları ortaya çıkmıştır. Kentlilerin beğenilerine göre şekillenmeye başlayan, kendine özgü kimliğinden uzaklaşan kırsal alanlar oluşmaya başlamıştır.
- Çoğunlukla kent merkezinden uzak, erişimi zor olan kırsal alanlarda emeklilerin ve yaşlı nüfusun kırsal alanda yaşamaya başlamıştır. Çevre sorunları hakkında farkındalığın yükselmesi, biyolojik çeşitliliğin korunmasına gösterilen özenin artması sebebiyle kırsal alanlarda büyük koruma alanları oluşturulmaya başlanmıştır. Bu özel alanlar kentin baskısından ve insanların etkisinden korunmaya çalışılmaktadır.

Kırsal ve kentsel alanların belirlenebilmesi için baskın faaliyetlere, karakteristik özelliklere bakılarak araştırmacılar ve uluslararası kuruluşlar tarafından bölgelemeler yapılmıştır. OECD bölgeleri 3 tipte kümelendirmiştir: Baskın kırsal alanlar, belirgin kırsal alanlar, baskın kentsel alanlar. AB tipinde Avrupa Mekânsal Gelişim Programı'nın geliştirdiği bölgeleme 6 farklı tipten oluşmaktadır. Bunlar; Büyük bir metropoliten alanın baskınlığı altındaki bölgeler, yüksek kentsel ve kırsal yoğunluklu çok merkezli bölgeler, yüksek kentsel yoğunluktaki çok merkezli bölgeler, metropoliten alan etkisi altındaki kırsal alanlar, küçük ve orta ölçekli kentlerin ağında yer alan kırsal alanlar, uzak-erişilmesi zor kırsal alanlardır (Ceylan ve Somuncu, 2018). Kentsel bölgeler (Gallent ve diğerleri, 2006) bir "geçiş modeli" üzerinden görselleştirildiğinde (Şekil.2.5), kentsel çekirdek, iç kenar, çeper, dış çeper, tarım ve doğa alanları olarak bölgelendirilmiştir (Hazar, 2017).

Şekil 2.5 Geçiş bölgeleri (Hazar,2017)

Kırdan kente dönüşüm, ulaşım ve iletişimdeki teknolojik gelişmelerle birlikte kent ve kır arasında erişilebilirliğin artması çeperden kıra doğru başlayan dönüşümleri başlatmıştır. Dönüşüm baskısı altında kalan alanların başında çeper alanları gelmektedir (Hazar, 2017). Sanayi sektörü kırdaki yer seçmeye başlamış, turizm tesisleri (otel, cafe, restoran vb.), ikinci konutlar yalnızca arazi kullanışlarını değiştirmemiştir, mekânı kullanan sosyal yapıda da değişiklikler meydana getirmiştir. Özellikle konut olarak kullanım amaçlarında meydana gelen değişiklikler, kırsal alanları dönüştürmüş ve yeni kalıcı yerleşmelerin oluşmasına da neden olmuştur. Sanayi ve turizm dışında baraj, HES’lerin inşa edilmesi, maden işletmelerine izin verilmesi, otoyol, hızlı tren projeleri, havalimanı, kampüslerin yer almaya başlamasıyla kırsal alanda çeperden başlayarak mekânda ve sosyal yapısında dönüşümler meydana getirmektedir (Ceylan ve Somuncu, 2018).

Günümüzde Türkiye’deki kırsal alanlarda dönüşüme sebepler, artan kentleşme, ulaşım ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, otomobil kullanımında artışlar, otoyol, tren gibi ulaşım yatırımlarındaki artışlar, kent merkezindeki konut yoğunluğunun en yüksek seviyelere ulaşmasıyla çeper alanlarının imara açılma alanları olarak görülmeye başlanması, tarımsal işgücünde azalma, tarım arazilerinin tarımsal faaliyetlerden yeterli getiri kaynağı olmadığından dolayı farklı faaliyetler için değiştirilmesi, köylerde genç nüfusun azalması ve köyden kıra göç, kentlilerin yaşam standartlarının ve konut beğenilerinde meydana gelen değişimlerle kentten köye göçün başlaması şeklinde özetlenebilir. Bu değişimler özellikle kent çeperinde yer alan kırsal alanlarda meydana gelmektedir.

Kadir Hakan Yazar'ın (2002) yaptığı çalışmasında, Ankara kenti çeperlerinin geçirdikleri gelişim ve dönüşümler ortaya koymak amaçlanmıştır. Yapılan çalışmada sonuç olarak, Ankara kent çeperindeki gelişmelerin büyüme noktaları etrafında ortaya çıktığı, kentin çeperlerinde farklı iki yapının meydana geldiği, kent çeperindeki ekonominin tamamen kent merkezine bağlı olduğu, nüfus yapısı ve gelişiminin kent çeperindeki etkileyen aktör ve merkez etkisine bağlı olarak değiştiği tespit edilmiştir. Çubuk barajı su toplama havzası ve köylerin kentin gelişme baskısı altında kaldığı, bu baskı ile tarım topraklarının kullanıma açıldığı ortaya konmuştur.

Emel Günay'ın (2007) yaptığı çalışmasında, kentsel saçaklanmanın ulaşım üzerinde yarattığı olumsuz etkileri İstanbul üzerinden tartışmıştır. Kentsel çeperdeki yerleşmelerin ortaya çıkması ile birlikte özel oto kullanımındaki artış, bunun yarattığı hava kirliliği ve trafik sıkışıklıkları, daha uzun süreli ve mesafeli olarak yapılan yolculuklar ve bu yolculukların insanlar üzerinde yarattığı olumsuz psikolojik etkilerin ortaya çıktığı belirtilmiştir. Çalışmanın sonucunda kent çeperinde ve kent merkezinde yaşayanların sosyo-ekonomik olarak farklılıklar taşımadığı ve kent özel oto kullanımının kent çeperinde yaşayanlarda merkeze göre daha yüksek oranda olduğu tespiti yapılmıştır.

Osman Yorulmaz'ın (2013) yaptığı çalışmasında, metropoliten kentlerin gelişme alanlarının yayılması ve çeperlerin ötesinde kırsal alanların içlerine doğru saçaklanması ile ortaya çıkan farklı mekânsal süreçler Antalya örneği üzerinden açıklanmıştır. Antalya metropoliten alanın etkisi altında kalan kırsal yerleşmelerin mekânsal, sosyal ve idari olarak değişimlerin meydana geldiği yapılan çalışma ile ortaya konmuştur. Metropoliten kentsel alanın, gelişme baskısı altında kalmalarından dolayı kırsal arazilerin zorunlu olarak kentsel alan kullanımlarına dönüştüğü tespit edilmiştir.

Ayşe Yeşilyurt Alkan'ın (2016) yaptığı çalışmasında, kentsel saçaklanmanın Burdur kentine, tarım alanlarına ve Burdur gölüne etkisi tespit edilmiş; kentsel saçaklanmaya dikkat çekilmiş ve kentsel saçaklanmayı önlemek amacıyla kırsal dönüşüm politikaları geliştirilmiştir. İnceleme alanında kentsel saçaklanmanın çevreye

verdiği birçok olumsuz sonucu gözlemlenmiştir. Tarım alanlarında azalma görüldüğü tespit edilmiştir.

Gölce Kantürer'in (2016) yaptığı çalışmasında, İstanbul kent çeperindeki kırsal arazilerin dönüşümünü Ağacli-Yeniköy yöresi örneğinde incelemiştir. Bu çalışmaya konu olan alan 3.köprü, 3.havalimanı ve Kanal İstanbul gibi mega projelerin kesişiminde yer almaktadır. Bu mega projeler ile birlikte yöredeki tarımsal ve hayvansal üretim azalmış, kamu-özel mülkiyetli arazilerde mülkiyet ve kullanım amaçlarında değişimler başladığı tespit edilmiştir. Yapılan çalışmayla, mega projelerle kent çeperinde yer alan kırsal alanlar köklü bir dönüşüm sürecine girdiği ortaya konmuştur.

Ayşe Berna Bilgin'in (2019) yaptığı çalışmasında, İstanbul ilinin kentleşme baskısıyla ortaya çıkan kentsel yayılmanın etkisiyle dönüşüme uğrayan çeper alanlarında ortaya çıkan kentsel saçak yerleşmelerin ortaya çıktığını vurgulamıştır. Çalışma alanı olarak Büyükçekmece Gölü kıyısında bulunan Karaağaç Mahallesi örneğinden yola çıkılarak kentsel yerleşimlerin 2000-2018 yılları arasında kontrolsüz yayılmasının kırsal peyzajlara etkilerinin tespit edilmesi amaçlamıştır. Çalışmanın sonucunda çalışma alanında yerleşme dokusunun artması ile birlikte kırsal peyzaj alanlarının yaklaşık olarak %15'nin kaybolduğunu ortaya koymuştur.

Merve Yıldırım'ın (2021) yaptığı çalışmasında, İzmir ilinin kır-kent çeperinde yer alan Ödemiş ilçesindeki sosyo-mekansal dönüşümleri incelemiştir. Köy olarak kurulmuş ve kırsal bir kimliği olan bir yerleşmenin günümüzde kırsal üretimde azalmaların olduğu, kırdan kente göçlerin yaşandığı, sosyal ve teknik altyapı yetersizliklerinin yaşandığını vurgulamış, İzmir kent merkezinin hızlı gelişmesinden dolayı bu yerleşmenin geri planda kaldığı ortaya konmuştur.

Yapılan çalışmalarda metropol kentler İstanbul, İzmir ve Ankara'da ve gelişmekte olan diğer kentleri konu alan çalışmalar incelendiğinde kentleşmenin artmasıyla birlikte doğal eşikler doğrultusunda kentler yayılmaya başlamaktadır. Bu yayılmanın sonucunda saçak yerleşmeler oluşmaya ve mevcut kırsal alanlarda değişimler

meydana gelmeye başlamaktadır. Yapılan çalışmalarda kent çeperinde yer alan kırsal alanlardaki değişimler ekonomik, sosyal, mekânsal, peyzaj ve ulaşım gibi pek çok alanda incelenmiştir. Bu çalışmalar sonucunda kent çeperlerinde meydana gelen değişimler doğal peyzajın zarar görmeye başladığı, orman ve tarım alanlarının tahrip olmasıyla tarımsal üretimde aksaklıkların ortaya çıktığı, kırsal kimlikleri olan kırsal yerleşmelerin kentin bir parçası haline geldiği, bu değişimlerin ulaşım sorunlarını da beraberinde getirdiği, kırsal alanlarda kimlik değişimlerinin meydana geldiği sonucu ortaya çıkmıştır.

2.10 Kırsal Kalkınma Politikaları ve Kırsal Planlama

Dünyada ekonomik, sosyal, çevresel, yönetsel ve mekânsal yapılarda meydana gelen dönüşümlerin kırsal kesimde de yansımaları olmuştur. Kırsal politikaların en önemli bileşeni olan tarım sektöründe meydana gelen aksaklıklar, kırsalda istihdam yetersizliği, iklim değişikliği, kuraklık ve çevresel sorunlar, yoksulluk ve gıdaya erişim sorunları kırsaldaki nüfus çözülmesini arttırmıştır. Bu sorunlara ek olarak; kır ve kent arasındaki gelişmişlik farklarının artması, doğal kaynaklardaki koruma kullanma dengesinin sağlanamamasından ötürü sektörel ve mekânsal yaklaşımları bir arada ele alan kırsal kalkınma politikalarının üretilmesi dünyanın önemli tartışma konularından olmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2018).

Özellikle gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin kent merkezlerinde ortaya çıkan aşırı kentleşme sorunu, kırsal alanlardaki ekonomik ve sosyal alanlardaki yetersizliklerle daha da artmaktadır. Bu soruna çözüm olarak bu ülkeler için ortak bir kırsal alan tanımı yapılamasa da ortak sorunlara benzer kalkınma politikalarla çözüm arayışlarına gidilmektedir. Kırdan kente artan eğilimle giden çözümlerin yönetilmesi ve istikrarlı bir dinamiğe kavuşturulmasında kalkınma faaliyetlerine verilen önem artmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2018).

Kırsal kalkınma “kırsal alan veya kırsal yerleşme olarak tanımlanan alanlardaki sosyal, kültürel ve ekonomik şartların, çevre koruma ve sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde bu bölgelerde yaşayan insanların refah ve yaşam düzeylerinin

yükseltilmesine yönelik plan, politika ve uygulamaların bütünü” olarak tanımlanmaktadır (ÇŞB ve İlbank, 2015).

Cumhuriyetin kuruluşunda günümüze kadar kırsal kalkınma çalışmaları; Cumhuriyetin Kuruluş Dönemi (1923-1933), Devletçilik Dönemi (1933–1948) ve Çok Partili Dönem (1948–1960) ve Planlı Dönem (1960-1980) olarak ayrı dönemlerde incelenmektedir. Türkiye’de Cumhuriyet’in kurulduğu dönemden günümüze kadar kırsal kalkınmanın sağlanması için çeşitli yöntemler üretilmiştir. Bu kapsamda, Beş Yıllık Kalkınma Planları (BYKP), Kırsal Kalkınma Modelleri, Ülkesel Politika ve Belgeler, Kırsal Kalkınma Projeleri (KKP) ve Bölgesel Kalkınma Projeleri (BKP) ortaya konmuştur (Çelik, 2006).

Cumhuriyet’in Kuruluş Döneminde (1923-1933), Türkiye nüfusunun önemli bir bölümünün kırsal alanda yaşaması ve ekonominin yoğun olarak tarım sektörü üzerinde olması nedeniyle bu dönemde kırsal kalkınmaya önem verilmiştir. Bu dönemin iki önemli gelişmesi olarak 1924 yılında çıkarılan 442 sayılı Köy Kanunu ve Aşar vergisinin kaldırılması gösterilebilir (Çelik,2006). Çıkarılan köy kanunu ile köy yönetimlerine önemli görevler verilmiştir; Aşar vergisinin kaldırılmasıyla hem köylü üzerindeki vergi yükünün azaltılması hem de topraksız köylülere toprak dağıtılarak ekilen arazilerin genişlemesiyle tarımda ilerleme amaçlanmıştır (ÇŞB ve İlbank, 2015).

Devletçilik Döneminde (1933–1948), milli gelirin büyük bir kısmı tarımdan elde edildiği, nüfusun çoğunluğunun tarımda istihdam ettiği bir dönemdir. Bu dönemde 1929 krizinden dolayı devletçi politikalar başlamıştır. Bu dönemde geliştirilen kalkınma politikaları planlı değil aksine parçacıl kararlar olarak öne çıkmaktadır. 1937 yılında Köy Enstitülerinin kurulması ve Ziraat Yüksek Enstitüsünün kurulması bu dönemin öne çıkan gelişmelerindendir. Bu dönemde ziraat eğitimine önem verilmiş; köy enstitülerinde kır kökenli çocukların eğitilerek başta öğretmenlik ve gerekli mesleki donanımların kazandırıldıktan sonra köye gönderilmesiyle kırsal alanda yaşayanların gelişmesi hedeflenmiştir (Çelik,2006).

Çok Partili Dönem (1948–1960), 2.Dünya Savaşı’ndan sonra tarımda modernleşme adımları yaygınlaşmaya başlamıştır. Tarımda modernleşme adımları olarak traktör ve diğer modern aletleri kullanılması politikaları Türkiye’de de uygulanmıştır.1950’li yıllarda Marshall planı kapsamında sağlanan yardımlarla makineleşme süreci başlamıştır. Makineleşme sonucunda küçük işletmeler yerine araziler büyük işletmelerin eline geçmiş ve köy ortak meraları da tarıma açıldığından hayvancılık sektörü de zarar görmüştür. Marshall yardımı sonucunda makineleşmenin arttığı kırsal alanlarda nüfus çözülmesine, kırdan kente göçü başlatan adım olmuştur (Çelik,2006). Bu düzensiz göç kentlerde gecekonduların oluşmasına, kentlerde işsizliğin hızla artmasına neden olmuştur (ÇŞB ve İlbank, 2015).

Planlı Dönem (1960-1980), Türkiye’deki ekonomik ve sosyal sorunları çözmek amacıyla Beş Yıllık Kalkınma Planları üretilmeye başlanmıştır. Kırsal işgücünün azalmasıyla artan kırdan kente göç ve hızlı kentleşmeyi önlemek amacıyla bu dönemde kırsal kalkınma çalışmalarını öne çıkarmıştır. Bu dönemde, kırsal kalkınma sağlanması için stratejiler geliştirilmiştir. Bu dönemde Kırsal Kalkınma Modelleri ve Kırsal Kalkınma Projeleri (KKP) uygulamaya başlanmıştır. Planlı dönemde ve günümüzde, bölgesel gelişmelerin sağlanması ve bölgeler arası farkların ortadan kalkması açısından Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Doğu Anadolu Projesi (DAP) gibi projeler yürürlüğe girmiştir (Çelik,2006). Türkiye, AB üyeliği uyum süreci kapsamında da kırsal kalkınma sağlamak amacıyla ‘Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi Belgesi’ hazırlanmaktadır. Son olarak günümüzde (2021-2023) Kırsal Kalkınma Strateji Belgesi 2020 yılında Tarım Bakanlığı tarafından hazırlanmıştır (Kalkınma Bakanlığı,2019).

Kırsal kalkınmanın sağlanması için geliştirilen stratejiler:

- Ülkesel Politika (Beş Yıllık Kalkınma Planları (BYKP)) ve Belgeler
- Kırsal Kalkınma Modelleri
- Kırsal Kalkınma Projeleri (KKP)
- Bölgesel Kalkınma Projeleri

1960'lı yıllarla birlikte Türkiye Planlı döneme girmiş ve beşer yıllık kalkınma planları üretilmeye başlanmıştır. Bu çalışma kapsamında bu kalkınma planlarında geliştirilen kırsal kalkınma stratejileri üzerinde durulacaktır. Günümüzde On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) 2019 yılında onaylanmıştır.

2.10.1 Kırsal Alana Yönelik Çıkarılan Yasal Düzenlemeler

Kırsal alanlarda yaşanan önemli değişimlerin sebeplerinden biri de yasal mevzuattaki değişimlerin yansımalarıdır. Türkiye’de AB giriş sürecinde yasal olarak da uyum sağlamak için tarım politikalarında, kurumsal yapıda değişiklikler olmuştur (Çörek Öztaş ve Karaaslan, 2017). Türkiye’de kırsal alanları ve yerleşmeleri planlamak için ayrı bir mevzuat ya da yasal düzenleme bulunmamaktadır. Plancılar kırsal alanları planlamak için 1924 tarihli ve 442 sayılı Köy Kanunu, bu kanuna dayalı olarak çıkarılan Köy Yerleşme Planı Uygulama Yönetmeliği, 3194 sayılı İmar Kanunu, Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (ayrıca afet ve iskânla ilgili kanun ve yönetmelikler) yasal dayanak olarak ortaya çıkmaktadır. Kırsal alanları planlanması için farklı ölçeklerde ele alan bir planlama sistemi henüz üretilmemiştir (Öğdül, 2019).

442 sayılı köy kanununda 1924 yılında çıkarılmış ve bu yasayla birlikte köy, tüzel kişiliği olan bir yerel yönetim birimi olarak kabul edilmiştir. Bu kanunda 2000 kişi altındaki nüfusun yaşadığı yerleşmeler ‘köy’ olarak adlandırılmıştır. Yerel yönetimde köy muhtarına köye dair sorumlulukları belirtilmiştir. Kırsal alanların ana ekonomik faaliyetinin tarım olduğu da bu yasa da vurgulanmıştır. Yönetimsel olarak nüfus kriterine göre köy, kasaba ve şehir tanımları yapılan bu yasa ilk olarak 1984 yılında çıkarılan 3030 sayılı ve 6306 sayılı ‘Büyükşehir Belediyeleri’ yasaları ile yerel yönetimlere ve kırsal alanların tanımlarında değişiklikler meydana gelmiştir (T.C. Resmi Gazete, 1924; Partigöç, 2018).

1984 yılında 3030 sayılı “Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun” yürürlüğü girmesiyle Türkiye’nin ilk üç büyükşehir belediyeler İstanbul, Ankara ve İzmir’de kurulmuştur. Bu yasa ile birlikte büyükşehir belediyelerine özel imtiyazlar sağlanmıştır ve özerk bir yerel yönetim anlayışı getirilmiştir. Bu yasa büyük şehirlerin

yönetim biçimi üzerine çıkarılmış en kapsamlı ilk yasal düzenleme özelliği taşımaktadır (T.C. Resmi Gazete, 1984).

1993 yılında 504 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile büyükşehirlerin kurulması ve sayılarının artmasının önü açılmıştır. 2000’li yıllara gelindiğinde Türkiye’de büyükşehir sayısı 16’ya yükselmiştir. Büyükşehirlerin yönetimi üzerine ikinci büyük reform niteliğinde 2004 yılında çıkarılan 5216 sayılı “Büyükşehir Belediyesi Kanunu” ile birlikte yerel yönetimlerin hizmet alanını genişletilerek bir sistem ortaya konmuştur. Büyükşehir belediye sınırlarına ölçek ve nüfus kriterinin getirildiği bu yasa “pergel yasası” olarak da bilinmektedir. 2008 yılında 5747 sayılı “Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” yerel yönetimlere dair yapılan düzenlemedir (Partigöç, 2018; T.C. Resmi Gazete, 2004; T.C. Resmi Gazete, 2008).

Türkiye’de kent ve kır arasında sınırların yok olmasına sebep olarak gösterilen, yerel yönetimlere yönelik son reform 2012 yılında çıkarılan “Bütünşehir Yasası” olarak bilinen 6306 sayılı “On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” dur. Bu yasa ile birlikte büyükşehir olan kentlerin sayısı 30’a yükselmiş, il özel idarelerinin varlığına son verilmiş, 18.000 belde ve köyün tüzel kişiliği kaldırılarak bağlı oldukları belediyeye devredilmiş (Partigöç, 2018; T.C. Resmi Gazete, 2012); köyler mahalle statüsüne getirilmiş ve köy muhtarlarına ait yetkiler alınarak mahalle muhtarı haline getirilmiştir. Bu yasa ile birlikte yerelde olan yetkiler, merkez yönetime Büyükşehir belediyelerine devredilmiştir. Yasa ile birlikte Türkiye’de toplam 30 ilde ‘köy’ yani kırsal alan olarak tanımlanabilecek bir alan kalmamıştır. Yasa gereği büyükşehir statüsü verilen ve daha önce büyükşehir olan illerde büyükşehir belediye sınırları tüm il sınırlarına getirilmiştir. 2020 yılında çıkarılan 7254 sayılı “Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” da köy veya beldeyken Büyükşehir Belediye yasaları ile mahalle olan yerleşmelerin başvuruları doğrultusunda tespit edilirse ‘kırsal mahalle’ statüsü verileceği kararlaştırılmıştır (T.C. Resmi Gazete, 2020).

Kırsal alan arazi kullanımlarında da değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimler çıkarılan yasal düzenlemelerle de öñü açılmıştır. 1982 yılında çıkarılan 2634 sayılı “Turizm Teşvik Kanunu” na göre kırsal alanlarda turizm alanı olarak ilan edilen yerlerde ikincil konutlar üretilmeye başlanmıştır. 1985 yılında 3213 sayılı “Maden Kanunu”na göre değerli hammaddeleri çıkartmak amacıyla kırsal alanlarda maden araması yapılmasına izin verilmiştir. 2005 yılında çıkarılan 5346 sayılı “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun”na göre kırsal alanlarda yenilenebilir enerji kaynakları (HES, RES vb.) yer seçebilmesinin öñü açılmıştır (Yıldırım, 2021).

1 Mart 2022 tarihinde resmî gazetede yayınlanan “Maden Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”e göre “...zeytin sahasının madencilik faaliyeti yürütülecek kısmının taşınmasına, sahada madencilik faaliyetleri yürütülmesine ve bu faaliyetlere ilişkin geçici tesisler inşa edilmesine kamu yararı dikkate alınarak Bakanlıkça izin verilebilir” maddesiyle zeytinlik alanlarında madencilik faaliyetlerinin öñü açılmıştır (T.C. Resmi Gazete, 2021).

BÖLÜM ÜÇ

KENTSEL MORFOLOJİ VE KURAMSAL YAKLAŞIMLARI

Morfoloji çalışmaları birçok alanda yapılmaktadır. Morfoloji kavramı mimarlık, şehir planlama, kentsel tasarım, coğrafya, tarih, arkeoloji gibi alanların çalışma konusudur. Çeşitli çalışma alanı ve araştırmacının ortak noktası morfoloji ile temelde formu (biçim) açıklamaya çalışmışlardır. Kentsel planlama ve mimarlık alanlarında yapılan morfolojik çalışmalar incelendiğinde ‘kentsel morfoloji’ ve ‘kırsal morfoloji’ kavramları öne çıkmaktadır. Kentsel morfoloji, kentin fiziksel (veya yerleşik) dokusunun ve onu şekillendiren insanları ve süreci incelemek; kırsal morfoloji, fiziksel anlamda kırsal alanların yerleşim dokularını ve bu yerleşimler arasındaki ilişkileri ortaya koyan araştırma alanları olarak tanımlanmaktadır.

Kentsel alanlarla doğrudan ilişkisi olan kırsal alanlar, kentlerde yaşanan değişim ve dönüşümlerden etkilenmektedir. Kendine özgü kırsal alanları yerleşme dokusu, yapı adası formu, sokak düzeni, yeşil alan ağı, su kütleleri ve ögeler arasındaki ilişkileri ortaya koymak hedeflenmektedir. Bu bileşenlerle kırsal dokunun kimliği ortaya konmaya çalışılmaktadır. Kırsal alanlar, kentsel alanlar gibi planlar doğrultusunda gelişmez, aksine kendiliğinden oluşan, kendilerine ait tutarlılığı olan ve ilişkileri net bir şekilde tanımlanmış bütüncül bir sistemi olan yerleşmelerdir. Kırsal yerleşmelerin kendilerine özgü dinamiklerini incelemek için morfolojik araştırmalarla özelliklerinin ortaya konması yapılacak plan çalışmaları için önemlidir (Akgün ve diğerleri, 2018).

Kentsel morfoloji için çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Bu tanımlamaların sebepleri kentlerin çok katmanlı yapılarından kaynaklanmaktadır. Planlama, mimarlık ve coğrafya, sosyoloji gibi pek çok alanların araştırma konusu olmuştur. Kentsel ve kırsal alanlar pek çok dinamik ve ilişkisel bağlantıları bulunmaktadır. Bu dinamikleri incelemek için farklı kentsel morfoloji tanımları ve kuramsal yaklaşımlar bulunmaktadır.

3.1 Kentsel Morfoloji

Kentsel morfoloji sokakların, yapı adalarının ve binaların oluşturduğu mekânsal kurgusunun değerlendirilmesi ve bu bağlamda kentin tarihinin, gelişiminin ve sosyal yapısının incelendiği çok yönlü bir araştırma dalıdır. Kent, tüm unsurları ile birlikte sürekli bir değişim içindedir ve kentsel morfoloji çalışmaları bu değişime odaklanarak kentin yapısını açıklamayı hedeflemektedir.

Kent morfolojisi, yerleşimlerin formunu, mekânsal yapı ve karakterini, oluşum ve dönüşüm süreçlerini, tarihsel gelişim süreçlerini ve kentleri oluşturan tüm unsurları farklı ölçeklerde ve farklı yöntemler kullanarak analiz ederek anlamayı sağlayan bir yaklaşım olarak tanımlanabilir. Buradan anlaşıldığı üzere insanların yaşam alanı, habitatı olarak görülen yerleşmelerdeki tarihsel süreç içinde meydana gelen değişimler ve dönüşümlerin ortaya konmasında kentsel morfoloji önemli bir değerlendirme aracı ya da analiz yöntemi olarak kullanılmaktadır (Topçu, 2003; Kubat ve Topçu, 2009).

Kentsel morfolojik çalışmalarda ortak nokta, yerleşmede yaşanan dönüşüm kentin bileşenlerinin ayrıştırılıp incelenmesi ve bu değişimin ortaya konmasıdır. Sürekli değişime uğrayan mekânsal öğelerle ve kullanımları ile kentler dinamik bir değişimin içindedirler. Bu değişimlerin yansımaları fiziksel öğelerde görülse de dönüşümler aynı zamanda kültürel, sosyal ve ekonomik yapıda da yaşanmaktadır (Topçu, 2003). Kısaca kentsel morfolojiyi yerleşmelerin formunun ve mekânsal özelliklerinin incelenmesi, kentsel morfoloji analizlerinin binalar, sokaklar, bahçeler ve anıtlar gibi kentlerdeki karakteristik fiziksel öğelerdeki değişimlerin incelenmesi yoluyla ortaya konan gelişim süreci olarak tanımlanabilir (Kubat ve Topçu, 2009).

Kentsel alanların fiziksel formu araştırmaları farklı alanlardan araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmektedir (Whitehand, 2001). Kentsel morfoloji, farklı disiplinlerin bir araya geldiği bir çalışma alanıdır. Coğrafya, şehir planlama, mimarlık, kent tarihi ve kentsel tasarım gibi alanlardan çalışmaların ortaya konulduğu bir araştırma alanıdır. Kentsel morfolojinin temelleri Orta Avrupa'da coğrafyacılar tarafından atılmış olsa da ekonomi ve tarihçilerin de yer aldığı bir alandır (Whitehand, 1992). Son yıllarda, morfolojik fikirler ve kentsel planlama pratiği arasındaki ilişkiler,

kentsel form araştırmalarında merkezi bir rol oynamaktadır. Kentlerin fiziksel yapısı ve dönüşümleri hakkında belirli bir bilgi alanı oluşturan kentsel morfoloji, şehirlere bilinçli müdahalelerde bulunmak için büyük bir öneme sahiptir (Pinho ve Olioiveira, 2009).

Kentsel morfoloji çalışmalarını yürüten coğrafya ve mimarlık alanı arasında iletişim kopukluğu çalışmaların paralel olarak yürütülememesine sebep olmuştur. Bu da araştırma çalışmalarının yapıldığu farklı okulların ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Whitehand, 2001). Kentsel morfoloji araştırmalarına öncülük eden bu okullar; İngiliz Okulu, İtalyan Okulu ve Fransız Okulu olarak öne çıkmaktadır. Bu okullar bulundukları ortam ve kurucularının kökenine göre kentin fiziksel yapısına -formuna- farklı açılardan bakmış ve daha sonraki yıllarda geliştirilecek olan morfolojik yaklaşımlara ve çalışmalara temel oluşturmuşlardır. İngiliz okulu morfolojik çalışmalarda coğrafik açıdan bakarken İtalyan okulu mimarlık, Fransız okulu ise sosyolojik çerçeveden incelemelerde bulunmuştur (Moudon, 1997).

Kentsel morfoloji kuramsal yaklaşımları bu çalışma kapsamında Coğrafi ve Mimari kökenli olarak iki ana başlık altında incelenmiştir. Coğrafi ve Mimari kökenli olarak morfolojik yaklaşımları inceleyen 3 okul öne çıkmaktadır. İngiliz, İtalyan ve Fransız okulları ve araştırmacılarının kentsel morfoloji yaklaşımları bu çalışma kapsamında ortaya konmuştur.

3.2 Kentsel Morfolojide Kuramsal Yaklaşımlar

Kentsel morfoloji alanı çalışmalarında temeli oluşturan üç okulun farklılıklarını şöyle tarif edilebilir; İngiliz okulu şehirlerin neden ve nasıl inşa edildiğuyle ilgilenmektedir ve çalışmaları tanımlayıcı, açıklayıcı '*descriptive and explanatory*' olarak nitelendirmiştir. İtalyan okulu kentin nasıl inşa edilmesi gerektiğu üzerine çalışmalar yapmış ve öngören '*prescriptive*' olarak nitelendirmiştir. Fransız okulu geçmiş tasarım teorilerinin şehirlerin kurulması üzerindeki etkisine odaklanmış ve '*assess*' değerlendirici olarak nitelendirilmiştir. Bir fikir olarak başlayan tasarımın ve sonrasında uygulandığu hali arasındaki farklar üzerine tasarım eleştirisinin yapıldığını belirtmiştir (Moudon, 1997).

The timeline illustrates the progression of architectural thought and key figures over time. It is divided into two main sections: 'Mimarlık' (Architecture) and 'Coğrafya' (Geography). The timeline starts at 1780 and ends at 1990. Key figures and movements are marked along the timeline, with shaded regions indicating periods of influence or dominance. The movements are color-coded: light orange for early modernism, light grey for mid-century modernism, dark grey for late modernism, and brown for postmodernism. The countries of origin for these movements are listed on the right: Fransa (France), İtalya (Italy), ABD (USA), İngiltere (UK), and Almanya (Germany).

Yıl	Figür	Hareket	Ülke
1780	Durand	Neoklasizm	Fransa
1800	Boullée	Neoklasizm	Fransa
1850			
1900	Schutler	Yeni Beğeniler	Almanya
1910	Hassinger	Yeni Beğeniler	Almanya
1920	Geisler/Martinity	Yeni Beğeniler	Almanya
1930	Bobek	Yeni Beğeniler	Almanya
1940	Scharlau	Yeni Beğeniler	Almanya
1950	Conzen	Organik Modernizm	ABD
1960	Whitehand	Organik Modernizm	ABD
1970			
1980	MPConzen	Organik Modernizm	ABD
1990			
1950-1990	Hillier	Organik Modernizm	İngiltere
1960-1990	Moudon	Organik Modernizm	ABD
1970-1990	Rossi/Krier	Organik Modernizm	İtalya/ABD
1950-1990	Muratori	Organik Modernizm	İtalya
1960-1990	Canigga	Organik Modernizm	İtalya
1970-1990	Argan	Organik Modernizm	İtalya

Şekil 3.1'de görüldüğü gibi, coğrafyacı ve mimarın kentsel morfolojideki ilk kesişimi 1910 yıllarında Hassinger ve Mouratori ile başlar. Hassinger arazi ve bina kullanımına odaklanırken Muratori 1910 yılında yaptığı çalışmada, analitik yapı ortamı kavramlarına odaklanır. Bundan sonra MRG Conzen ve Caniggia çalışmaları aynı dönemde ortaya çıktı. Bu süre zarfında Conzen, kadastro planları üzerine Scharlaus'un oluşum şehir planlarını geliştirdi. Conzen 1960 yılında yaptığı çalışmada, kentleri tarihsel gelişim içinde bir şehir manzarası yapısına göre incelerken, Caniggia kentsel biçimi, tipolojik süreç içindeki bileşenleri ve türleri aracılığıyla tarihsel gelişiminde incelemiştir.

49

çalışmalarını Amerikan kenti üzerine uygulamış ve zaman içinde şehre biçim dönüşümünü doğrulayan başka bir tipolojik süreci ekledi (Moudon, 1997).

Bu çalışma kapsamında kentsel morfoloji kuramsal yaklaşımları incelenmiştir. Kentsel morfoloji kuramsal yaklaşımları iki ana başlık altına alınmıştır. Coğrafi ve Mimarlık kökenli olarak morfolojik yaklaşımları inceleyen 3 okul öne çıkmaktadır. İngiliz, İtalyan ve Fransız okulları ve araştırmacıları bu çalışma kapsamında kentsel morfoloji yaklaşımları ortaya konmuştur. Bu çalışmada literatür taraması ve internet araştırması şeklinde araştırma metodu ile incelenerek iki farklı dalda ilerleyen morfoloji çalışmaları, gelişme ve ortaya çıkış süreçleri ve teorik yaklaşımları incelenmiştir.

3.2.1 Coğrafi Kökenli Morfolojik Yaklaşımlar

Coğrafya kökenli araştırmalar Almanya kökenli araştırmacılar tarafından ilk olarak ortaya çıkmıştır. Bu alanda yapılan ilk araştırma Schlüter'in 1899 yılında yaptığı iki çalışma olarak öne çıkmaktadır. Coğrafya kökenli araştırmaların merkezi olarak İngiliz okulu gösterilse de çıkış yeri Almanya'dır. Coğrafya kökenli morfolojik araştırmalarda öne çıkan en önemli isim M.R.G. Conzen'dir. Bu yüzden Conzen'in etkilendiği ve fikirlerine temel olan araştırmalar coğrafi kökenli morfolojik çalışmaların temelini oluşturan çalışmalar olmuşlardır (Whitehand, 1992).

Coğrafi kökenli çalışmaların merkezi olarak gösterilen İngiliz okulunun kurucusu Conzen'in temel olarak fikirlerinden etkilendiği Schlüter'in 1899 yılında yayınladığı iki çalışması gösterilebilir. Bu çalışmalardan biri 'On The Ground Plan Of Towns' ve ona geniş bakış açısı sağlayan 'Settlement Geography' olmuştur. Friz'in çalışmasında şehir planlarında var olan gelişme aşamalarını fark etmiş ve bu Conzen'in yaptığı çalışmaların en kilit noktasının oluşmasını sağlamıştır (Whitehand, 2001).

Kentsel morfoloji alanında en önemli çalışma olarak öne çıkan Geisler'in 1918 yılında yayınlanan Danzig çalışmasıdır. Danzig şehrinde yaptığı haritalama çalışmasında, harita üzerinde yapıların ve arazilerin kullanımlarını renklendirerek işlemiş ve yapıların kat sayılarını belirtmiştir. 1958 yılında Whitby'in Doğu Yorkshire

için yaptığı haritalama kullandığı görsel sunum ile kentsel morfoloji alanında yapılan haritalama çalışmalarında öne çıkmaktadır (Whitehand, 2001).

1970 ve 1980’li yıllarda kentsel morfoloji çalışmaları Almaya’dan İngiltere’ye taşındı. Çalışmaların merkezi değişmiş olsa da, araştırmaları Alman geleneği önemli ölçüde etkilemiştir. 1950 ve 1960 yıllarda M.R.G. Conzen ‘the town analysis’ çalışmalarını İngiltere’de yürütmüş olsa da fikirleri Alman geleneğine dayanmaktadır. Bu etkilenme giderek artmış ve bu etkiyi Slater’in 1990 yılında Ortaçağ şehir planlarını incelediği Midland ile ilgili yaptığı çalışmasında da açıkça görülmüştür. Conzen’in incelemeleri endüstri şehirlerine kadar uzanmaktadır. 1930’lu yıllarda Almanya’da Louis ile başlayan çalışmalar 1960’lı yıllarda M.R.G. Conzen ile devam etmiştir (Whitehand, 2001).

Tablo 3.1’de coğrafya temelli kentsel morfoloji alanında çalışan araştırmacılar ve bakış açıları yıllara göre gösterilmiştir.

Tablo 3.1 Coğrafi kökenli kentsel morfoloji araştırmacılarının bakış açıları (Cömert, 2013)

Araştırmacının Adı	Yıl	Ülke	Bakış Açısı
Schutler	1899	Almanya	Kültürel morfolojide araştırmanın amacı olarak kültürel peyzaj morfolojisi Yerleşim, arazi kullanımı ve iletişim hatları arasında ilişki kurmak Formun fonksiyonu ve gelişim süreci
Hassinger	1912	Avusturya	Kentlerin korunması sorunlarını çözmek için arazi ve bina kullanımlarına ve yerleşim yoğunluklarına dikkat çekmiştir.
Geisler/ Martinity	1918	Almanya	Şehir planlarını ve yapı türlerini morfolojik olarak sınıflandırmış ve incelemişlerdir. Kentleri topografik ve coğrafi perspektifle açıklamışlardır.
Bobek	1927	Almanya	Zaman içerisinde form ve fonksiyon değişikliklerine göre kentlerin karakterlerini incelemiştir.

Tablo 3.1 Coğrafi kökenli kentsel morfoloji araştırmacılarının bakış açıları devamı (Cömert, 2013)

Scharlau	1941	Almanya	Kadastral planları da kullanarak şehir planların oluşumunu incelemiştir.
M.R.G. Conzen	1949	Almanya-UK	Mevcut formların temelini oluşturan biçimlenme sürecini takip etmiş ve yorumlamıştır. Bir şehir manzarasının mevcut yapısını, tarihsel gelişimini inceleyerek açıklamıştır.
Whitehand	1967	UK	Şehir planı analizi alanındaki ortak çalışmaları, savaş sonrası yılların ardından Conzenian yaklaşımının temel ilkelerine yakındır. Yapı dokusundaki değişikliklerin analizlerinin, geliştiriciler ve mimarların çalışmaları ile entegre edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Whitehand morfoloji çalışmalarına arsa değerleri ve ekonomik dalgalanmalar konularını kentsel form bakış açısına eklemiştir.
M.P. Conzen	1990	USA	Amerika'nın Boston ve Omaha şehirlerinin tarihsel süreçte gelişimleri üzerine incelemeler yapmıştır.

3.2.1.1 İngiliz Okulu Morfolojik Yaklaşım (Conzenian Approach)

Kentsel morfoloji çalışmalarında öne çıkan İngiliz okulu M.R.G.Conzen tarafından kurulmuştur. İngiliz Okulu kent morfolojisine bakış açısını, başta Conzen olmak üzere coğrafya kökenli araştırmacılarından oluşmaktadır (Whitehand, 2001). Kent morfolojisi coğrafyadaki kökenlerine uygun olarak kentsel manzaraları ayırt etmek, karakterize etmek ve açıklamakla ilgili olmuştur. Conzen, kent morfolojisi için yirminci yüzyılın ortalarında ve sonlarında Schlüter'in 50 yıl önceki kentsel morfoloji araştırmalarının başlangıcında olduğu kadar önemli hale gelen bir araştırmacı olmuştur (Whitehand, 2007).

MRG Conzen tarafından 1960 yılında eski kent haritalarının karşılaştırmalı incelenmesi üzerine tarihsel süreçte kentteki fiziksel değişimlerin ortaya konduğu “Alnwick, Northumberland: A Study in Town-Plan Analysis” adlı çalışma, kent

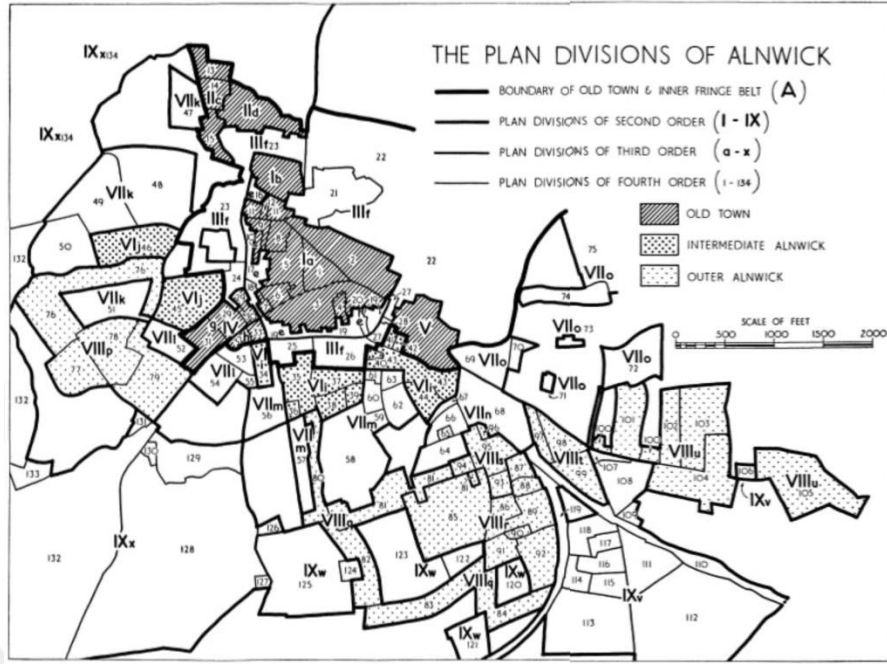
morfolojisi çalışmaları başta olmak üzere morfolojik analiz yöntemleri ve kavramlarında temel oluşturmuştur. Çalışma kapsamında Conzen'in çalışmasında yer alan kavramlar ve kullandığı analiz yöntemleri detaylı olarak incelenmiştir (Conzen, 1960).

Conzen'in kentsel morfoloji çalışmaları üç ana parçadan oluşmaktadır. Bunlardan ilki, insan yapımı tüm özellikleri ile kentsel yapılı alanların topografik düzeni olarak tanımladığı kent planı, ikincisi yapılı evre ve cs arazi kullanımudur ve bu üç katman st üste geldiğinde “townscape” yani “şehirsel görünüm” oluşturmaktadırlar. Conzen kent planını da üç plan elementini ne çıkarmıştır (Conzen, 1960). Bunlar;

- Sokaklar ve sokak düzeni
- Parseller ve yapı adaları içerisindeki dağılımları
- Binalar ve blok planları'dır.

Conzen'in ortaya çıkardığı İngiliz okulu çalışmalarını en çok etkileyen düşüncelerinden bir diğeri mikromorfoloji lğinde yaptığı çalışmalardır. Parsel ve bina ilişkisini detaylı şekilde incelemiştir (Conzen, 1960).

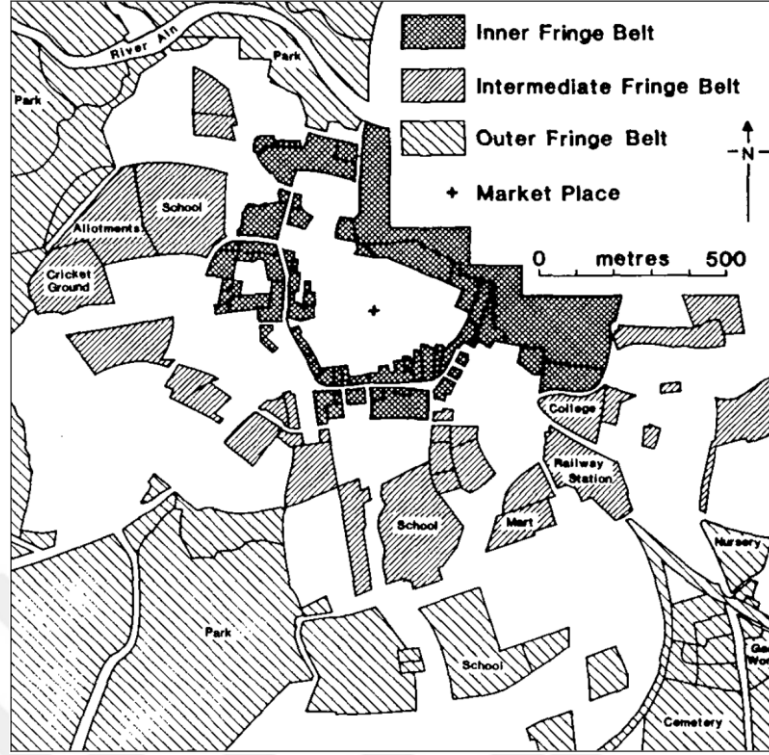
Conzen'in kentsel biçim bölünmesinin yanı sıra, kentsel gelişim süreci hakkında geliştirdiğı kavramlar ne çıkmaktadır (şekil 3.2). Bu kavramlardan ilki 'Urban Fringe Belt' kentsel kuşak alanı, kentsel şaaklanma alanıdır. Kuşak alanları kavramı ilk defa Herbet Louis'in 1936 yılında yaptığı çalışmasında ortaya çıkmıştır. Çalışma kent çeperinde kalmış yerleşmenin arazi kullanımı üzerinedir. Bu tür düşük yoğunluklu yerleşmeler zaman içinde kentle bütünleşmekte ve süreçte kente dahil olmaktadır. Louis'ten sonra bu konu zerine Conzen 1960 yılında Alnwick'te yaptığı ve Whitehand 1967 yılında Newcastle'da yaptığı çalışmalarla katkı sağlamışlardır (Whitehand, 2004).

Şekil 3.2 Alnwick plan bölünmeleri (Conzen,1960)

Bu kavramlardan diğer öne çıkan ise ‘Burgage Cycle’ mülk hakkı dönüşümüdür. Bu yaklaşım Ortaçağ kentlerindeki parseller ve arka bahçelerinde gerçekleşen yapılaşma ve yapılaşmanın temizlenip tekrar yapılaşma olana kadar nadasa bırakılma döngüsüne denmektedir (Whitehand, 2007). Morfolojik bölge kavramı coğrafi kökenli morfolojik yaklaşımda öne çıkan bir diğer kavramdır. Morfolojik bölgeler ‘plan type area’, ‘building type area’ ve arazi kullanımların üst üste çakıştırılmasıyla meydana gelmiştir (Whitehand, 2001).

Conzen’in kentsel biçim bölünmesinin yanı sıra, kentsel gelişim süreci hakkında geliştirdiği kavramlar öne çıkmaktadır. Bu kavramlardan ilki ‘Urban Fringe Belt’ kentsel kuşak alanı, kentsel saçaklanma alanıdır. Conzen 1960 yılında Alnwick’te yaptığı ve Whitehand 1967 yılında Newcastle’da yaptığı çalışmalarla kentsel saçaklanma kavramına değinmişlerdir (Whitehand, 2004). Şekil 3.3’de görüldüğü gibi kuşaklar; Inner Fringe Belt – İç, Intermediate Fringe Belt – Orta, Outer Fringe Belt – Çeper (Conzen, 1960).

Şekil 3.3 Alnwick kuşak alanları(Conzen,1960)

Conzen'in başlattığı İngiliz okulu geleneği morfolojik çalışmaları J.W.R Whitehand tarafından geliştirilmiştir. Whitehand, İngiliz Okulu kökenli güncel morfoloji çalışmalarının üç alana ayrılabilceğini söylemiştir. Bunlardan ilki, bina veya parsel ölçeğinde morfolojik analizlere dayanan "Mikromorfoloji"dir. İkincisi morfolojik dönemler ve tipolojik süreçleri incelenmesine dayalı çalışmalardır. Üçüncüsü ve son olanı ise karar alma ve kent biçimi arasındaki bağlantıyı inceleyen çalışmalardır (Whitehand, 1992).

Whitehand morfoloji çalışmalarına arsa değerleri ve ekonomik dalgalanmalar konularını kentsel form bakış açısına eklemiştir. Kentlerde yaşanan değişimlere bakıldığında bu değişim dönemlerinin ekonomik değişimlerle sekronize olduğu görülmektedir. Planlamada da değişim döngüsüne bakıldığında ekonomik dönemlerinden değişimlerinden bağımsız olmadığı görülmektedir. M.P.Conzen 1990 yılında Amerika'nın Boston ve Omaha şehirleri için incelemeler yapmıştır (Whitehand, 1992).

3.2.2 Mimari Kökenli Morfolojik Yaklaşımlar

Kentsel morfolojide ikinci olarak mimarlık alanında yapılan araştırmalar incelenmiştir. Bu alanda ortaya konan çalışmalar genel olarak tipomorfolojik çalışmalar olarak adlandırılmaktadır. Kentsel morfolojide mimari kökenli çalışmalar ilk olarak Vitruvian üçlüsü (venustas, firmitas ve utilitas) ile başlamaktadır. Tipolojik çalışmalar, on sekizinci yüzyılda tasarımcı ile müşteri arasındaki yapım sürecinin ayrılmasına karşı koymak için doğmuştur. Tipoloji çalışmalarının öncülerinden biri olan ünlü mimar Durand, mimari elemanların bileşenlerini, elemanların sistemlere montajını ve biçimsel bir şemanın belirlenmiş bir fonksiyona uyarlanmasını üzerine çalışmalar ortaya koymuştur (Cömert, 2013). Kentsel morfoloji çalışmalarında mimarlık alandaki tipoloji çalışmalarının temelini Saverio Muratori'nin 1910-1973 yılları arasında İtalya'da yaptığı çalışmalar oluşturmaktadır (Moudon, 1997).

Muratori, çeşitli ölçeklerde analitik yapıli çevre kavramları üzerinde çalışmıştır. Yapı bileşenlerinin okunması, binaların şeklinin, yapısının ve çeşitli kullanımlarının belirlenmesini tıpkı kent ve bölge ölçeğinde yapılan yapı dokusu, kentsel organizma ve bölgesel alanların yapılandırılmasının kökeninin okunması gibi incelenmelerde bulunmuştur (Cömert, 2013).

G.Caniggia, Muratori'nin çalışmalarından sonra kent biçiminin dinamiklerini, bileşen türleri ve bu türlerin evrimi yoluyla tarihsel süreçte gelişimini üzerine çalışmış ve Muratori'nin çalışmalarını geliştirmiştir. Canigga bu dinamikleri tipolojik bir süreç olarak adlandırmıştır. Temel kaygısı, ortaya çıkan kentsel dokuların ve türlerin tarihsel oluşumu ve dönüşümüdür. (Cömert, 2013). Canigga çalışmalarında 'type' tip, 'building fabric' yapı dokusu ve 'basic building' temel yapı kavramlarına vurgu yapmıştır (Cataldi ve ark., 2002). Canigga'nın düşünceleri M.R.G.Conzen'in kentin en iyi şekilde anlaşılabilmesinin kentin tarihine bağlı olmasına temellenir (Whitehand, 1992).

G.Argan, Boullée'nin çalışmasında var olan biçimsel tipoloji veya morfolojik bellek fikrini, tipin nasıl işlendiğini eklemiş ve detaylandırarak anlatmıştır. Ona göre tipin doğuşu, bir dizi binanın kendi aralarında bariz işlevsel ve biçimsel bir benzetmeyi

paylaşması gerçeğine bağlıdır. Tipin belirlenmesi için münferit formların karşılaştırılması veya seçici olarak üst üste getirilmesi sürecinde, belirli binaların belirleyici özellikleri ortadan kaldırılır ve daha sonra tüm seride görünen yalnızca ortak öğeler kalır (Cömert, 2013).

Aldo Rossi ve Rob Krier, en önemli kentsel morfologlar olarak öne çıkan iki isimdir. Rossi çalışmalarını İtalya'da ve Krier çalışmalarını ABD'de yapmasına rağmen, ikisi de neredeyse aynı fikirleri paralel olarak ortaya koymuşlardır. Fikirleri, değişmez geçmişin nostaljik görüşüne dayanıyor. Yapı tipolojik sürecinin kentsel doku biçimini nasıl etkilediğine odaklanmıştır. Krier 1979 yılında ve Rossi 1984 yılında yaptığı çalışmalarda Caniggia'nın tipolojik süreç konseptini geliştirmişlerdir. Formun gelişimini tipolojik gelişmelere dayandırarak açıklamışlardır (Cömert, 2013).

Hiller 20.yy ortalarında çalışmalarına başlamış ve kullandığı methodu 'space syntax' olarak adlandırmıştır. Space Syntex kavram olarak mekan dizimi anlamına gelmektedir. Yapılı çevrelerde morfolojik incelemelerde bulunmak için oluşturulmuş bir araştırma programıdır. Mekanların birbiriyle nasıl bağlantılı olduğunu araştırmıştır. Çalışmalarında kentsel mekan örüntüsüne ilişkin dizimsel çalışmaların temel unsurlarından biri olan aksenel analize odaklanmıştır (Hiller, 1984). Space Syntex, yerleşim yerlerinin mekansal yapısını bir dizi analitik yöntemle anlamaya çalışan kentsel morfolojide analiz yaklaşımını temsil eder. Yerleşim ölçeğinde yaklaşımın teorik temeli, mekansal yapı ile hareket işlevi arasındaki ilişkiye dayanmaktadır (Kropf, 2009).

Moudon, Amerikan şehirlerinde morfolojik araştırmaları yürütmektedir. Kent morfolojisi üzerine varsayımı, kentsel morfolojik araştırmaların üç temel bileşenden (biçim, çözünme ve zaman) oluştuğunu söylemiştir. Bunun yanı sıra zamanla kentlerde farklılaşan formların ideolojik, kültürel ve ekonomik olarak çeşitlenmesine odaklanmıştır. Cataldi, Barke, Darain, Marzot ve diğer morfologlar alanla ilgili araştırmalarına devam etseler de terminoloji olarak Conzenian yaklaşımını bazı farklılaştırmalar dışında aynı şekilde kullanmaya devam etmektedirler (Cömert, 2013). Kropf ise 1986 yılında yaptığı çalışmada M.R.G.Conzen ve İtalyan mimar Gianfranco

Caniggia'nın kentsel peyzaj değerlendirme yaklaşımlarını yeniden incelemiştir (Whitehand, 1992).

Tablo 3.2 Mimari kökenli kentsel morfoloji araştırmacılarının bakış açıları (Cömert, 2013)

Araştırmacının Adı	Yıl	Ülke	Bakış Açısı
Durand	1780	Fransa	Sistemik üretim sistemlerinde şehir ölçeği işlevsel, statik veya biçimsel kısıtlama olmaksızın mimari elemanların bileşenleri
Boullee	1828	Fransa	Klasik formların ve türlerin doğru manipülasyonları yoluyla anlamların ve sembollerin aktarılması
Muratori	1910	İtalya	Tipomorfoloji üzerinde çalıştı. Çeşitli ölçeklerde analitik yapı kavramları ortaya koymuştur.
Canigga	1933	İtalya	Kentsel biçimin dinamiklerini tarihsel olarak, bileşen türleri üzerinden ve tipolojik süreç olarak adlandırılan evrimi yoluyla geliştirdi.
Argan	1960	İtalya	Tipin oluşumu, aralarında belirli bir fonksiyonel ve biçimsel benzerlik bulunan bir yapı serisinin varlığına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.
Rossi&Krier	1970	İtalya-Amerika	Yapıların tipolojik değişim süreçlerinin kentsel formu nasıl etkilediğini incelemiştir.
Moudon	1980	Amerika	Ekonomik, ideolojik ve kültürel olarak süreçte kentlerde ortaya çıkan form çeşitliliği
Hillier	1980	İngiltere	Mekanların birbirine kentsel doku ve mekan ilişkisinin mekan dizimi analiz yöntemiyle incelemiştir.

Tablo 3.2’de mimarlık temelli kentsel morfoloji alanında çalışan araştırmacılar ve bakış açıları yıllara göre gösterilmiştir.

Mimarlık alanında morfoloji çalışmaları yapan okul olarak öne çıkan İtalyan okuludur. İtalyan okulunda yapılan çalışmalar tipomorfolojik çalışmalardır. Fransız okulu ise morfoloji alanına sosyoloji yaklaşımını tipomorfolojiye eklemiştir. Bu iki okul ve yaklaşımları bu yüzden bu çalışmada mimarlık kökenli kentsel morfoloji yaklaşımları altında incelenmiştir.

3.2.2.1 İtalyan Okulu Morfolojik Yaklaşım

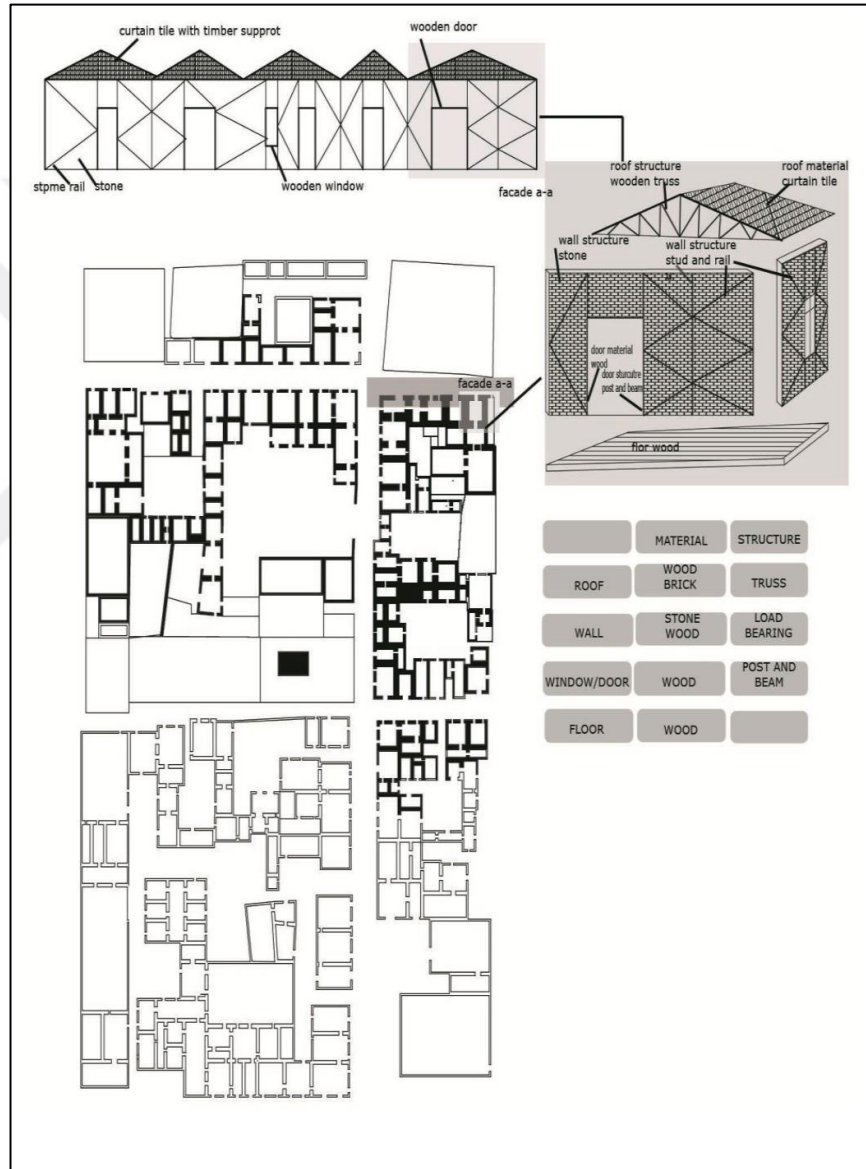
İtalyan okulunda öne çıkan araştırmacılar şu şekilde sıralanabilir: Saveria Muratori (1959), Carlo Aymonino ve Aldo Rosi (1960-1980), Gianfranco Caniggia (1975-1990) ve Bernardo Secchi (1985-2010). Kentsel morfoloji araştırmaları 1959 yılında Saverio Muratori'nin yaptığı çalışmalar ile başlamıştır. (Cataldi ve diğerleri, 1997). İtalyan okulu genellikle mimari düzeyde kentsel morfolojinin tipo-morfolojik çalışmalarına odaklanır. İtalyan okulunun kurucusu Muratori çalışmalarında ve kentsel morfoloji alanında yaptığı pratiklerde genellikle dört ölçeğin yapı, mahalle, şehir ve bölge (building - district - city – territory) kentsel doku, kentin formu ve bölgeyi nasıl şekillendirdiğine dair konuya odaklanır (Lovra, 2016).

Muratori'ye göre, "modern kentsel tasarım ve planlamadaki uyum eksikliği, çevreyi şekillendirmek için kullanılan içsel, sezgisel formların değerinin düşürülmesinden kaynaklanıyor." Muratori'ye göre tipoloji sadece binalar hakkında değil, aynı zamanda duvarlar, sokaklar, bahçeler, bir şehrin inşası ve belirli bir dönemde bir şehrin şeklini belirleyen her şeyle ilgilidir (Cömert, 2013).

Muratori'den esinlenerek onun çalışmalarının devamı niteliğinde Caniggia'nın tipomorfoloji çalışmaları gelmektedir. Caniggia özellikle kent formu ve bina tipolojisi arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Çalışmalarında yapının formunu anlamak için tarihsel sürecine bakmak gerektiğini savunur. Caniggia şehirlerin gelişimini toplumdaki değişikliklere göre değişebilen dinamik bir süreç olarak görmektedir (Lovra, 2016).

Caniggia çalışmalarında Şekil 2.9'da görüldüğü gibi yapılardan şehirlerin oluşma sürecine dikkat çekmiştir ve dört seviyede kavramsallaştırmıştır. Bunlar; (Lovra, 2016)

- Binaların malzemeleri, yapıların dokularının oluşmasını sağlar.
- Yapı dokuları binaları oluşturur,
- Yapılar daha sonra kentsel dokunun parçalarını oluşturur, yerleşim yerleri şehri ve yerleşimleri yapmak için bir araya gelirler,
- Şehirlerin kendileri bölgesel bir yollar ağına bağlıdır ve tümü daha geniş bir arazinin ve dünya yüzeyine yayılırlar.

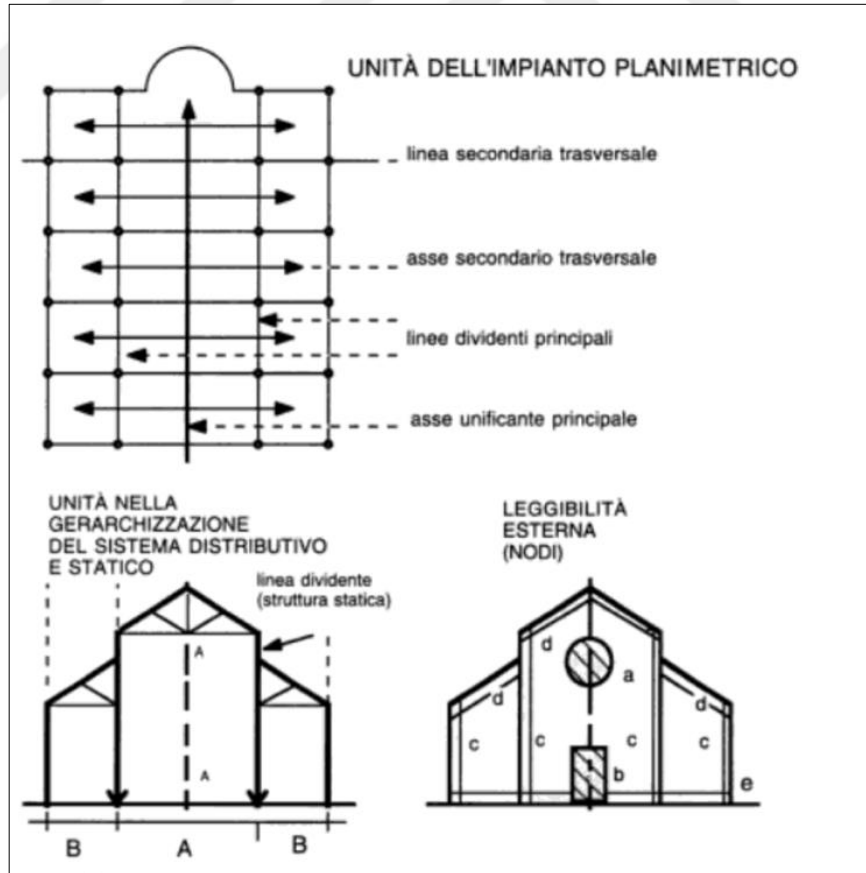
Şekil 3.4 Caniggia'nın tipolojik süreç yaklaşım şeması (Cömert, 2013)

Özellikle Muratori, Canigga ve Maffei kentsel morfoloji çalışmalarında bu dört öğenin hiyerarşisini temele almışlardır (Lovra, 2016). İtalyan okulu araştırmacılarının

çalışmalarında yapıların tipolojilerinin oluşma süreci çevredeki yapıların yapılaşması sürecine bağlıdır. Yapılardaki tipoloji değişimleri, farklılıklar bu yüzden kültürün aktarımı ve orada yaşayanlarla doğrudan ilişkilidir. Canigga ve Maffei çalışmalarında kentsel formun farklı yönlerini de tanımlamışlardır; (Kropf, 2009)

- Fiziksel Form
- İşlev
- Bina veya form fikri
- İnşa etme/değiştirme
- Türetme / geliştirme / kültürel sürecin değişimi

Tipomorfoloji kavramı bina yapım türünü, kullanılan malzemeleri (yapısal veya cephe), plan tiplerini ve bunların birbirleri ile olan ilişkilerin incelemektedir. Strappa (1995), tipolojiyi hem cephede hem de planda doğrusal üç parçadan oluşan kütsel yapılanmanın karşılıklı ilişkileri şeklinde yorumlamaktadır. Şekil 2.10'da görüldüğü üzere plan ve cephe ilişkili ve birbirlerine referans verir niteliktedir (Cömert, 2013).

Şekil 3. 5 Tipomorfoloji çalışması örneği (Cömert, 2013)

İtalyan Okulu'nun farklı noktasından biri teorik çalışmalarla ve pratiği birleştirmesidir. Muratori'nin 1950 yılında yaptığı çalışmaları ile başlayan İtalyan Okulu günümüzde Cataldi, Maffei, Corsini, Mareto ve Strappa gibi araştırmacıların yaptıkları çalışmalarla devam etmektedir.

3.2.2.2 Fransız Okulu Morfolojik Yaklaşım

İtalyan ve İngiliz okullarından sonra, 1960'ların başında sosyolog Levi Strauss tarafından Fransız kentsel morfoloji okul geleneği oluşturulmuştur. Bu okuldaki önemli öncüler, Mimar Phillipe Paneria ve Jean Castex ile sosyolog Jean-Charles De Paule'dir. Bu araştırmacılar genellikle mimari tipo-morfoloji ile birlikte kültürel morfolojik konulara odaklanmışlardır. Castex ve Paneria; büyüme, tipoloji, kentsel peyzaj, sosyal uygulama ve kentsel yapıların analizi ile tipolojik araştırma için bir yöntem geliştirmiştir (Cömert, 2013).

Fransız araştırmacılar, somut tipin temelini oluşturan idealleştirilmiş bir modelden ve çeşitli tiplere dönüşen bir taban tipinden bahsediyorlar. Tipolojik analiz, her biri kendi ayrıntı ve etkisine sahip çeşitli düzeylerde gerçekleştirilebilir. Yine, bu yaklaşım İtalyan morfolojisinin fikirlerine dayanmaktadır; Fransızlar, aksine, belirli bir sayıda düzey seçmezler ve kentsel morfolojinin en küçük bileşenlerden oluştuğunu açıkça varsaymazlar. Penerima ve Castex'e göre, tipolojik araştırma, türleri ve tipolojinin kendisini detaylandıran çalışmaların tanımına ve geçici sınıflandırmaya dayanmaktadır. Analizleri, şehirlerin bölümleri, binaları, parselleri, parsel grupları ve küresel düzeyi ile ilgilidir. Ardından sosyolog Henry Lefebvre ve mimarlık tarihçileri François Boudon ve Andre Chastel morfolojik metodoloji, teori ve pratiği birleştirerek bu yaklaşımı Fransa'daki birçok şehre uygulamışlardır (Cömert, 2013; Moudon, 1997).

BÖLÜM DÖRT

MENEMEN SEYREK ÖRNEĞİNDE KENT ÇEPERİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE KENTSEL MORFOLOJİK ÖZELLİKLERİ

Bu bölüme kadar; kır-kent, kentsel büyüme, kentsel yayılma-kentsel saçaklanma, kent çeperi, kentsel çeper kuşak alanı ve kır-kent çeperi gibi bazı temel kavramlar açıklanmıştır. Daha sonra yapılan tanımlar doğrultusunda kır-kent ilişkisi, kent çeperinde kırdan kente dönüşüm, kırsal dönüşüm, kırsal kalkınma ve kırsal planlama gibi kırdan kente dönüşümlerin sebepleri ve yarattığı sonuçlar yapılan literatür araştırması ve verilen örnekler ile açıklanmaktadır. Kentsel morfoloji alanındaki kuramsal yaklaşımlar da ilgili literatür kapsamında değerlendirilmiş ve tarihsel süreç olarak incelenmiştir. Bu değerlendirmeler kapsamında kentsel morfoloji alanındaki kuramsal yaklaşımlar “Coğrafi” ve “Mimari” kökenli olarak iki ana başlık altında incelenmiştir. “Coğrafi” ve “Mimari” kökenli olarak morfolojik yaklaşımları inceleyen 3 okul öne çıkmaktadır. İngiliz, İtalyan ve Fransız okulları ve araştırmacılarının kentsel morfoloji yaklaşımları bu çalışma kapsamında ortaya konmuştur. Bu bölümde ise kent çeperindeki morfolojik dönüşümler ve kırsal yerleşmelere olan etkileri, örnek alan çerçevesinde ele alınacaktır.

Kentsel morfoloji incelemeleri ile ilgili yapılan çalışmalarının çoğunda yapılan müdahaleler sonrasında çevrede yaşanan değişimler morfolojik analizlerle incelenmiş ve yapılan morfolojik analizlerle dönüşüm süreci açıklanmaktadır. Bu bölümde söz konusu değişim ve dönüşümler farklı kentsel doku özelliklerine sahip örnek alan araştırması ile incelenecektir. Örnek alan olarak, İzmir kentinin, Menemen ilçesinin Seyrek yerleşimi seçilmiştir. Yerleşimin farklı morfolojik özelliklere sahip bölgelerinin olduğu tespit edildiği için morfolojik olarak farklılık içeren 4 farklı bölgeden örnek alanlar seçilerek incelenmiştir. Çeşitli morfolojik analiz yöntemleri ile incelenen bu dört örnek alan üzerinden kent çeperindeki dönüşüm ve değişim süreci tartışılmaktadır. Farklı morfolojik özelliklere sahip kentsel dokuların, birbirine bitişik şekilde geliştiği bu yerleşmede, kent çeperindeki kırsal yerleşmelerde yapılan incelemeler yaşanan dönüşümü açıklayabilmeyi amaçlamaktadır.

Seçilen rnek alan çerçevesinde söz konusu dönüşümü inceledebilmek adına çok çeşitli morfolojik analiz yöntemleri uygulanmıştır. Analizler kent leğinden, sokak, parsel ve yapı leğine kadar uzanmaktadır. Analiz yöntemlerinin bu yönden ele alınışı birçok farklı ölçeklerde değişkenlerin bulunmasının sonucudur. Aynı zamanda farklı yapılaşma biçimlerine sahip kentsel dokular farklı ölçeklerde yapılan analizlerle anlaşılmaya çalışılmıştır. Kent çeperinin dönüşüm sürecinde kırsal alanın kentleşmesini ve kent karakterinin değişimini İzmir'in kuzey gelişme aksı üzerinde yer alan bir mahalle üzerinden yapılan morfolojik analizlerle açıklamak hedeflenmiştir. Bu kapsamda İzmir kentinde çeperdeki yerleşim alanlarında meydana gelen değişimi, kırsalın morfolojik yapısına uymayan yapılaşma ortaya konularak, kırsalın kaybolan kimliğine dikkat çekilmek istenmiştir. Araştırmada yöntem olarak Menemen ilçesi ve Seyrek yerleşmesi bütününde çevresel konum ve ilişkiler, kent imge analizi (Lynch), plan kararları çerçevesinde morfolojik özelliklere ilişkin analizler sokak, parsel ve yapı ölçeğinde morfolojik analizler gerçekleştirilmiş ve artan kentleşme ile yaşanan dönüşümün tüm ölçeklerdeki yansımalarını tespit edilmeye çalışılmıştır.

4.1 Araştırma Alanının İzmir Kentindeki Konumu

İzmir iline bağlı bir ilçe olan Menemen, kent merkezinin ve İzmir Körfezi'nin kuzeyinde yer almaktadır. İlçenin kuzeyinde Aliağa ve Foça, güneyinde Çiğli, Karşıyaka ve Bornova ilçeleri, doğusunda Manisa ili, batısında İzmir Körfezi bulunmaktadır ve İzmir'in şehir merkezi olan Konak ilçesine uzaklığı 28 km'dir. Demiryolu hattının ilçeye kadar uzanması, otobüs, gibi toplu taşıt olanaklarının bulunması ve konumunun stratejik bir noktada olması nedeniyle de Menemen, il içinde erişilebilirliği ve ulaşılabilirliği yüksek ilçelerinden biri olmaktadır (şekil 4.1). Yaklaşık 186.182 yerleşik nüfusa sahip olan Menemen ilçesi, 65 mahallesi ile birlikte toplam 694 kilometrekarelik bir alanı kaplamaktadır (T.C. Menemen Kaymakamlığı, 2021). 2012 yılında, il sınırları içinde tüm ilçeler Büyükşehir Belediye sınırlarına dahil edilmeden önce, Menemen'e bağlı 20 köy bulunmaktadır (T.C. İzmir Valiliği, 2021).

Şekil 4.1 Menemen ilçesinin İzmir içindeki konumu

Menemen'in kuruluşunun milattan önceki tarihlere dayandığı düşünülmektedir ancak kesin bir tarih saptanamamıştır. İlçenin M.Ö. 1000 yıllarında bugünkü Yahşelli Köyü civarında kurulduğu, M.Ö. 263-241 yılları arasında da Asarlık Köyü civarına yerleştiği söylenmektedir. Osmanlı Devleti döneminde, 1850 yılında eyalet merkezinin Aydın'dan İzmir'e nakledilmesi üzerine Menemen Manisa'dan ayrılarak İzmir'e bağlanmıştır.

Şekil 4. 2 Çalışma alanının İzmir içindeki konumu

Çalışma alanı olarak ise İzmir kentinin kuzey gelişme aksında yer alan Menemen ilçesinin Seyrek mahallesi olarak belirlenmiştir. Seyrek yerleşmesi kuzey gelişme

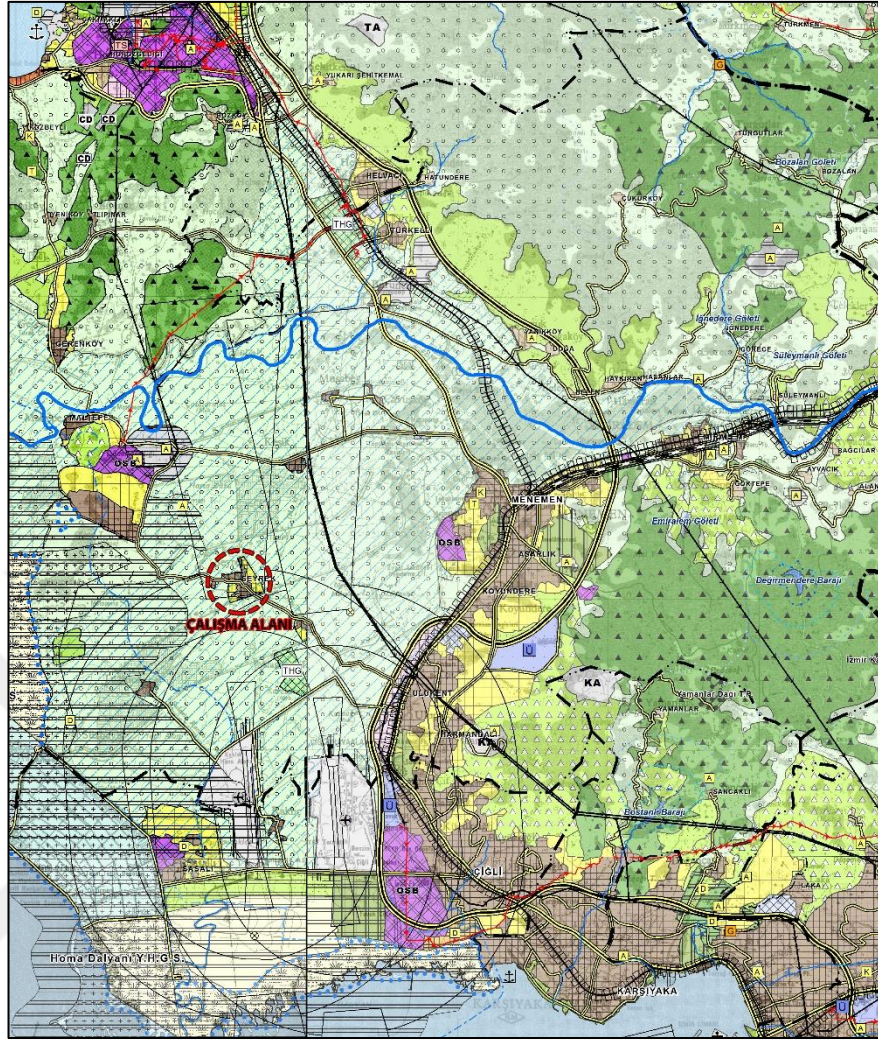
aksındaki kentleşme baskısı altında kalan kırsal niteliğini kaybeden ve kentsel bir yerleşmeye dönüşümünün gözlemlendiği bir yerleşmedir. (Şekil 4.2)

4.2 Araştırma Alanının Mekânsal Gelişimi ve Çevre İlişkileri

İzmir kentini kuzey yönündeki gelişimi incelendiğinde, kent merkezi yerleşme lekesinin Çiğli'den Menemen'e doğru konut kullanımı şeklinde ilerlediği görülmektedir. Konut kullanımları ana ulaşım hattı boyunca İzmir merkezinden Menemen ilçesine doğru uzanmakta ve artık günümüzde Menemen ilçe merkezi de İzmir kent bütününe bir parçası olarak algılanmaktadır. Söz konusu gelişme eğiliminin benzeri güney gelişme aksında da görülmektedir. Yatırımlar üst ölçekli plan kararlarını ve bu akslardaki gelişmeleri desteklemektedir. Bu nedenle çalışma kapsamında ilk olarak üst ölçekten başlayarak tüm planlar ve plan kararları incelenmiştir. Daha sonra Seyrek yerleşiminin tarihsel ve mekânsal gelişimi, Menemen ve Seyrek'in çevresel bağlantıları çerçevesinde incelenmiştir.

4.2.1 Plan Kararları

İzmir'in kentleşme sürecine baktığımızda yağ lekesi şeklinde saçaklanarak büyüme gözlenmektedir. Kentleşmenin son yıllarda hızla artması çeperdeki kırsal nitelikli yerleşme alanlarının bazılarını da içine almıştır ve günümüzde pek çok kırsal nitelikli yerleşme özgün karakterini yitirme baskısı ve tehlikesi altındadır. Kentin çeperlere doğru gelişimini destekleyen ve hızlandıran yasal adımlar da atılmıştır. Söz konusu adımlar İzmir'in tüm gelişme aksları olan kuzey, güney, doğu ve batı akslarında izlenmektedir. Bu çalışma kapsamında örnek olarak seçilen kuzey gelişme aksında kalan Menemen ilçesi, Seyrek mahallesindeki morfolojik değişimi incelemekten önce bu değişim ve dönüşüme sebep olan üst ölçekli plan kararları incelenmiştir.

Şekil 4. 3 1/100.000 ölçekli İzmir-Manisa Planlama Bölgesi Çevre Düzeni Planı

Üst ölçekli plan olan olarak 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı incelendiğinde, İzmir kent bütünün kuzey gelişme yönünde Çiğli ve Menemen ilçelerinde konut gelişme alanlarının belirlendiği görülmektedir. Üst ölçekli plana göre ayrıca kuzey gelişme aksında sanayi alanları ve organize sanayi bölgeleri önerilmiştir. Çalışma alanı olarak seçilen Menemen, Seyrek yerleşiminin çevresi ise plana göre gelişme konut alanı olarak belirlenmiştir. Seyrek mahallesine 2. Derece yol ile ulaşım bağlantısı belirlenmiştir. Seyrek yerleşiminin çevresi kırsal alan kullanımları ile çevrilidir bu nedenle Menemen merkezinden kopuk bir yerleşmedir. Seyrek yerleşiminin, çevresindeki sanayi alanlarına ulaşım bağlantılarının güçlü olduğu görülmektedir. (Şekil 4.3)

1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı açıklama raporuna bakıldığında gelişme yönleri ve bu doğrultuda verilen kararlar aşağıda maddeler şeklinde açıklanmıştır. *"İzmir Merkez Kent olarak tanımladığımız yerleşmeler bütünü dışında...doğrudan Merkez Kentten kaynaklanan saçaklanmalarla geliştiği görülmektedir."* Bu maddeye göre İzmir kentinin saçaklanarak geliştiği plan tarafından da onaylanmaktadır. Saçaklanarak büyüyen İzmir yerleşiminin gelişimi ve gelişme göstereceği alanlar Çevre Düzeni Planı açıklama raporunda şu şekilde açıklanmıştır: *"İzmir Merkez Kent ve çevresinde var olan eşikler ve sanayi gelişmelerinde merkezden uzaklaşma eğilimi dikkate alındığında, kentin saçaklanma alanlarına ve merkezden uzaklaşan sanayi alanları çevresindeki yerleşim alanlarına sıçraması da kaçınılmaz görünmektedir."* Üst ölçekte geçen bu maddeye göre kentin saçaklanma eğiliminde ve saçalanarak gelişmeyi devam ettirmekte olduğunu ve bunun engellenemez olduğundan bahsedilmiştir. Saçaklanma alanları olarak özellikle yerleşmelerin sanayi alanları çevresinde kümeleneyeceğinden bahsedilmektedir.

"Merkez kentten kaynaklanan nüfus yükünün yerleşik alan içinde ve çevresindeki henüz yapılaşmamış alanlarda eritilmesi... merkez kente yakın konumlanmış çevre yerleşmelerde kullanılması ilkesel olarak benimsenmiştir." Plan açıklama raporuna göre gelişme olarak merkez yerleşimin yükünün çeperlerde çözülmesi gerektiğini söylemiş, kentsel yayılma baskısının çeperlerde giderek artacağını ve kent çeperinde kalan kırsal yerleşmelerin hızlı kentleşme baskısı altında oldukları anlaşılmaktadır.

"Endüstriyel gelişmelerin giderek İzmir Merkez Kentten daha uzak noktalara sıçraması, önlem alınmaması durumunda saçaklanma boyunun uzamasına, kentsel kullanımların kırsal alan içindeki saçaklanmasının verimli tarım alanların verdiği zararın artmasına neden olmaktadır." Plan raporunda geçen bu maddeyle saçaklanmanın giderek arttığını kırsal alanları, verimli tarım alanlarının tehlike altında olduğunu kabul etmiştir. Endüstriyel gelişmelerin tetiklediği ve hızla saçaklanma, kentsel yayılmaya sebep olduğu kabul edilmiştir. 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı raporunda yukarıdaki maddelerde görüldüğü gibi kentsel yayılmanın ve saçaklanmaların devam edeceği ve çeperdeki kırsal yerleşmelerin kentleşme tehlikesi altında olduğunu göstermektedir. Çeperde kalan kırsal yerleşmelerin, kent merkezi ve

ilçe merkezine yakın olan yerleşmelerin, kentleşme baskısı altında kalacağı ve kentin bir parçası olarak gelişme göstereceği, bu nedenle kırsal olan niteliklerini kaybetme riskinin olduğu anlaşılmaktadır. Üst ölçekli plan stratejilerinde saçaklanmanın önlenemez olduğu kabul edilmiş ve kent makroformunu sınırlandıracak, kentsel yayılmayı önleyecek stratejilere raporda yer verilmemiştir.

Mevcut onaylı Çevre Düzeni Planı ve açıklama raporuna göre *"İzmir'de özellikle kuzey aksında yeni gelişme alanları düzenlenmiş ve sanayi gelişimindeki kuzeye kaymaya koşut olarak konut gelişmesinin de kuzeye kayması hedeflenmiştir... Merkez Kentin kuzeyinde var olan planlı gelişme alanları korunurken, bu alanlara yeni karayolu bağlantısı dikkate alınarak ... gelişme alanları arttırılmıştır."* Söz konusu plan kararına göre İzmir'in kuzeyinde endüstriyel gelişmelerin destekleneceği gelişmenin kuzey yönünde olacağı ve gelişme alanlarının bu doğrultuda açılacağı açıkça belirtilmiştir. Kırsal yerleşim alanlarını, tarım ve orman arazilerini kentleşme baskısı altında bırakan plan kararları bu gelişme eğilimini desteklemektedir. *"Ayrıca kuzey aksına yüklenen bir başka önemli rolde Merkez Kentte oluşan nüfus yığılmasının önemli bir bölümünün ulaşım aksları ve yerleşime uygunluğu ile Menemen İlçesi'nde karşılanacak olmasıdır."* Merkez kentte gelişme alanı kalmadığı için gelişme alanları özellikle kentin yükünü kuzey aks üzerinde planlandığı belirtilmektedir.

1/25.000 ölçekli İzmir Büyükşehir Bütünü Çevre Düzeni Planı açıklama raporunda *"İzmir kentinde özellikle, sanayi gelişiminin kuzey aksında yer seçmiş olması nedeniyle, bu yöne doğru yeni gelişme alanları düzenlenmiştir. Bu alanların ulaşım bağlantılarını güçlendirecek merkezi yatırımların, karayolu ve demiryolu bağlantılarının programlanmış olması da bu gelişmeyi desteklemektedir."* maddesi ile üst ölçekli Çevre Düzeni Planının kuzey gelişme aksına ilişkin kararlarının desteklendiği ve plan kararları arasında birliktelik olduğu anlaşılmaktadır. Alt ölçekli plan olan 1/25000 ölçekli plan, üst ölçekli plan olan 1/100.000 ölçekli plana uygun olarak hazırlanmıştır.

İzmir Büyükşehir Bütünü Çevre Düzeni Planında yer alan *"Gelişme alanları Çiğli-Menemen arasında kuzey aksında planlanmıştır."* maddesi ile merkez kentte gelişme

alanı kalmadığı için gelişme alanları özellikle kentin gelişiminin kuzey aksı ve kuzeydeki ilçelerden Çiğli ve çalışma alanı olarak seçilen Menemen ilçesi üzerinde planlandığı görülmektedir. *"Ayrıca kuzey aksına yüklenen bir başka önemli rolde Merkez Kentte oluşan nüfus yığılmasının önemli bir bölümünün ulaşım aksları ve yerleşime uygunluğu ile Menemen İlçesi'nde karşılanacak olmasıdır."* bu madde de gördüğümüz gibi kuzeye doğru büyüme hedefi açıkça görülmektedir.

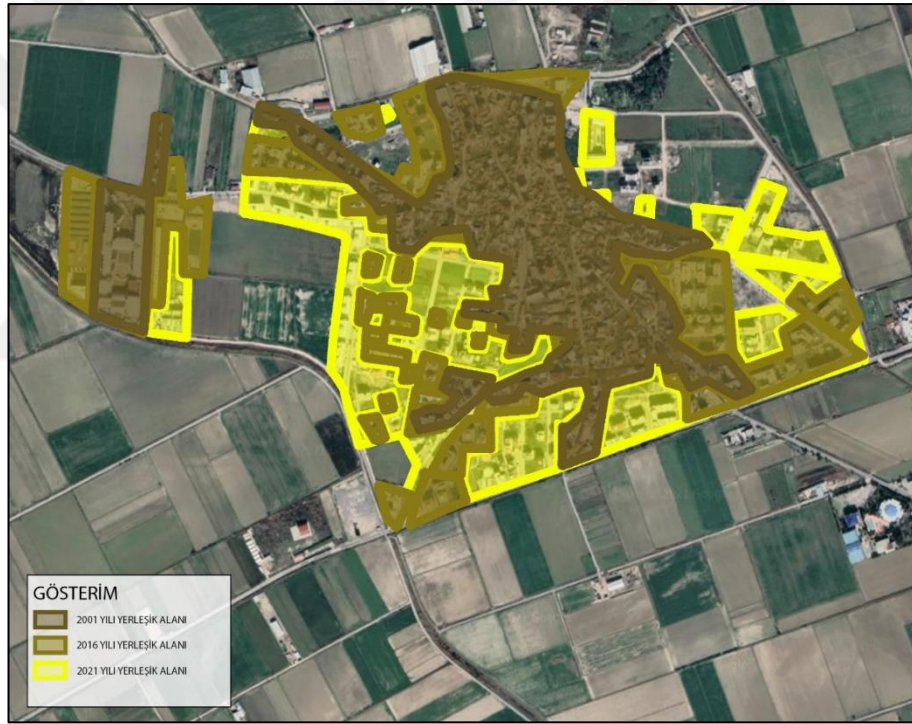
"Çiğli İlçesi'nde kuzeyde yerleşmelerin çeperinde Büyük Kentsel Yeşil Alanlar (Rekreasyon Alanı) ayrılmış olup,.. Karşıyaka İlçesi'nde çeperlerinde Bölge Parkı, Tabiat Parkı, Sağlık Tesisi Alanı ve Üniversite Alanı gibi kamusal alanlar ayrılmıştır." Özellikle kentsel gelişmenin kuzeye doğru artacağını öngören plan kararları doğrultusunda çeperde kent ölçeğinde büyük kentsel yeşil alanlar önerileri getirilmiştir. Bu planda merkez kentin etrafında oluşacak baskıyı hafifletmek için 'yeşil kuşak' önerisi getirilmiş artan nüfusun kentin büyüme aksındaki yerleşimlere yoğunlaştırmayı önermiştir. Bu yerleşimleri ise bir tarım kuşağının çevreleyeceği belirtilmiştir (İzmir Kent Çeperi Parkları Çalıştay Raporu, 2019).

1/25000 ölçekli plan açıklama raporuna bakıldığında İzmir gelişme aksı olarak özellikle kuzeye vurgu yapılmaktadır. Bunun için yapılacak ulaşım yatırımları önem kazanmıştır ve önerilerde bulunulmuştur. Kuzey aksında özellikle Menemen ilçesinde kentsel gelişmenin artacağı ve kırsal yerleşimleri tehlike altında bırakacak çeperde büyük kentsel kullanımlar önerilmiştir. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda kırsal yerleşmeler hızlı kentleşme ve kent karakterine bürünme, kırsal kimliklerini kaybetme tehdidi altında olduğu görülmektedir.

Araştırma alanını kapsayan 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı bulunmamaktadır. 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planında ise Seyrek yerleşimi bütününde kat yüksekliği 4 kat olarak belirlenmiştir. Yapılaşma koşullarına bakıldığında TAKS 0,30, KAKS 1,20 olarak gelişme konut alanlarında belirlenmiştir.

4.2.2 Araştırma Alanının Mekansal Gelişimi ve Gelişiminde Etkili olan Faktörler

İzmir Kuzey gelişme aksı gelişimi üst ölçekli planlar doğrultusunda incelendiğinde, kent merkezi yerleşme lekesinin Çiğli'den Menemen'e doğru konut gelişmesinin ilerlediği ve merkez yerleşme lekesine, Menemen ilçe merkezi yerleşme lekesinin de dahil olacağı görülmektedir. Önerilen sanayi alanları, ulaşım ve diğer yatırımlar ile kuzey aksında, Menemen ilçesinde kentleşmenin hızlanmasının nedenleri ortaya konmuştur. Bu artan kentleşme yalnızca günümüzde yürürlükte olan plan kararlarından kaynaklanmamaktadır. Geçmişte yürürlüğe konan ve uygulanmış olan plan kararları ve yapılan yatırımlar doğrultusunda yerleşim bugünkü haline gelmiştir.

Şekil 4.4 2001 ve 2021 yılları arasında Seyrek yerleşiminin gelişimi (Google Earth, 2021'den değiştirilerek oluşturulmuştur.)

Seyrek yerleşik alanının gelişmesi, yerleşik alan lekesinin çevresinde bulunan tarım alanlarına doğru gelişimini tarihsel süreç içinde nasıl ilerlediğini gözlemleyebilmek için 2001 ve 2021 yılları arasında Google Earth uygulaması üzerinden bu gelişim incelenmiştir. (Şekil 4.4) 2000'li yıllara kadar köy ve daha sonra belde olan Seyrek yerleşik alanı incelendiğinde Şekil 3.4'e görüldüğü gibi yerleşik alanın merkezini oluşturmaktadır. Son 20 yılda Seyrek yerleşimi ve çevresindeki sanayi yatırımları,

ulaşım bağlantılarının arttırılması (İZBAN hattının Menemen ilçesine gelmesiyle kent merkezine olan ulaşımın hızlanması, çevre yollarının yapılmasıyla ulaşımın kolaylaşması) gibi sebeplerden dolayı yerleşimde hızlı bir şekilde yayılma görölmektedir. Üniversitenin faaliyete geçmesi ve kullanım alanını genişletmesiyle 2012 yılından sonra Seyrek'te yerleşimin yayılması hızlandığı ve çevresine daha fazla gelişme baskısı altında bırakmıştır. Seyrek yerleşiminin tarihsel süreçteki mekânsal gelişimini inceledikten sonra bu gelişmeye sebep olan çevresel faktörler ortaya konmuştur.

4.2.3 İdari Yapı ve Nüfus Yapısında Değişim

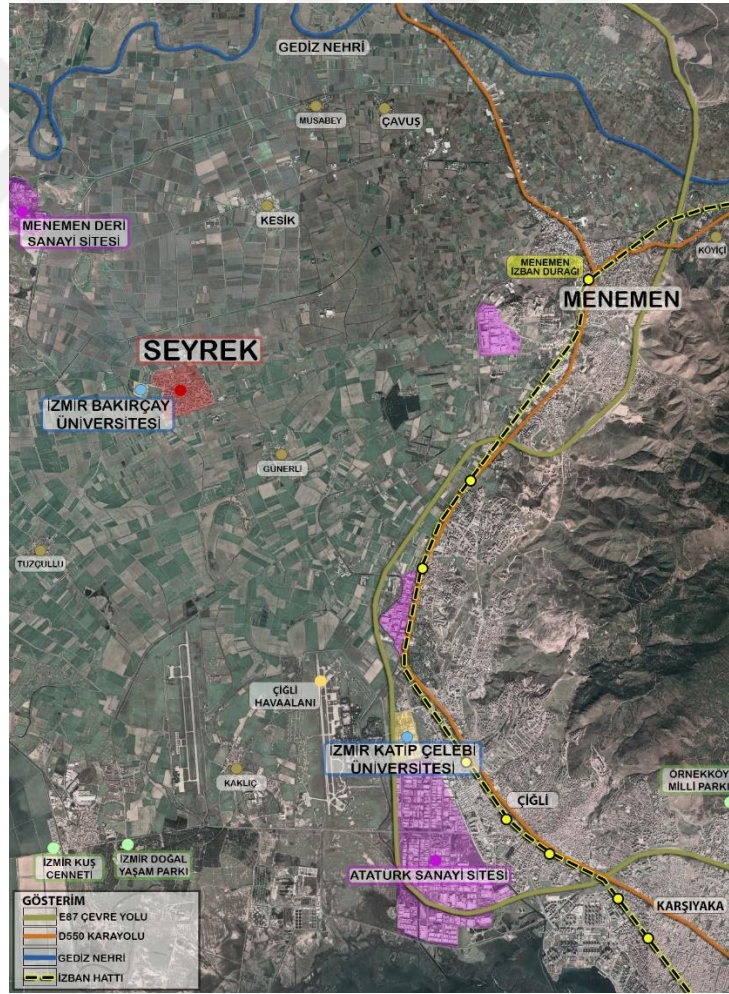
Toplam 65 mahallesi Menemen ilçesinin 2013 yılında büyükşehir belediye sınırlarına dahil olmadan ve mahalle statüsüne geçmeden önce 20 köy yerleşimi bulunmaktaydı (T.C. İzmir Valiliği, bt). İzmir Kalkınma Ajansı 6360 sayılı Büyükşehir Belediyesi yasasıyla birlikte köy-belde ayrımının ortadan kalkmasıyla İzmir'deki kentsel ve kırsal ayrımının ortaya koyma zorluğundan dolayı bir çalışma yapmıştır. Yapılan çalışmadaki analizlere göre, Menemen ilçesi %86,8 şehirleşme oranı ile ağırlıklı kentsel bölge olarak belirlenmiştir. Yapılan analizlerde mevcutta bulunan 65 mahallenin 27 mahallesi kentsel, 38'i kırsal mahalle olarak değerlendirilmiştir. Menemen ilçesi mahallerine nüfus, inşaat alanları ve ilçe merkezine uzaklık kriterlerine göre değerlendirildiğinde, mahallerin çoğunlukla belde ve köy yani kırsal özellikler sergilediği ortaya konmuştur (İZKA, 2021). İlçe geneli ağırlıklı olarak kentsel çıksa da mahalle düzeyinde kırsal yerleşimlerin yoğunlukta olduğu tespiti yapılmıştır. Yapılan çalışmada mahalleler düzeyinde bakıldığında Menemen ilçesi mahallerinden Seyrek yerleşimini içine alan mahallerin kırsal mahalle kategorisine dahil edilmiştir (İZKA, 2021). Yapılan araştırmada çalışma alanı olarak seçilen alanın kırsal nitelikli bir yerleşim olduğunu ortaya konmuştur.

Köy olan Seyrek'te 1992 yılında Belde belediyesi kurulmuş ve idare olarak Menemen'e bağlanmıştır (Sarioğlu, 2005). 2012 yılında 6360 sayılı yasanın kabul edilmesiyle Büyükşehir belediyeleri il sınırları mülki sınırlarına kadar sorumlu olmuşlar ve bu illerde belde belediyeleri kapatılmış, mahalle statüsüne getirilmişlerdir.

Seyrek bu kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte idari olarak Menemen ilçesine bağlı mahalle haline gelmiştir.

3.2.4 Çevresel Özellikler

Ulaşım bağlantıları değerlendirildiğinde, Menemen’e İZBAN istasyonunun 2011 yılında açılması ve İZBAN’ın işleve geçmesiyle birlikte kent merkezine daha ulaşılabilir ilçelerinden biri haline gelmiştir (İZBAN, 2021). Çevre yollarının kesişiminde olan Menemen ilçesi kent merkezine ve diğer ilçelerden ulaşım olanaklarının arttırılmış olduğu görülmektedir. Yapılan yatırımlar incelendiğinde Menemen ilçesinde ve çevresinde sanayi yatırımlarının (Menemen Deri Sanayi Sitesi ve Çiğli Atatürk Sanayi sitesi gibi) yoğunlukta olduğu görülmektedir. (Şekil 4.5)

Şekil 4.5 Çevresel ilişkiler (Google Earth, 2021'den değiştirilerek oluşturulmuştur.)

Menemen ilçesi, Gediz nehrinin güneyinde kalan ovada yerleşmiş bir alandır. Gediz deltası verimli tarım topraklarına sahiptir. Pamuk, meyve ve sebze gibi pek çok tarımsal ürünün üretilmesine olanak sağlamaktadır (Sarioğlu, 2005). Gediz deltası ve Homa dalyanı pek çok kuş türü ve yabani hayvanın yaşam alanı olduğu için ekolojik yanıyla da Ramsar Alanı, 1. Derece Doğal Sit Alanı ve Yaban Hayatını Koruma gibi ulusal ve uluslararası birden fazla koruma statüsüne sahiptir (İzmir Büyükşehir Belediyesi, bt). Hem toprak hem de barındırdığı hassas ekolojik değerler açısından Gediz deltası korunması gereken bir alandır.

Menemen ilçesinde çalışma alanı olarak seçilen Seyrek yerleşmesi, Menemen ovasında kurulan en eski yerleşimlerden biridir. Kırsal nitelikli bir yerleşme olan Seyrek ilçe merkezine 22 km uzaklıktadır. Çalışma alanı aynı zamanda coğrafik olarak Gediz Deltasında yer almaktadır. Menemen ovasında verimli tarım arazileriyle çevrilidir. Günümüzde özellikle pamuk ve meyve gibi sulu tarım yapılmaktadır (Sarioğlu, 2005).

Şekil 4.6 Seyrek yerleşimi (Google Earth, 2021'den değiştirilerek oluşturulmuştur.)

Seyrek'te merkezde bir ilkokul ve ortaokul, özel okul, sağlık ocağı ve özel üniversite bulunmaktadır. Belde belediye binası kullanımı olmadığı için boş bir şekilde

durmaktadır. Geleneksel köy merkezi, köy meydanına bakan kahve, cami ve ticari birimler merkez niteliğini devam ettirmektedir. (Şekil 4.6)

2008 yılında üniversitenin Seyrek'te açılmasıyla birlikte kırsal nitelikli yerleşme özelliklerini kaybetmeye başlamış ve kentleşme süreci hız kazanmıştır. Kırsal yerleşimin çeperinde yeni gelişme konut alanı oluşmuştur. Yeni gelişme konut alanı Seyrek yerleşmesinin 1-2 katlı kırsal nitelikli yerleşme tipolojisinden tamamen farklı olarak 4 katlı apartmanlar ve lüks kapalı siteler yapılmıştır. Hızla artan kentleşme yalnızca yeni gelişme konut alanında değil, geleneksel yerleşim yerleşim alanında da görülmektedir. Artan kentleşme baskısı bu alanda parsel bazında dönüşümlere sebep olmuştur. 1-2 katlı konutların yerine yıkılıp 4 katlı konutlar yapılmaya başlanmıştır.

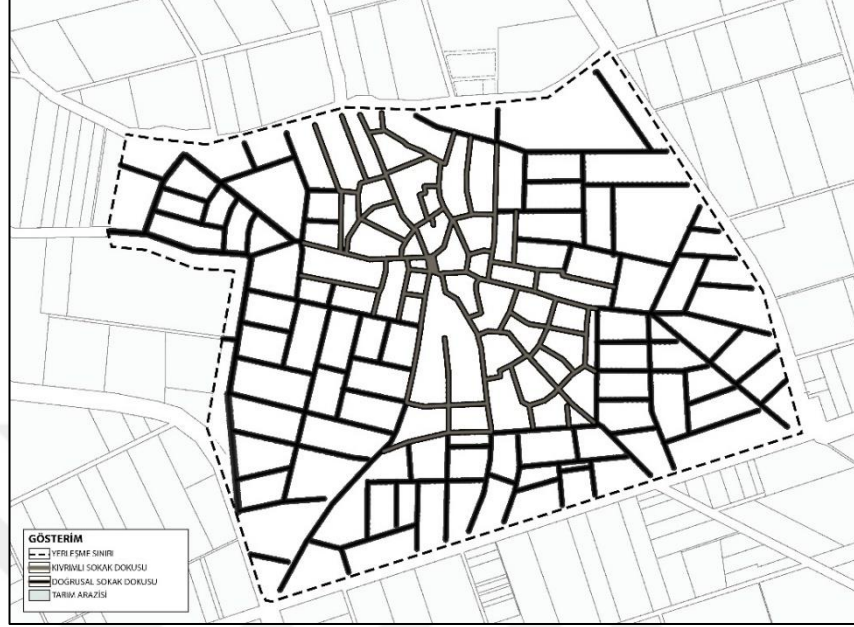
4.3 Araştırma Alanının Morfolojik Özellikleri

Araştırma alanının morfolojik özellikleri öncelikle tüm yerleşim bütününde incelenmiştir. Tüm yerleşim bütününe içeren sokak dokusu, yapı adası formu, imgelem analizi ve yerinde yapılan gözlemler sonrasında yerleşim içerisinde kentsel form özellikleri açısından ayrıışan bölgeler tespit edilmiş ve bir sonraki aşamada her bölgeye özel örnek alanlar seçilerek daha detaylı analizler ile bölgesel farklılaşmanın nedenleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Bölgeler özelinde yapılan analizleri ise yapı, parsel ve sokak ölçeğindeki tespitler oluşturmaktadır.

4.3.1 Yerleşme Bütününe İlişkin Analizler

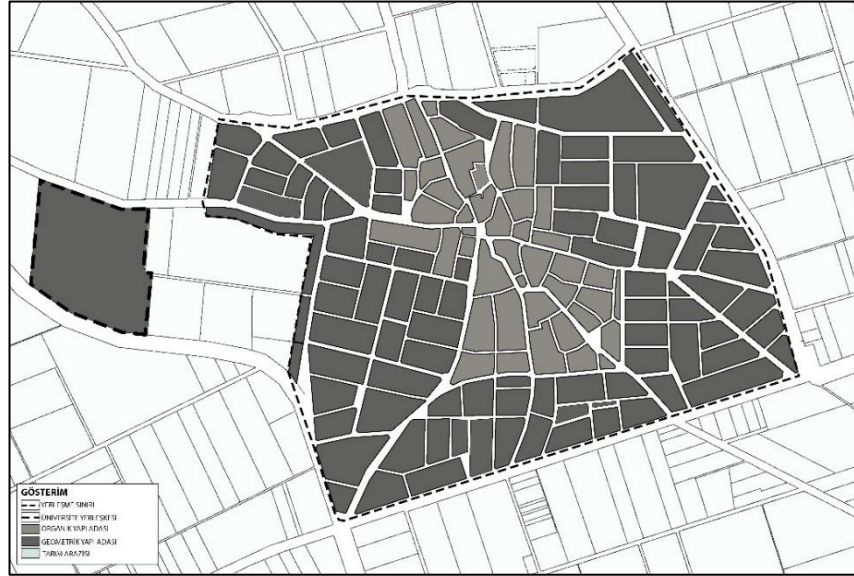
Seyrek yerleşimine ait sayısal verileri kullanılarak elde edilen çizimler üzerinden öncelikle çalışma alanının bütününe yönelik olarak ada/sokak örüntüleri ve yol dokuları incelenmiştir. Seyrek yerleşiminin form oluşumuna ilişkin olarak yerleşme bütününde yapılan sokak dokusu, yapı adası ve imgelem analizleri incelendiğinde morfolojik olarak ana iki farklı bölgenin var olduğu görülmektedir. Bu bağlamda ilk olarak kentsel yenileme müdahalelerinin başlamasından önce alanın sahip olduğu yol dokusu ele alınmıştır. Alanda organik formlu ada dokusu içerisinde kıvrımlı yol düzeninin hâkim olduğu görülmektedir. Yol genişlikleri daha küçük olup yaya ölçeğinde gelişmiştir. Gelişme konut alanında sokak dokusu ise yeni doğrusal ve grid

yapıdan oluşmaktadır. Yol genişlikleri daha büyük olup araç öncelikli olup taşıt + yaya nitelikli yollar gelişmiştir. (Şekil 4.7)

Şekil 4.7 Seyrek sokak dokusu

Yerleşme bütününe bakıldığında, yerleşmenin merkezi ve geleneksel olarak gelişme göstermiş olan kısmında yapı adaları organik formda, yerleşimin yeni gelişme alanları ise geometrik yapı adalarının bir araya gelmesi ile oluşturulmuştur. Yerleşim alanına yakın mesafede üniversite yerleşkesin yapıldığı da görülmektedir. (Şekil 4.8)

Şekil 4.8 Seyrek yapı adası formları

4.3.1.1 Çalışma Alanına İlişkin Kentsel İmgelem Analizi

Tez kapsamında İzmir, Menemen, Seyrek yerleşiminde artan kentleşmenin etkileri, gerçekleştirilen alan araştırmasında farklı analiz ve değerlendirme yöntemleri kullanılarak incelenmiştir. Bu çalışmada öncelikle Kevin Lynch'in kent imgelem yaklaşımları çerçevesinde Seyrek yerleşimi analiz edilecektir.

Kent imgelem analizi, morfolojik analizlerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Kenti okumak, kentteki fiziksel, somut ve soyut olan tüm katmanların birbirleri ile olan tüm ilişkilerini kavramayı sağlar. Bir kenti okumak, katmanlar arasındaki ilişkiler ağını anlamak, gündelik yaşama, tarihine, işlevsel ve simgesel tüm katmanlarını ayrıştırmak ve bunlardan mekanı anlamak, bir anlam çıkarmaktır (Çil, 2006). Çil (2006) kenti okumayı şöyle tanımlamıştır: *"Bir kenti okumak, o yerin geleceğine dair kestirim yapabilmek, herhangi bir müdahalede bulunabilmek için gereken ön adımdır."*

Kent, katmanları değişiklik gösterebilen ve durağan olmayan katmalardan oluşmaktadır. Kentteki katmanları ve ilişkiler ağını anlamak kentte yapılacak herhangi bir değişiklikte ve dönüşümde bilinçli müdahalelerin yapılmasını sağlamaktadır. Kent okuma çalışmaları bu yüzden oldukça önemlidir (Çil, 2006).

Kent okuma çalışmalarında ilk akla gelen çalışmaların başında Kevin Lynch'in yapmış olduğu analizler gelmektedir. Bu analizler kapsamında Lynch çalışmalarını 1960 yılında *The Image of The City* adlı kitabında yayınlamıştır. Lynch çalışmalarındaki amacının formun rolünü ortaya çıkarmak olduğunu ve yaptığı analizlerde görünebilirliği 2 boyutlu fiziksel öğelerin yardımıyla analiz etmiştir. Şehir görüntülerinin beş tür öğeye sınıflandırılabilir: yollar, sınırlar/kenarlar, bölgeler, odak alanları/düğümmler ve nirengi noktaları.

Yollar, şehrin en belirgin unsurlarından biridir (Lynch, 1958). Gözlemcinin alışılmış olarak, ara sıra veya potansiyel olarak kent içinde hareket ettiği güzargahlardır. Yollar kentteki sokaklar, yürüyüş yolları, toplu taşıma hatları, demiryolları olabilir. Gözlemciler kenti yolları kullanarak gözlemler ve bu yollar

boyunca kentteki diğer çevresel unsurlar ilişkilendirilmiş ve düzenlenmiştir (Lynch, 1960).

Sınırlar/Kenarlar, gözlemciler tarafından doğrudan yol olarak kullanılmayan veya kullanılmayan doğrusal elemanlar ya da iki bölgeyi ayıran sınır işlevi gören kıyılar, yollar ve duvarlar gibi kentsel elemanlar olarak tanımlanabilir. Sınırlar, bir bölgeyi diğerinden ayıran, ilişki kurma olasılıkları değişse de bariyer olarak nitelendirilebilir. Kentlerdeki sınır oluşturan unsurlar, yollar kadar baskın olmasa da, birçok insan için, o kentteki tercih ettiği güzargahlarını ve gözlemlerini etkileyen unsurlardan biridir. İki bölge Sınır işlevi gören bu kentsel elemanların görünürlüğü arttırılırsa, görsel olarak bölgelerin oluşmasını kuvvetlendirirler ve yön bulmak açısından da imgeyi etkili kılabilirler (Lynch, 1960).

Bölgeler, gözlemcinin zihinsel olarak içerisine girdiğinde algılayabildiği ve bazı ortak, tanımlayıcı karaktere sahip olarak tanımlanabilen büyük kent bölümleridir (Lynch, 1958). Bölgeleri ortaya çıkaran fiziksel karakteristik özellikler; doku, form, yapı tipleri, kullanımlar, işlev ve topografya gibi çok çeşitli bileşenler olarak ortaya çıkmaktadır. Bölgeleri belirleyen fiziksel özellikler: doku, mekan, form, fonksiyonlar, kullanım, aktiviteler, bina tipleri, yaşayan sakinler, topografya gibi pek çok kent içinde farklılık yaratan öğeler farklı bölgelerin oluşmasına neden olmaktadır (Lynch, 1960).

Odak Alanları/Düğüm, bir şehirdeki bir gözlemcinin girebileceği ve seyahat ettiği yoğun odaklar olan stratejik noktalardır. Bunlar öncelikle kavşaklar, ulaşım da yolların kesişmesi veya durak noktaları, bir yapıdan diğerine geçiş alanları olabilir. Bir kapalı mekanın önü veya bir meydan olarak, bazı kullanımların yoğunlaştığı alanlar odak alanları olarak belirlenebilir. Bu yoğunlaşma düğümlerinden bazıları bir bölgenin sembolü olarak durdukları odak noktası ve çekirdek olarak adlandırılabilen alanlardır (Lynch, 1960).

Nirengi noktaları, noktasal referans türüdür, ancak bu durumda gözlemci bunların içine girmez, dışsaldırlar. Genellikle oldukça basit bir şekilde tanımlanmış fiziksel nesnelerdir. Bunlar: heykel, bina, işaret, mağaza, meydan veya dağ gibi herkes

tarafından görünebilirliği olan kentsel öğelerdir. Kentin içinde sabit bir yönü simgelerler ve uzak mesafelerden de görünebilirler. Bunlar izole kuleler, altın kubbeler, büyük tepeler de nirengi noktası olabilirler (Lynch, 1960).

Kentsel imgelem analizi kapsamında, yerleşim içerisinde, tanımlanmış olan beş fiziksel öğenin tespiti yapılmıştır; alanın fiziksel bileşenleri ve özellikle kimlik özelliklerine göre ayrımı yapılan bölgeler yapılan kentsel imgelem analizi ile ortaya konmuştur. (Şekil 4.9)

Şekil 4.9 Kentsel imgelem analizi

Bölgeler, gözlemcinin zihinsel olarak içerisine girdiğinde algılayabildiği ve bazı ortak, tanımlayıcı karaktere sahip olarak tanımlanabilen büyük kent bölümleridir. (Lynch, 1958) Bölgeleri ortaya çıkaran fiziksel özellikler; doku, form, yapı tipolojileri, kullanımlar, işlev ve topografya gibi çok çeşitli bileşenler olarak ortaya çıkmaktadır. (Lynch, 1960). Kentsel imgelem analizi sonucunda geleneksel konut dokusu ve gelişme konut dokusu olarak yerleşmede iki temel bölgenin olduğu tespit edilmiştir. Fiziksel karakter olarak genel hatları ile benzerlik taşıyan bu iki bölge, karakteristik özellikleri incelendiğinde iki temel bölgenin ayrışarak dört farklı morfolojik bölgeyi oluşturduğu ortaya konmuştur. Dört farklı morfolojik bölgeye sahip olduğu yapılan

kentsel imgelem analizi ile ortaya konmuştur. Kırsal yerleşimin olduğu bölgede ‘Geleneksel Köy Merkezi’ ve ‘Kırsal Yerleşme Dokusu’; yeni gelişme konut alanında ise ‘Orta Yoğunluklu Apartmanlaşma’ ve ‘Blok Yapılar-Kapalı Siteler’ bölgeleri olarak 4 farklı bölge tespit edilmiştir. (Şekil 4.10)

Şekil 4.10 Seyrek yerleşmesinde kırsal doku ve yeni yapılaşmanın oluşturduğu bölgeler (Kişisel arşiv, 2020)

Yollar, şehrin en belirgin unsurlarından biridir (Lynch, 1958). Gözlemcinin alışılmış olarak, ara sıra veya potansiyel olarak kent içinde hareket ettiği güzargahlardır. Yollar kentteki sokaklar, yürüyüş yolları, toplu taşıma hatları, demiryolları olabilir. Gözlemciler kenti yolları kullanarak gözlemler ve bu yollar boyunca kentteki diğer çevresel unsurlar ilişkilendirilmiş ve düzenlenmiştir (Lynch, 1960). Ana yollar Seyrek yerleşiminin çevre yerleşmelerle ve Menemen ilçe merkezine bağlantı sağlayan yollardır. Yerleşme içinden geçen 2.Derece yol olarak gösterilen yollar ise toplu ulaşım güzergahlarıdır.

Sınırlar/kenarlar, iki bölge arasında sınır işlevi gören veya sürekliliği bölen; kıyılar, yollar ve duvarlar gibi kentsel elemanlardır. Sınır işlevi gören bu kentsel elemanların görünürlüğü arttırılırsa, görsel olarak bölgelerin oluşmasını güçlendirirler ve yön

bulmak açısından da imgeyi etkili kılabilirler (Lynch, 1960). Çalışma alanında sınır olarak yeni gelişme alanlarında kapalı siteleri çevreleyen duvarların fiziksel ve psikolojik olarak sınır oluşturduğu düşünülmektedir. Söz konusu sitelerde oturmayanlar dışında bu alan psikolojik olarak da bir sınır olarak algılanmaktadır. (Şekil 4.11)

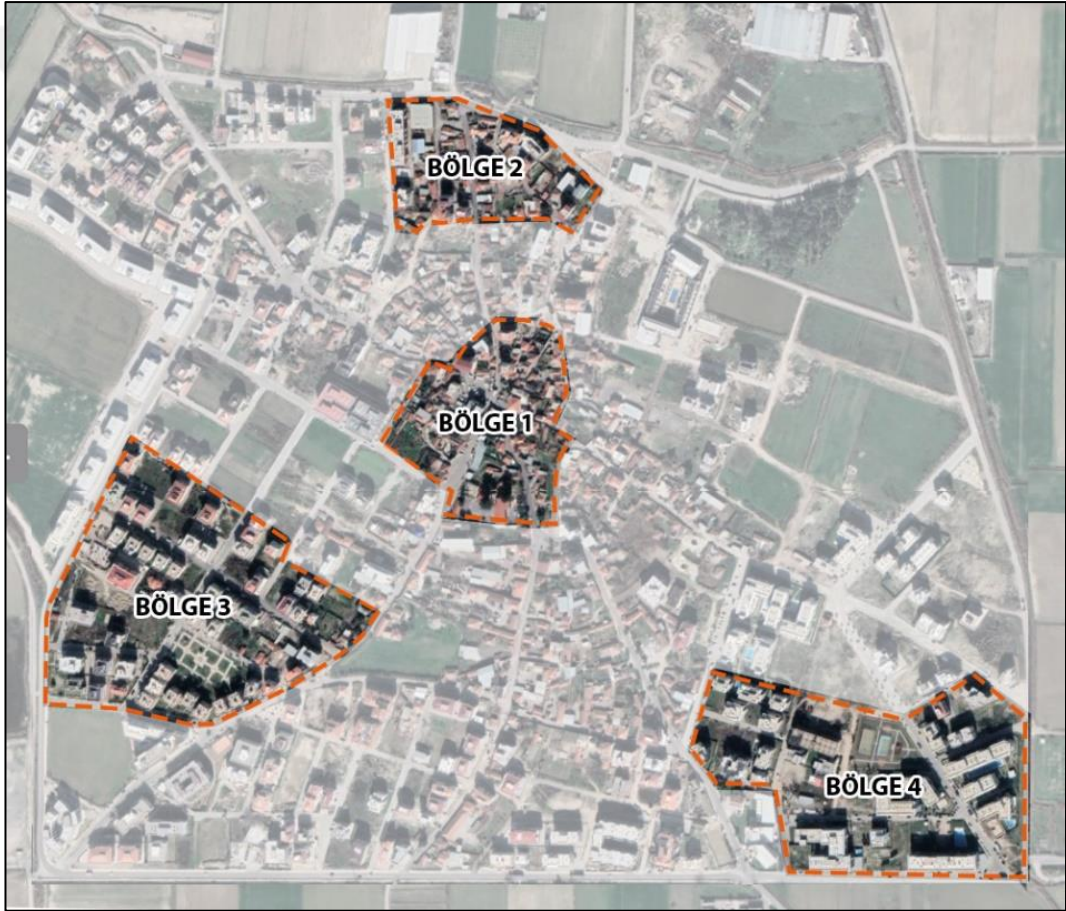
Şekil 4.11 Kapalı konut sitelerindeki fiziksel ve psikolojik sınır oluşturan bahçe duvarları (Kişisel arşiv, 2020)

Kırsal yerleşme dokusunun izlendiği bölgenin yerleşmenin merkezini oluşturduğu ve geleneksel köy meydanının halen yerleşme açısından önem taşıyan odak noktası olup çevresinde birçok işlevi barındırdığı görülmüştür. Söz konusu meydan yerleşmenin odağı olmasının yanı sıra nirengi özelliği de göstermektedir. Meydan toplanma alanı, tören alanı, pazar yeri, oturma alanı gibi birçok işlevin gerçekleştirildiği nirengi ve odak noktasıdır. İkinci odak noktası ise üniversite kampüsünün girişinin olduğu nokta olarak tespit edilmiştir. Yeni gelişme konut alanlarında merkezileşme bulunmadığından dolayı yapılan saha çalışmalarında bir odak alanları ya da nirengi noktasının olmadığı yapılan arazi çalışmalarında görülmüştür (Şekil 4.12)

Şekil 4.12 Meydan Ana odak ve nirengi noktası - İzmir Bakırçay Üniversitesi girişi ikinci derece odak noktası (Kişisel arşiv, 2020 ve Wikipedia, 2021)

4.3.1.2 Farklı Morfolojik Özellik Gösteren Dört Bölgenin Mekansal Özellikleri

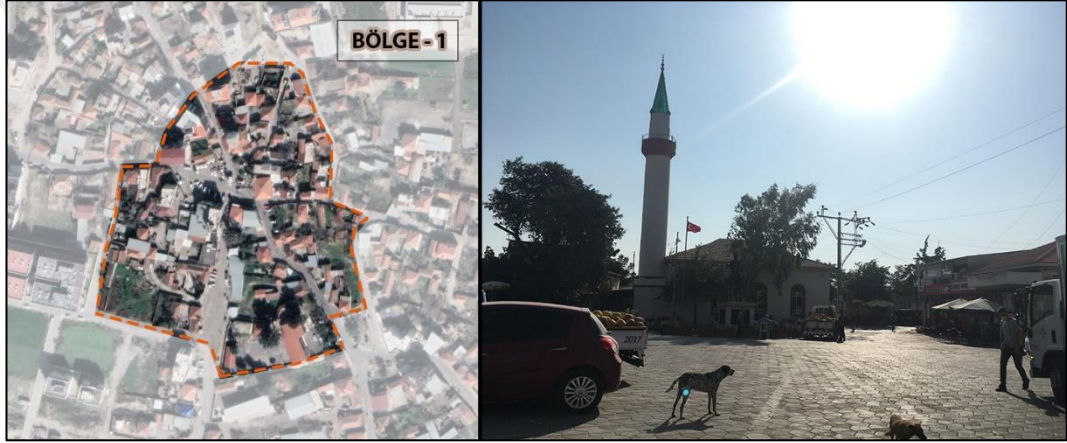

Şekil 4.13 Örnek olarak seçilen dört alan (Google Earth, 2021'den değiştirilerek oluşturulmuştur.)

Yerleşim bütününde yapılan analizler sonucunda dört farklı morfolojik bölge tespiti yapılmıştır. Söz konusu dört bölge sokak dokusu, yapı adası özellikleri, yapı yoğunluğu ve barındırdıkları işlevler açısından farklılaşmaktadır. Seyrek yerleşiminin form oluşumuna ilişkin olarak yerleşme bütününde yapılan sokak dokusu, yapı adası

ve imgelem analizleri incelendiğinde morfolojik olarak ana iki farklı bölgenin var olduğu görülmektedir. Detaylı olarak bakıldığında iki ana bölgede farklılaşan alanların olduğu tespit edilmiştir.

Çalışma alanı kapsamında dört farklı morfolojik bölgeye ait örnek alanlar seçilmiş ve belli mekânsal özellikleri bakımından farklılık göstermektedirler. (Şekil 4.13) Bunlar; kırsal yerleşimin olduğu bölgede ‘Geleneksel Köy Merkezi’ ve ‘Kırsal Yerleşme Dokusu’; yeni gelişme konut alanında ise ‘Orta Yoğunluklu Apartmanlaşma’ ve ‘Blok Yapılar-Kapalı Siteler’ bölgeleri olarak 4 farklı seçilen alanlar sırasıyla aşağıda değerlendirilmektedir.

Şekil 4.14 Örnek alan içerisinde bulunan, birinci bölge (Kişisel arşiv, 2020)

Araştırma kapsamında 1.bölge ‘Geleneksel Köy Merkezi’ olarak adlandırılan Seyrek yerleşiminin merkezi konumundaki alandır. Bu alanda köy merkezi olarak işlevsel olarak merkez olma özelliğini sürdüren meydan bulunmaktadır. Bölge Seyrek yerleşimi kurulduğundan beri yerleşim alanı olarak kullanılan bölgedir. Meydana bakan cami ve okul gibi kamusal kullanımlar geleneksel köy merkezi olarak adlandırılan merkez alandadır (Şekil 4.14).

Kırsal yerleşme dokusunun izlendiği bölgenin yerleşmenin merkezini oluşturduğu ve geleneksel köy meydanının halen yerleşme açısından önem taşıyan odak noktası olup çevresinde birçok işlevi barındırdığı görülmüştür. Söz konusu meydan yerleşmenin odak noktasıdır. Meydan toplanma alanı, tören alanı, pazar yeri ve oturma alanı gibi birçok işlevin gerçekleştirildiği alandır.

Bu bölgedeki yerleşme dokusuna bakıldığında geleneksel konut dokusunu yansıtan yapıların çoğunlukla bulunduğu alandır. Genel olarak 1 katlı, yığma ve müstakil bahçeli konut dokusunun bulunduğu bölgedir. Yapılar genel olarak bahçe içinde ve bahçe duvarlarıyla çevrilidir. Sokak – bahçe kullanımı ve erişilebilir bahçe duvarlarının olduğu, bahçelerdeki peyzaj özellikleriyle sokak dokusuna katkı sağlayan bahçe duvarları ve peyzaj öğeleri bulunmaktadır.

Toplam yapı sayısı 106’dır. Bunlardan 61’i konut, 12’si ticaret fonksiyonlarındadır. Bu alanda farklı kullanımlara bakıldığında ek yapı ya da yapının bir bölümü olarak ahır, depo gibi ek kullanımların olduğu görülmektedir. Genel özelliklerine bakıldığında bölgede geleneksel konut dokusu yaygın olarak görülse de parsel bazında kentsel dönüşümle birlikte yeni yapılaşma koşullarına göre yeniden inşa edilmiş yapılar bulunmaktadır. Bu alandaki 11 yapı parsel bazında kentsel dönüşümle birlikte yenilenen yapılarıdır. Yenilenen yapıların özelliklerine 4 katlı, betonarme ve apartman tipi yapılarıdır. Bahçe içinde müstakil konutların olduğu yapılaşma biçiminden tamamen farklı parselde oturan ve sokaktan cephe alan apartmanlar yapılmaya başlanmıştır. Yeni yapılaşma koşullarıyla artan inşaat alanı, kat sayısı ve nüfus yoğunluğuna rağmen yollardaki genişlik, otopark alanı ve merkezdeki hizmet alanlarında değişim öngörülmemektedir.

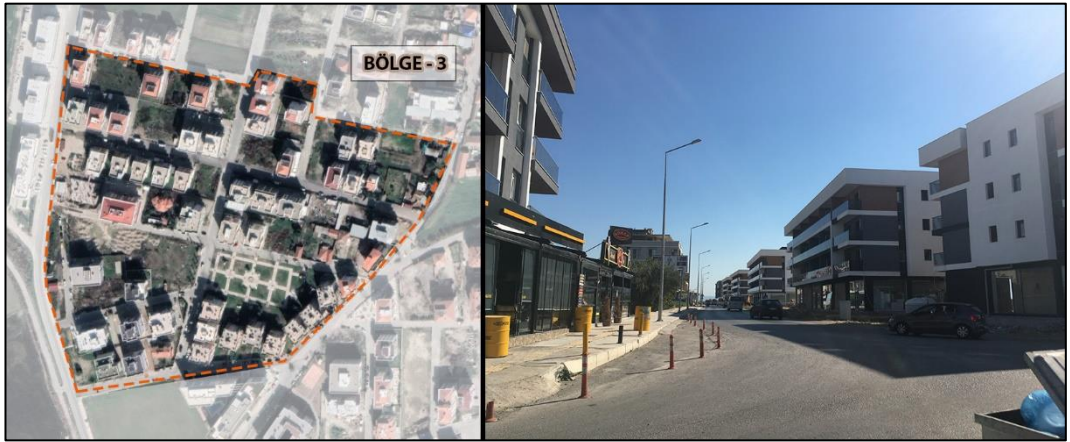

Şekil 4.15 Örnek alan içerisinde bulunan, ikinci bölge (Kişisel arşiv, 2020)

Araştırma kapsamında 2.bölge ‘Kırsal Yerleşme Dokusu’ olarak adlandırılan Seyrek yerleşiminin merkeze yakın ve geleneksel konut dokusunun devam ettiği alandır (Şekil 4.15). Kırsal yerleşme dokusunun izlendiği bölgede geleneksel konut dokusu 1-2 katlı, yığma ve bahçeli müstakil yapılardan oluşmaktadır.

Bu bölgedeki yerleşme dokusuna bakıldığında geleneksel konut dokusunu yansıtan yapıların çoğunlukla bulunduğu alandır. Toplam yapı sayısı 69'dur. Bunlardan 63'ü konuttur ancak ticaret fonksiyonu bulunmamaktadır. Bu alanda farklı kullanımlara bakıldığında ek yapı ya da yapının bir bölümü olarak ahır, depo, garaj gibi ek kullanımların olduğu görülmektedir. Yapılar genel olarak bahçe içinde ve bahçe duvarlarıyla çevrilidir. Sokak – bahçe kullanımı ve erişilebilir bahçe duvarlarının olduğu, bahçelerdeki peyzaj özellikleriyle sokak dokusuna katkı sağlayan bahçe duvarları ve peyzaj öğeleri bulunmaktadır.

Genel özelliklerine bakıldığında bölgede geleneksel konut dokusu yaygın olarak görülse de parsel bazında kentsel dönüşümle birlikte yeni yapılaşma koşullarına göre yeniden inşa edilmiş yapılar bulunmaktadır. Bu alandaki 13 yapı parsel bazında kentsel dönüşümle birlikte yenilenen yapılarıdır. Yenilenen yapıların özelliklerine 4 katlı, betonarme ve apartman tipi yapılarıdır. Bahçe içinde müstakil konutların olduğu yapılaşma biçiminden tamamen farklı parselde oturan ve sokaktan cephe alan apartmanlar yapılmaya başlanmıştır. Yeni yapılaşma koşullarıyla artan inşaat alanı, kat sayısı ve nüfus yoğunluğuna rağmen yollardaki genişlik, otopark alanı ve merkezdeki hizmet alanlarında değişim öngörülmemektedir. Yerleşimin çevresinde kalan bu bölgede dönüşüm merkeze oranla daha fazla olduğu görülmektedir. Ek olarak boş olan parsellerde yeni yapılaşma koşullarına göre yeni yapıların yapıldığı görülmektedir.

Şekil 4.16 Örnek alan içerisinde bulunan, üçüncü bölge (Kişisel arşiv, 2020)

Araştırma kapsamında 3.bölge ‘Orta Yoğunluklu Apartmanlaşma’ olarak adlandırılan Seyrek yerleşiminin çerperinde gelişme konut alanında konumlanan alandır. Bu alanda işlevsel olarak merkez olma özelliğini sürdüren alan bulunmamaktadır. Bölge, Seyrek yerleşimi gelişme konut alanı olarak kullanılan bölgedir. Bölgede mahalle ölçeğinde o bölgeye hizmet eden park-yeşil alanı bulunmaktadır (Şekil 4.16).

Yeni yapılaşma konut dokusunun izlendiği bölgenin yerleşme dokusuna bakıldığında, gelişme konut dokusu yapılaşma koşullarına uygun yapıların olduğu görülmektedir. Genel olarak 4 katlı, betonarme ve parsel oturan konut dokusunun bulunduğu bölgedir. Yapılar genel olarak apartman ve blok yapılardan oluşmaktadır. Yapılar genel olarak sokaktan giriş alan ve bahçe duvarlarıyla çevrili değildir. Peyzaj özellikleriyle sokak dokusuna katkı sağlayan bahçe duvarları ve peyzaj öğeleri bulunmamaktadır.

Toplam yapı sayısı 79’dur. Bunlardan 43’ü konut, 36’sı konut altı ticaret fonksiyonlarındadır. Bu alanda farklı kullanımlara bakıldığında ek yapı ya da yapının bir bölümü olarak ahır, depo gibi ek kullanımların bulunmadığı görülmektedir. Genel özelliklerine bakıldığında bölgede yeni gelişme konut dokusu yaygın olarak görülse de seçilen bölgenin batısından geçen Kavaklı caddesine bakan 14 yapı geleneksel konut dokusundan eski yapılardır.

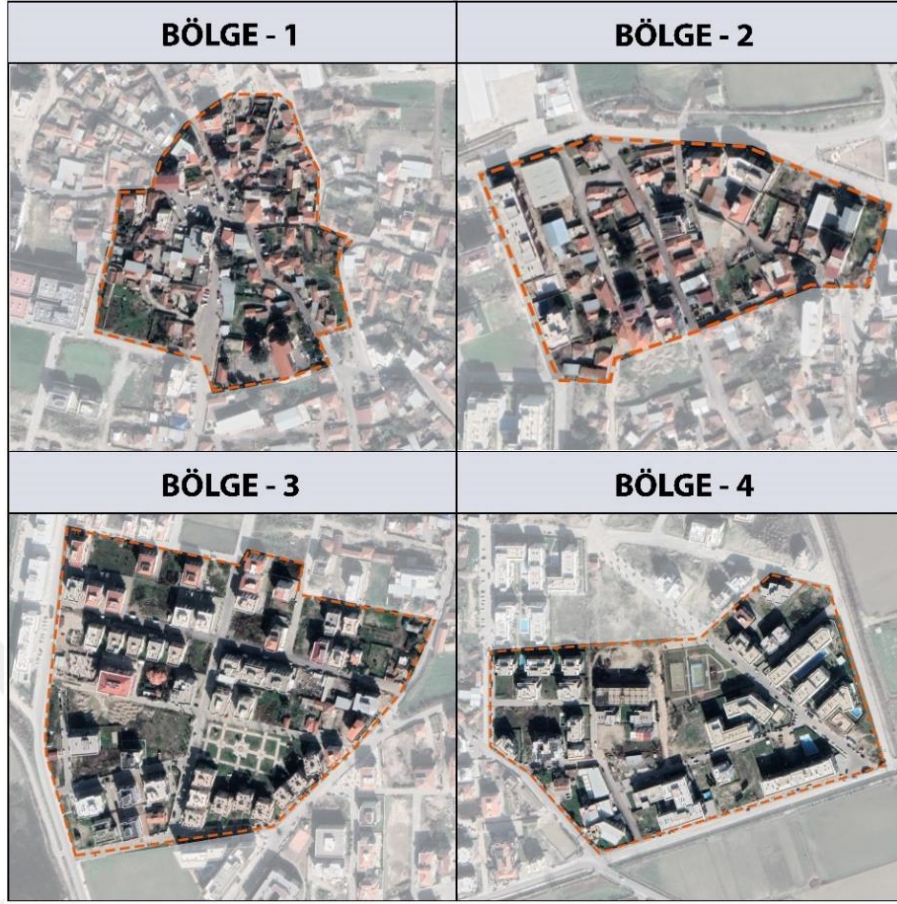
Şekil 4.17 Örnek alan içerisinde bulunan, dördüncü bölge (Kişisel arşiv, 2020)

Araştırma kapsamında 4.bölge ‘Blok Yapılar-Kapalı Siteler’ olarak adlandırılan Seyrek yerleşiminin çeperinde gelişme konut alanında konumlanan alandır. Bu alanda işlevsel olarak merkez olma özelliğini sürdüren bir kısım da bulunmamaktadır. Bölge, Seyrek yerleşimi gelişme konut alanı olarak kullanılan bölgedir. Bölgede mahalle ölçeğinde o bölgeye hizmet eden spor alanı bulunmaktadır (Şekil 4.17).

Yeni yapılaşma konut dokusunun izlendiği bölgenin yerleşme dokusuna bakıldığında, gelişme konut dokusu yapılaşma koşullarına uygun yapıların olduğu görülmektedir. Genel olarak 4 katlı, betonarme ve blok tipinde konut dokusunun bulunduğu bölgedir. Yapılar genel olarak blok yapılardan, kapalı konut sitelerinden oluşmaktadır. Yapılar genel olarak bahçeden giriş alan ve bahçe duvarlarıyla çevrilidir. Yapıların ortak alanları, özel havuzlu bahçeleri bulunmaktadır. Peyzaj özellikleriyle sokak dokusuna katkı sağlayan bahçe duvarları ve peyzaj öğeleri bulunmamaktadır. Bahçe duvarları ile sokakla ilişkiyi kısıtlayan, yalnızca sitede yaşayanlara hizmet eden kullanımların bulunduğu bahçelerden oluşmaktadır. Bu alanda sokak peyzajına bodur ağaçlar ve çalılar katkı sağlamaktadır. Toplam yapı sayısı 29’dur. Yapıların tamamının fonksiyonları konuttur. Bu alanda yer alan yapılar büyüklükleri açısından değerlendirildiğinde yerleşmedeki en büyük taban alanı büyüklüğü ve toplam inşaat alanı en yüksek olanlar bu alandaki yapılarda görülmektedir.

4.3.2 Dört Farklı Bölge Bazında Yapılan Morfolojik Analizler

Araştırmanın bir sonraki aşamasında ise bu dört farklı morfolojik bölgedeki farklılaşma yapı adası örnekleri üzerinde yapılan detaylı incelemeler ile tespit edilmeye çalışılmıştır.

Şekil 4.18 Örnek seçilen 4 alan Earth görüntüsü

Şekil 4.18’de farklı morfolojik özelliklere sahip bölgelerden seçilen 4 alanın konumları görülmektedir. Seçilen dört alan, 1.Bölge Geleneksel Köy Merkezi (köy merkezine cephe alan köy kahvesinin ve caminin olduğu yapı adalarıdır), 2.Bölge Kırsal Yerleşme Dokusu (geleneksel kırsal yerleşme dokusunun devam ettiği konut bölgesidir), 3.Bölge Orta Yoğunluklu Apartmanlaşma, 4.Bölge Blok Yapılar – Kapalı konut sitelerinin olduğu bölgeler olarak tanımlanmıştır.

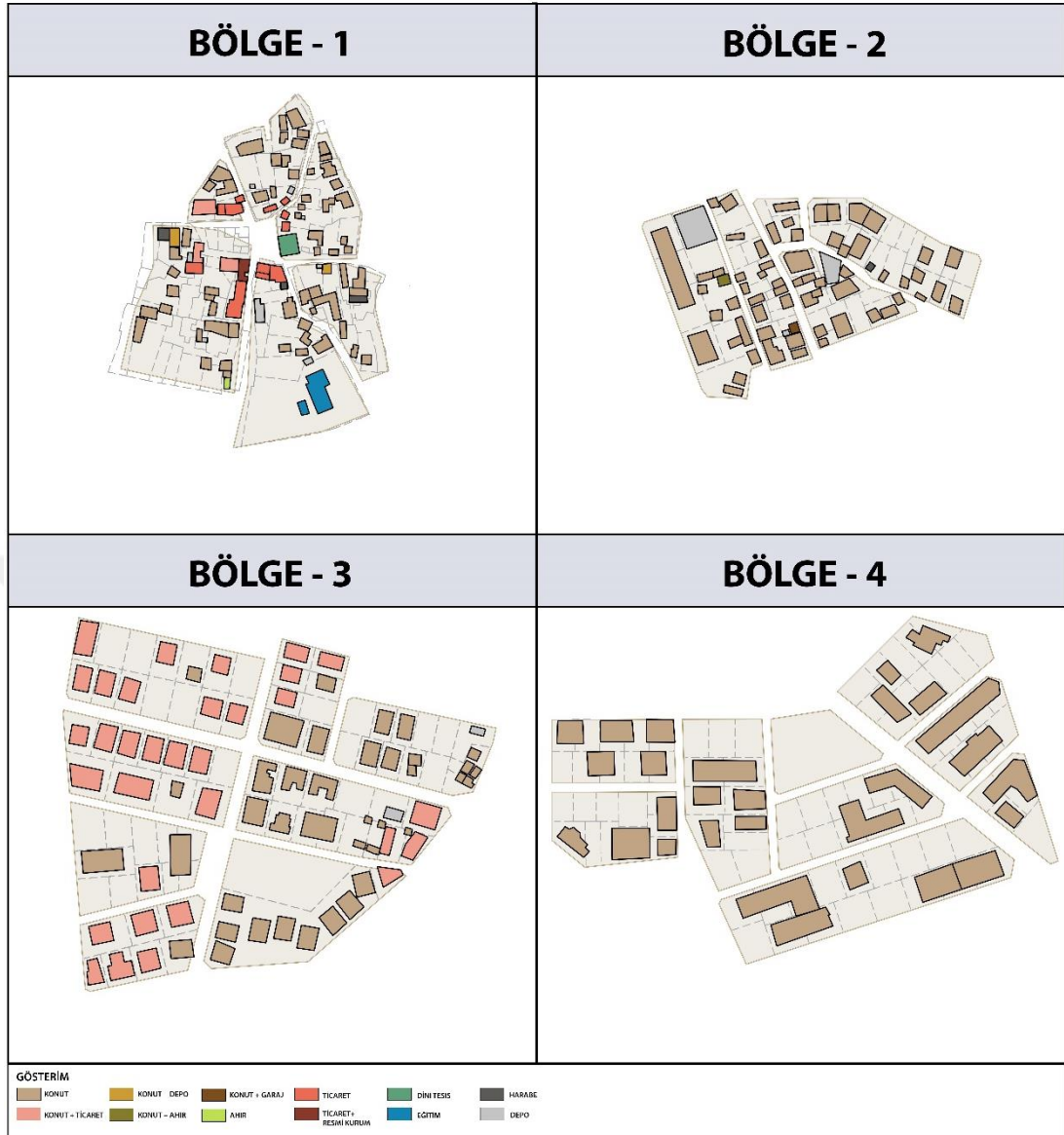
Bu çalışmada dört farklı morfolojik bölgelerin ayrışmasının nedenleri ile araştırılmıştır. Araştırma kapsamında dört farklı bölgeden örnek olarak seçilen odak alanları çalışmalarında 11 farklı türde analiz yapılmıştır. Sırasıyla; Arazi Kullanım, Kat Adedi, Yapılaşma Biçimi, Yapı Tipi, Binaların Bağımsız Birim Sayıları, Yapıların Taban Alan Büyüklükleri, TAKS Analizi, KAKS Analizi, Peyzaj Özellikleri, Açık Kamusal Mekan Kullanımları ve Sokak Geçirgenliği incelenmiş; kırsal yerleşme ve yeni gelişme konut dokusu arasındaki farklar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

4.3.2.1 Arazi Kullanım

Kentsel çalışmalarda yapıların fonksiyonlarının belirlenmesinin her zaman önemli bir yeri vardır. Arazi kullanımı analizi planlama literatüründe en çok kullanılan ve en çok kullanılan planlama analiz araçlarından birisidir. Kentsel morfoloji literatüründe de arazi-bina kullanımı analizinin önemli yeri vardır. Arazi kullanım analizi, form ile bina-arazi kullanımı arasındaki değişen ve dönüşen ilişkiyi incelemektedir. Yapılı formlar ve kullanımları karmaşık bir şekilde birbiriyle ilişkilidir, ancak formlar zaman içinde kısmen değişime yaşırsa da, kullanımlar ve etkinlikler daha hızlı değişme eğilimindedir (Oliveira, 2012). Bir başka ifade ile, arazi kullanım türlerinin, yapı formlarından daha önce değiştiği belirtilmiştir. Bu araştırma kapsamında yapılan arazi kullanımında ortaya konan değişim ve dönüşümün kentsel forma etkisi değerlendirilmektedir. (Şekil 4.19)

Morfolojik açıdan değerlendirildiğinde, bir kentin sokak dokusu ve yapı adası boyutları çok daha yavaş değişirken, arazi kullanımı daha hızlı değişim göstermektedir. Kentsel dönüşüm projeleri ve parsel bazlı kentsel dönüşümler, arazi kullanımında değişikliğe yol açabilirler. Örneğin; eskiden yalnızca konut işlevi olarak kullanılan yapının parsel bazında yapılan dönüşümle, yeniden inşa edildiğinde yeni plan kararına bağlı olarak zemin katının ticari işleve açılması arazi kullanımının değişmesine örnek olarak verilebilir.

Dört farklı morfolojik bölgeyi temsil eden alanlara ilişkin yapılan arazi kullanım analizine göre kırsal nitelikli yerleşmede 1 ve 2.bölgede yapılarda genel olarak tekil kullanımlar görülmektedir. Konut ve ticaret kullanımları ayrı ayrı yapılarda yer almaktadır. Konut parsellerinde konut kullanımına ek olarak ahır, depo ve garaj gibi ek kullanımlar da eklenti ya da yapının bir bölümü olarak yer almaktadır. Geleneksel konut dokusu olarak seçilen bölgelerde okul, cami, muhtarlık gibi resmi ve kamusal kullanımlarda ayrı ayrı parsellerde yer almaktadır. (Şekil 4.20)

Şekil 4.19 Arazi kullanım analizi

Yeni gelişme konut alanından seçilen 3. Bölgede ise çok katlı yapıların zemin katlarının ticari amaçlı kullanıma ayrıldığı ve apartman tipi yapılaşmalarda ticaret ve konut olmak üzere iki işlevin bir arada kullanıldığı görülmüştür. Bu bölgede yer alan eski yerleşme dokusuna ait yapılar dışında konut altı ticaret ve konut olarak yapılaşma plan kararlarına göre yapılmaktadır. Bölge 4'te yer alan yapılar kapalı ve havuzlu sitelere ait blok konut yapılarıdır. (Şekil 4.21)

Şekil 4.20 Kırsal nitelikli yerleşmede konut – ahır kullanımları (Kişisel arşiv, 2020)

Arazi kullanım eğilimleri açısından incelendiğinde, geleneksel konut dokusunda yapıların kendilerine özel kullanımlarının olduğu, ticari işlevi olan yapılar ile konut yapılarının birbirlerinden ayrı parsellerde yer aldığı ancak konut parsellerinde ek yapı olarak ahır, depo, garaj gibi kullanımların yer aldığı görülmektedir. Buna karşın yeni gelişme alanlarında çok katlı yapıların zemin katlarının çoğunlukla ticari amaçla üst katların ise konut işlevi amacıyla inşa edildiği ve kullanıldığı tespit edilmiştir. Blok yapıların ve kapalı sitelerin yer aldığı bölgedeki yapılar ise tümü blok olarak konut amaçlı olarak kullanılmaktadır.

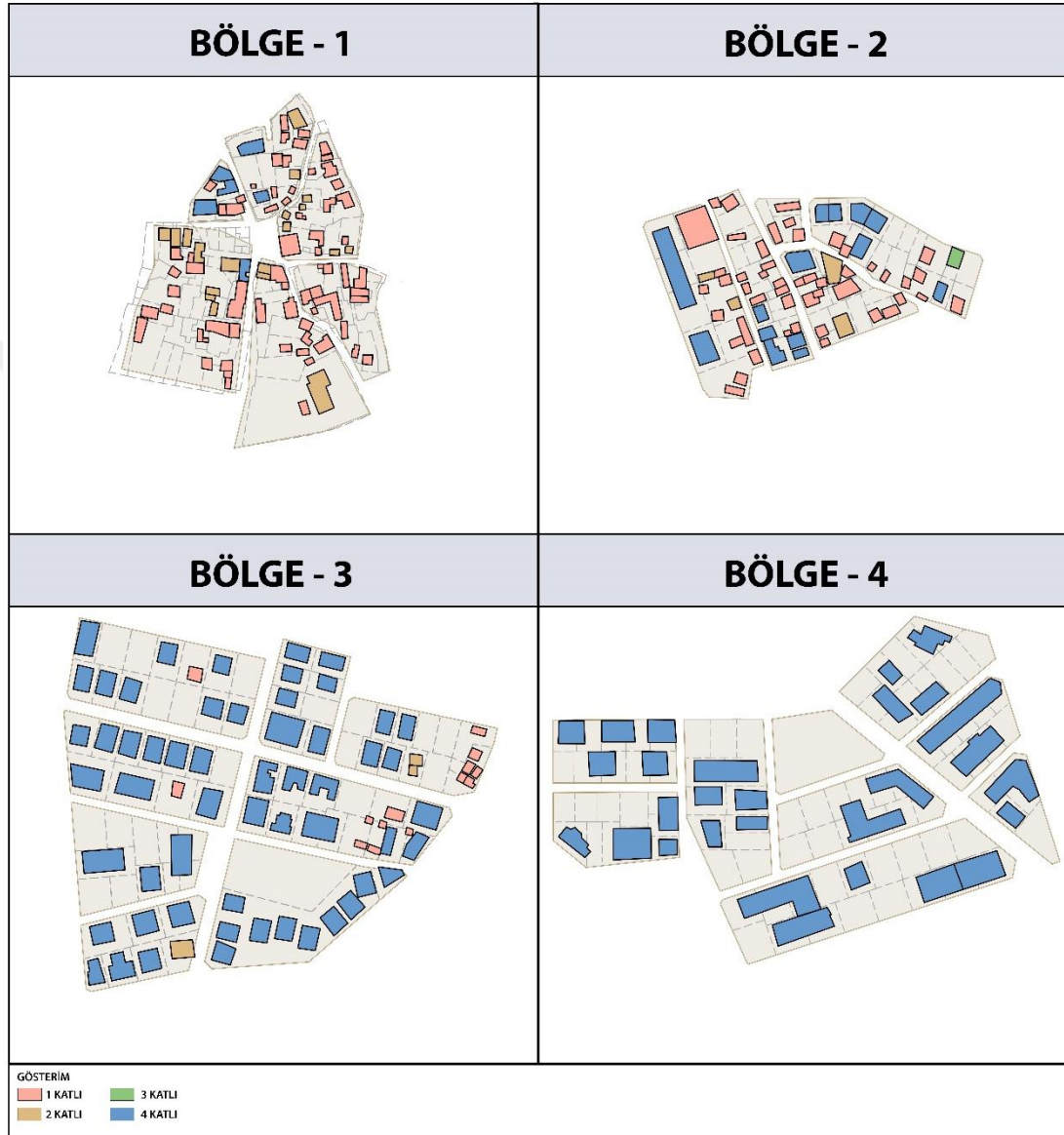

Şekil 4.21 Gelişme konut bölgesinde konut altı ticaret ve konut kullanımları (Kişisel arşiv, 2020)

4.3.2.2 Kat Adedi

Binaların fonksiyonları gibi kentsel dönüşümle birlikte alandaki kat sayılarında da değişimler meydana gelmiştir. Yeni yapılaşma koşulları nedeniyle Seyrek'te apartman olarak kentsel dönüşümle yeniden inşa edilen ya da gelişme konut alanında yapılan binaların tamamı dört katlıdır. Geleneksel konut dokusundaki binaların yaşlanması ve

yenilenme ihtiyacının doğmasından dolayı Seyrek merkezde de dönüşüm hızlı bir şekilde devam etmektedir ve 1-2 katlı binaların yerine 4 katlı apartmanlar inşa edilmeye başlamıştır.

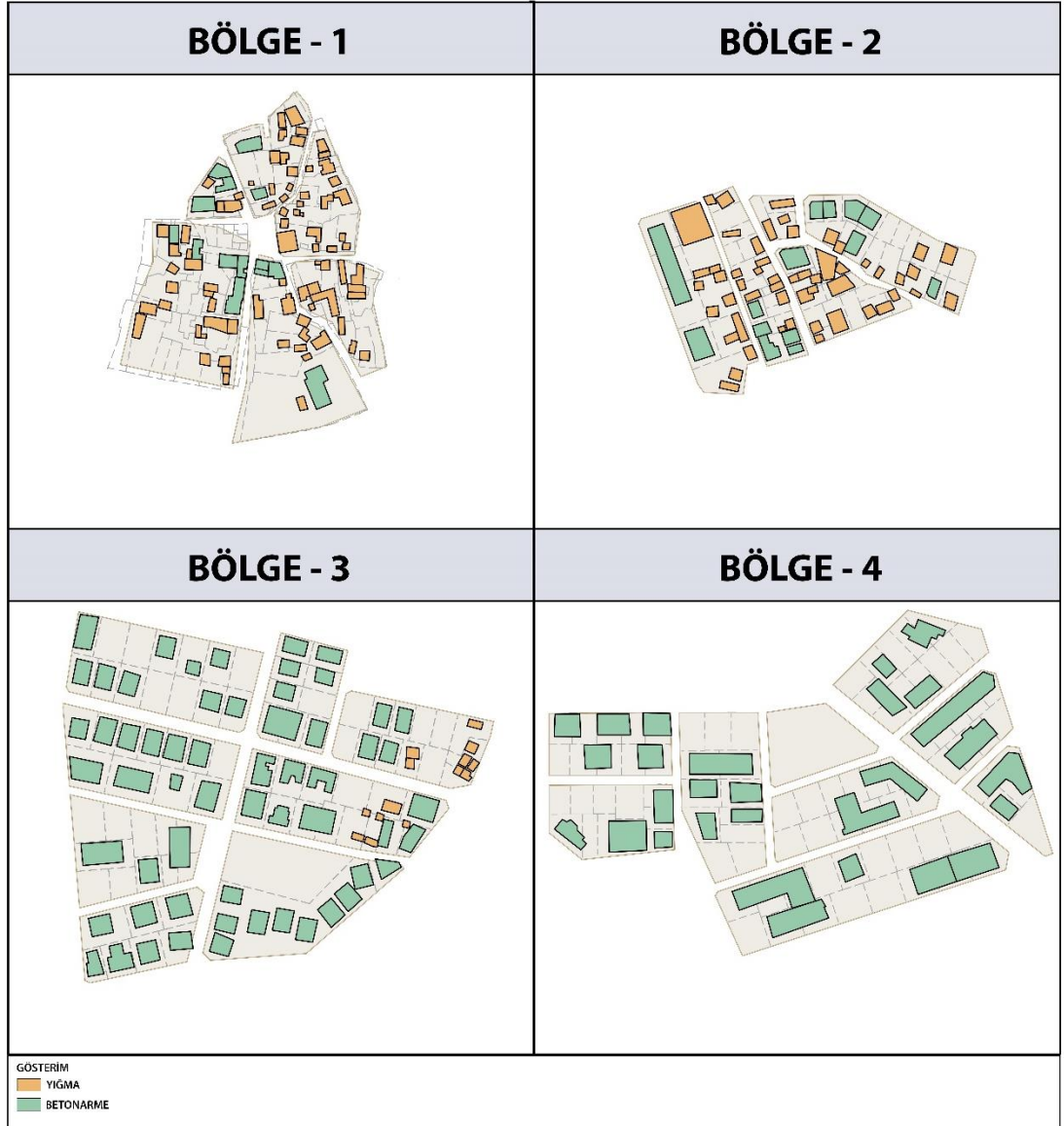
Şekil 4.22 Kat adedi analizi

Şekil 4.22’de yer alan kat adedi analizine göre kırsal nitelikli yerleşme dokusuna sahip 1 ve 2.bölgede yapılar 1 ve 2 katlıdır. Bu bölgeler içerisinde kentsel dönüşüm uygulamaları sonucunda yeniden yapılan yapılar 4 katlıdır. Yeni gelişme konut alanı olan 3. ve 4.bölgelerdeki yapı adası örneklerinde ise Bölge 3’te yer alan müstakil ve 2 katlı yapılar dışında tüm yapıların 4 katlı olduğu tespit edilmiştir.

Geleneksel konut dokusunda yapıların kat adetleri 1 ve 2 katlı, yeni gelişme konut alanında yapıların kat adetleri 4 katlıdır. Bu nedenle yerleşmenin merkezi bir ve iki katlı yapılardan oluşurken çeper kısımları olan yeni gelişme alanlarında ise 4 katlı yapılar bulunmaktadır. Geleneksel doku çevresinde merkeze ve kırsal dokuya göre çok katlı ve yapılı çevrenin arttığı gözlenmiştir.

4.3.2.3 Yapılaşma Biçimi

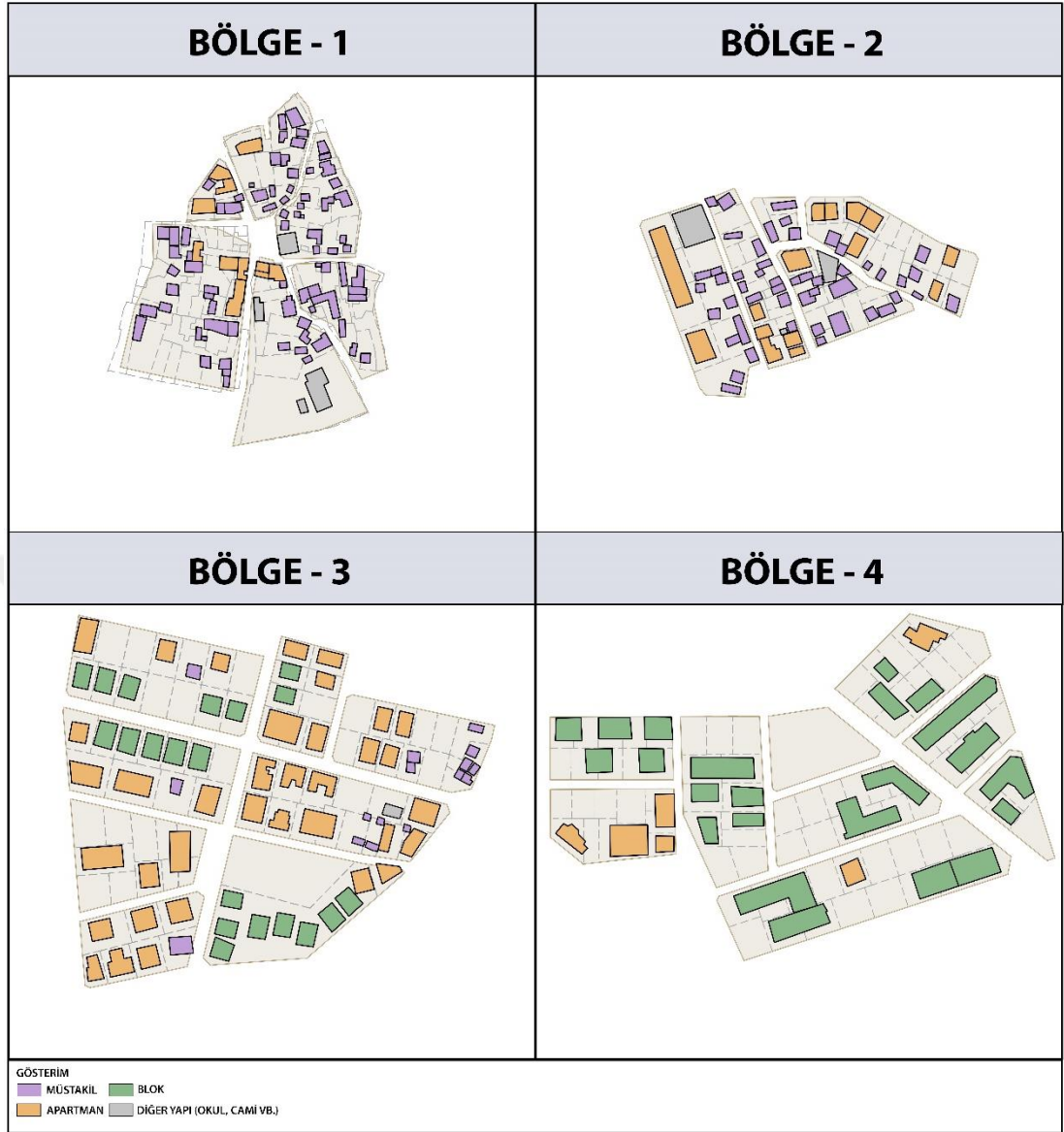
Dört farklı morfolojik bölgeyi temsil eden alanlarda yapılan yapılaşma biçimi analizine göre geleneksel nitelikli yerleşmede 1. ve 2.bölgede yer alan geleneksel dokuya ait yapılar yığma biçimde yapılaşmıştır. Bu bölgeler içerisinde yer alan kentsel dönüşümle yeniden inşa edilen yapılar ise betonarmedir. Yeni gelişme konut alanından seçilen 3 ve 4.bölgelerde yapıların yapım biçimleri betonarmedir. 3.bölgede yer alan geleneksel konut dokusuna ait olan yapılar yığmadır. Geleneksel konut dokusu yığma yapılardan oluşurken, yeni gelişme konut alanında betonarme yapılardan oluşmaktadır. Şekil 4.23’de yapılaşma biçimi analizinde görüldüğü gibi yeni gelişen konut alanında geleneksel olan yığma konut yapılaşma biçimi bulunmamaktadır.

Şekil 4.23 Yapılaşma biçimi analizi

4.3.2.4 Yapı Tipi

Morfolojik olarak değişimlerin olduğu Seyrek yerleşmesinde yapıların tiplerinde de farklı yapı tiplerinin ortaya çıktığı görülmüştür. Geleneksel konut dokusunda müstakil bahçeli yapı tipi yerine, başlayan kentsel dönüşümle birlikte apartman ve blok yapıların oluşturduğu kapalı havuzlu sitelerin yapılmaya başladığı görülmüştür.

Şekil 4.24 Yapı tipi analizi

Dört farklı morfolojik bölgeyi temsil eden alanlarda yapılan yapı tipi analizine göre kırsal nitelikli yerleşmede 1 ve 2.bölgede yapılar müstakil konutlardır. Bu bölgelerde yer alan kentsel dönüşümle yeniden yapılan yapılar apartman tipindedir. Yeni gelişme konut alanından seçilen 3.bölgede yapıların %55'i apartman, %20'si blok yapı ve %15'i ise müstakil(villa) konutlardan oluşmaktadır. 4.Bölgede ise yapıların tiplerine bakıldığında yapıların %79'u blok, %21'i apartmanlardan oluşmaktadır.

Şekil 4.25 Geleneksel yerleşme yapı tipi (müstakil yapı) – Gelişme alanı yapı tipi (apartman-blok yapı) (Kişisel arşiv, 2020)

Şekil 4.24’de görüldüğü üzere yapılan yapılaşma tipi analizine göre kırsal nitelikli konut dokusu müstakil yapılardan oluşurken, yeni gelişme konut alanında ise apartmanlar ve site olarak blok yapılardan oluşmaktadır. Yeni gelişen konut alanında geleneksel olan müstakil konut yapı tipine yer verilmemiştir. Bölge 3’te müstakil konut olarak yer alan yapılar ise villa tipinde konutlar ve henüz kentsel dönüşüme uğramamış geleneksel konut dokusuna ait yapılardır.

Geleneksel konut dokusu ve yeni gelişme konut dokusundaki yapılara bakıldığında yapı tipleri birbirlerinden oldukça farklı oldukları görülmektedir. Yeni yapılan yapılarda ve gelişme konut alanındaki yapılara bakıldığında geleneksel yapı tipinin devam ettirilmediği görülmektedir. Geleneksel konut dokusunda müstakil konutlar tercih edilirken, yeni yapılan yapılarda apartman tipi konutların yapıldığı görülmektedir. (Şekil 4.25)

4.3.2.5 Binaların Bağımsız Birim Sayıları

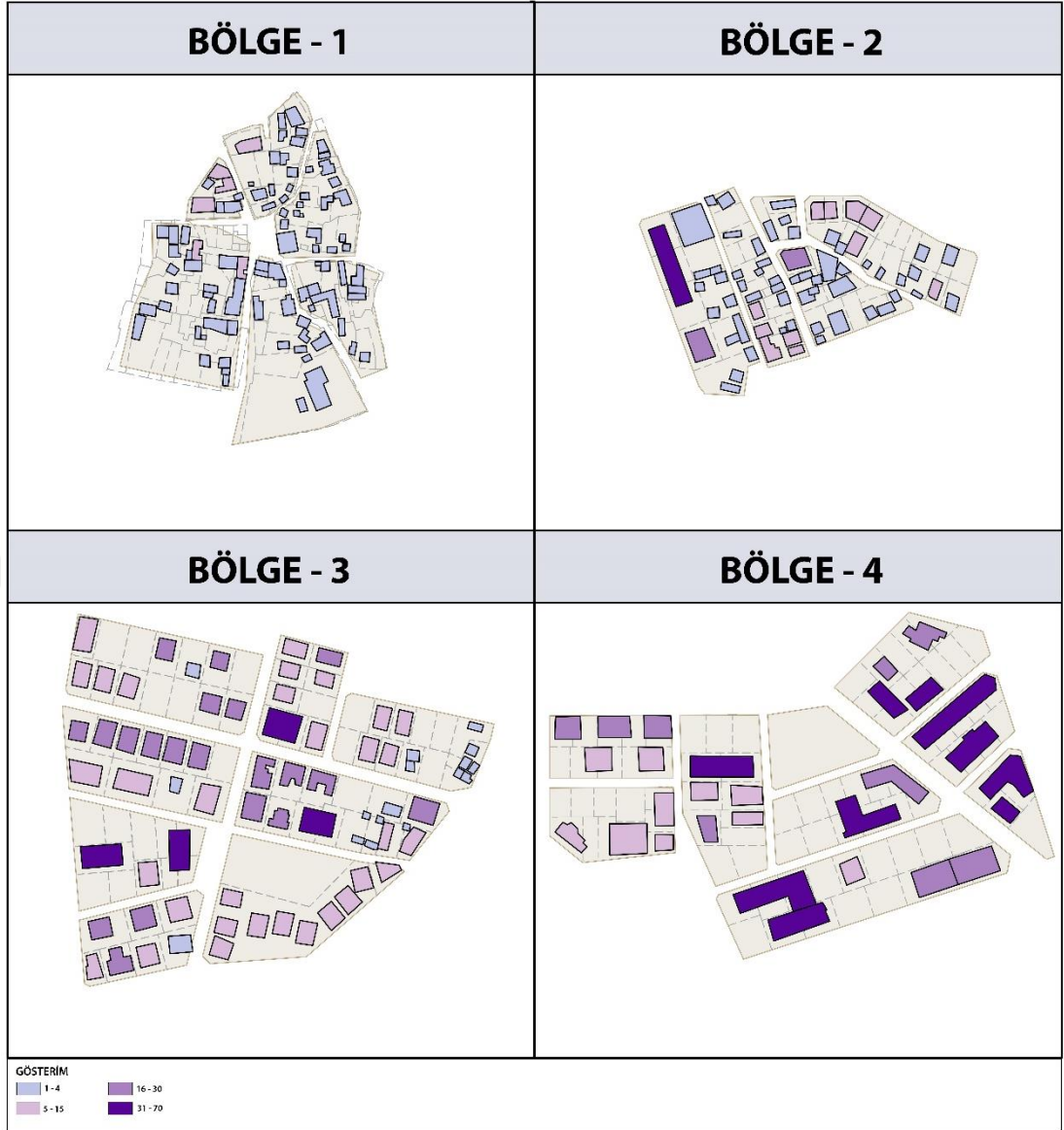
Dört farklı morfolojik bölgeyi temsil eden alanlarda yapılan bağımsız birim sayıları analizinde örnek alanlardaki binalardaki bağımsız birim sayıları karşılaştırılmıştır. Bu analiz kapsamında, binalardaki değişen bağımsız birim sayılarını ve dönüşümle birlikte artan nüfus yoğunluğundaki fark ortaya konmuştur. Analiz yapılırken binalardaki bağımsız birim sayıları, İzmir Kent Rehberindeki veri tabanından alınan veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Geleneksel nitelikli yerleşmede 1.bölgede bulunan yeni yapılmış yapılar dışında tüm yapıların bağımsız birim sayıları 1-4 arasında değişmektedir. Bu bölgede kentsel dönüşümle yenilenen bir yapının bağımsız birim sayısı ise 5-15 arasındadır. 2.Bölgedeki geleneksel konut dokusuna ait yapılar 1-4 arasında bağımsız birim sayıları vardır ancak bir yapının bağımsız birim sayısı 31-70 arasında en yüksek grupta yer almaktadır. Bu bölgede kentsel dönüşümle yenilenen diğer yapıların bağımsız birim sayıları 5-15 ve 16-30 arasındadır.

Yeni gelişme konut alanından seçilen 3.bölgede yapıların %18'i 1-4 bağımsız birim sayısı, %29'u 16-30 bağımsız birim sayısı, %47'si 5-15 bağımsız birim sayısı, %6'sı 31-70 aralığında değişmektedir. 4.bölgede yapıların %35'i 31-70 bağımsız birim sayısı, %34'ü 5-15 bağımsız birim sayısı ve %31'inin bağımsız birim sayısı 16-31 arasındadır. 4.bölgede bağımsız birimi 1-4 arasında bulunan yapı bulunmamaktadır.

Şekil 4.26'da binaların bağımsız birim analizine göre kırsal nitelikli konut dokusunda binaların bağımsız birim sayıları 1- 4 arasında iken, yeni gelişme konut alanında binaların bağımsız birim sayıları 70'e kadar çıkmaktadır. Bölge 1'de yer alan bir yapı adasındaki tüm yapıların bağımsız birim sayıları toplamı 20 iken Bölge 4'te yer alan bir binanın bağımsız birim sayısının 24 olduğu tespit edilmiştir. Geleneksel konut dokusunda bir adada yer alan bağımsız birim sayısı ve nüfus büyüklüğü, yeni gelişme konut alanında tek bir binaya denk gelmektedir.

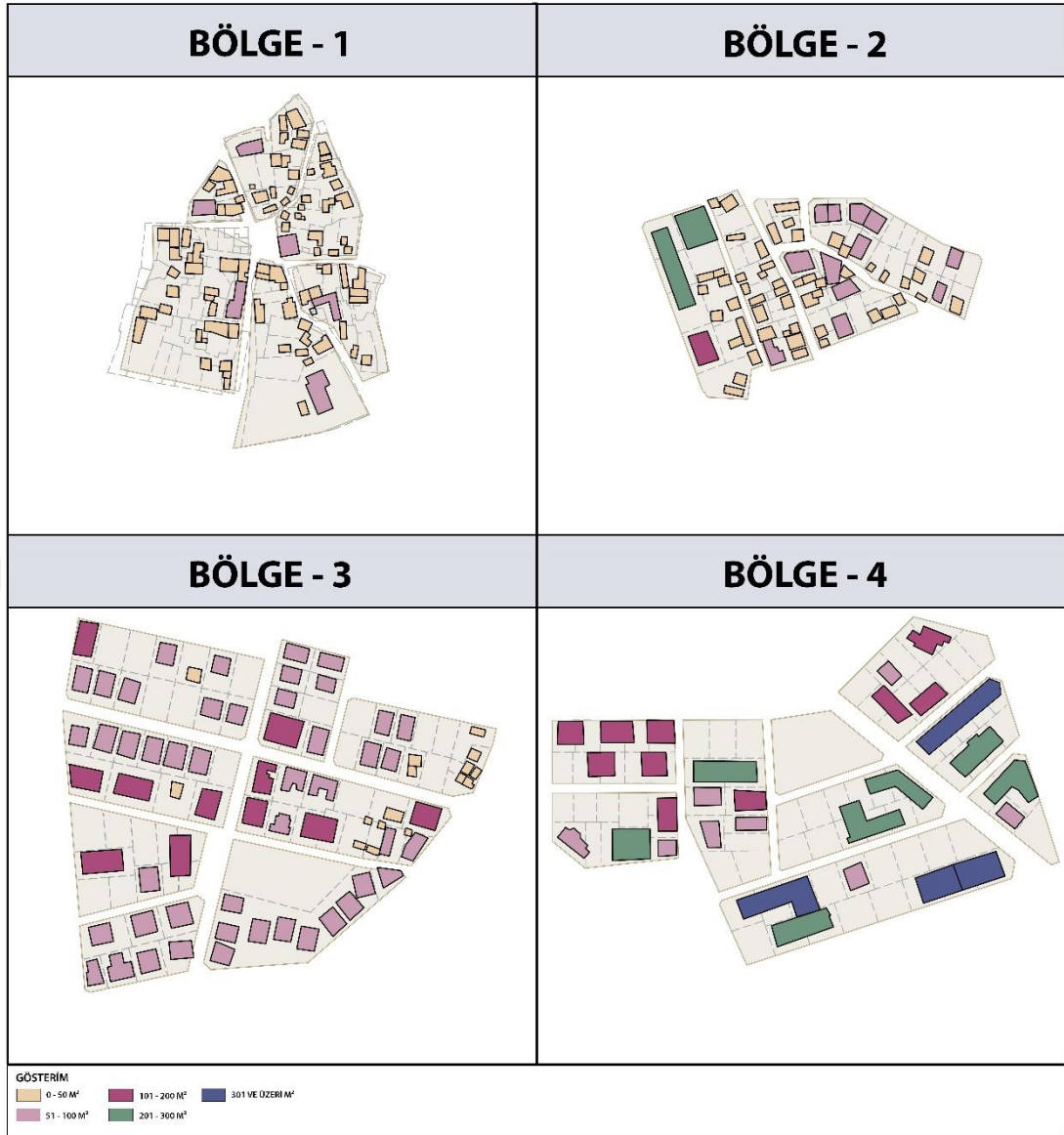
Yaşanan kentsel dönüşüm süreciyle yenilenen binalardan dolayı yapı adaları karşılaştırıldığında nüfus yoğunluğunda 4-5 kat artışın olduğu görülmüştür. Kat ve inşaat alanlarındaki artış dönüşümle birlikte gelen nüfus artışı karşılığında; yeşil alan, ticaret, sosyo-kültürel tesisler, eğitim gibi hizmet alanlarında ve yol, otopark gibi artan araç kullanımına karşı yetersiz kaldığı görülmektedir.

Şekil 4. 26 Binaların bağımsız birim sayıları

4.3.2.6 Yapıların Taban Alanları Metrekareleri

Dört farklı morfolojik bölgeyi temsil eden alanlarda yapılan yapı taban alanı büyüklüğü analizine göre kırsal nitelikli yerleşmede 1.Bölgede bulunan yeni inşa edilmiş yapılar hariç tüm yapıların taban alanı metrekareleri 0-50 metrekare aralığındadır. Geleneksel köy merkezinde yer alan okul yapısı da geleneksel dokudan yapı taban alan büyüklüğü olarak ayrılmaktadır. 2.Bölgede yapıların %72'i 0-50 metrekare, %21'i 51-100 metrekare aralığında değişmektedir. Geleneksel konut dokusuna farklı olan yeni yapılaşmanın yapıldığı apartman ve blok yapılar dışında bu bölgedeki yapıların taban alanı büyüklükleri 0-100 metrekare arasında değişmektedir.

Şekil 4.27 Yapı taban alanı büyüklüğü

Yeni gelişme konut alanından seçilen 3.bölgede yapıların %19'u 0-50 taban alanı metrekare arasında, %15'i taban alanı 51-100 metrekare büyüklüğünde ve %66'sı taban alanı 101-200 metrekare aralığında değişmektedir. 4.bölgede yapıların %34'ü 100-200 metrekare arasında taban alanı büyüklüğü, %38'i 200 metrekare üzerinde yapı taban alanı büyüklüğüne sahiptirler. En büyük olan yapı 315 metrekare üzerinde olan blok yapılardır.

Şekil 4.27'de yapı taban alan büyüklüğü analizine göre kırsal nitelikli konut dokusunda yapıların taban alanları 0-50 metrekare arasında değişim gösterirken, yeni gelişme konut alanında yapıların taban alanları 300 metrekarenin üzerine kadar

çıkılmaktadır. Yeni gelişme konut alanında yapı taban alanı büyüklüklerinin geleneksel konut dokusu yapı taban alanı büyüklüklerinin yaklaşık 6 katı kadar büyümüş olduğu görülmektedir.

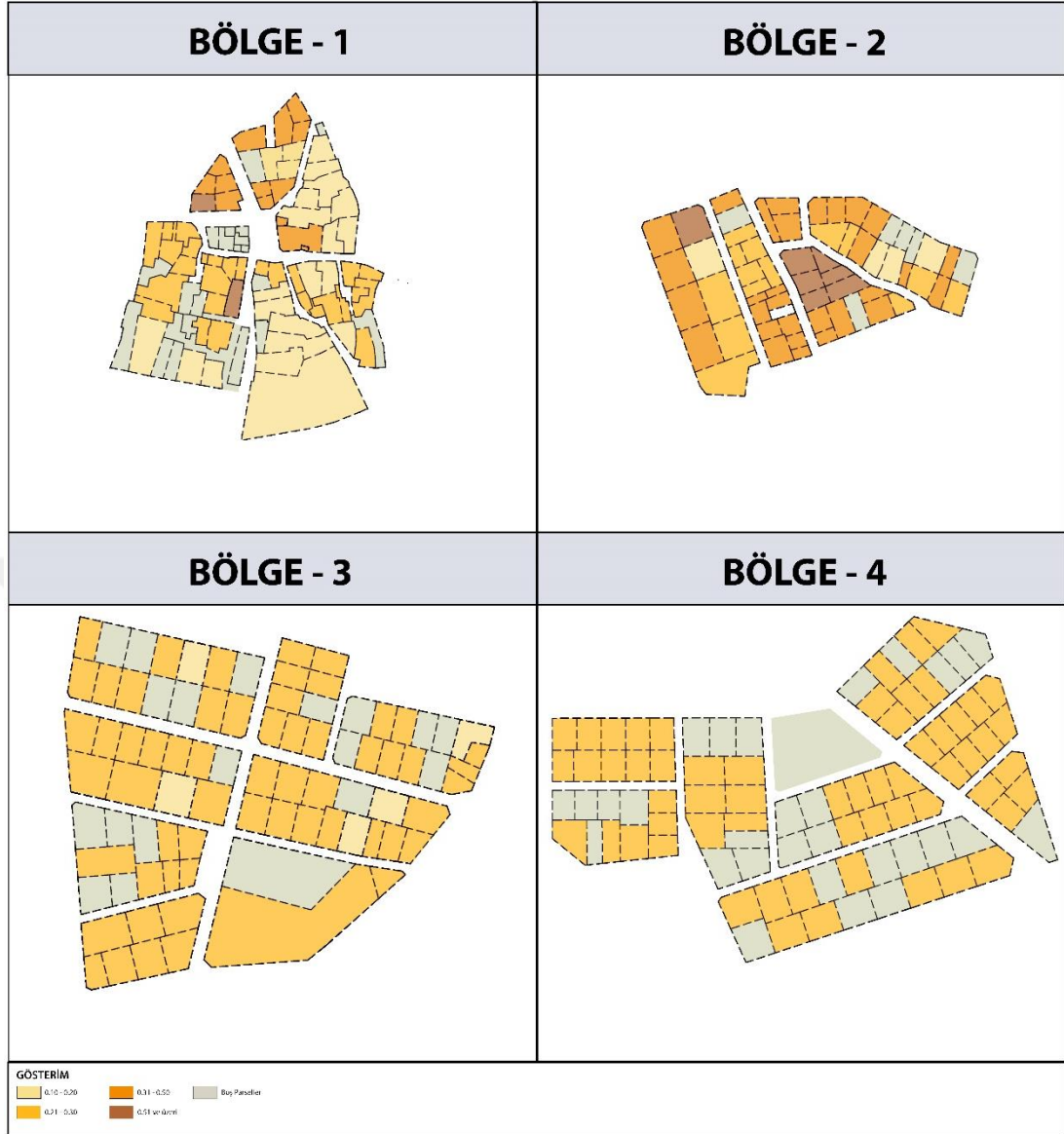
4.3.2.7 TAKS Analizi

Dört farklı morfolojik bölgeyi temsil eden alanlarda yapılan TAKS analizine göre, yapıların zeminde kapladıkları alanın yapı adası alanına oranı olarak tanımlanan TAKS değeri, yapı taban alanı miktarının artışına ve parsel alan büyüklüğüne paralel olarak değişmektedir.

Yapılan TAKS analizinde (Şekil 4.28) çıkan sonuçlara göre geleneksel köy merkezindeki TAKS değerleri çeşitlilik göstermektedir. Geleneksel köy merkezi, geleneksel konut dokusunu sürdüren parsellerde TAKS değeri en küçük 0,10, en yüksek 0,30 aralığında değişkenlik göstermektedir. Ancak bu bölgedeki kentsel dönüşüm ile yeniden inşa edilen yapıların bulunduğu parsellerde TAKS değerleri 0,30 ve 0,50 arasında ve iki parselin TAKS değeri 0,60'dır. Merkezde meydana bakan parsellerde TAKS değerinin 0,20-0,30 ve 0,31-0,50 arasında değiştiği görülmektedir.

2.Bölgede geleneksel konut dokusuna ait parsellerin TAKS değeri genel olarak 0,20-0,30 ve 0,31-0,50 arasında değişmektedir. Yapılarda meskenlere ek olarak yapılan müstemilat, ahır, depo gibi ek yapıların merkez bölgeye fazla olması TAKS değerinde farklılığa sebep olmuştur. Bu bölgede yeni yapılan depo kullanımı olan parselin TAKS değeri 0,60'dır. Geleneksel konut dokusundaki parsellere yapılan yeni yapıların TAKS değeri 0,36'dır.

Yeni gelişme konut alanından seçilen 3. ve 4. bölgede TAKS değeri 0,30'dur. Seçilen 3.bölgede yer alan eski yerleşme dokusuna sahip parseller ve müstakil(villa) konutların olduğu parsellerin TAKS değeri, yeni yapılaşma koşulundan farklı olarak 0,10-0,20 arasındadır. 4.bölgede yeni planla gelişen ve 0,30 TAKS yapılaşma koşulu verilen bu parsellerin bazılarında tevhid uygulanarak blok yapıların yapıldığı görülmektedir.

Şekil 4.28 TAKS analizi

Dört farklı morfolojik bölgeyi temsil eden alanlarda yapılan TAKS analizine göre 1 ve 2. Bölgelerde geleneksel konut dokusunun olduğu parsellerde tek bir TAKS değerinin olmadığı, her parselde farklılık olduğu görülmüştür. Geleneksel konut dokusundaki parsellerde yapılaşma koşulu olarak 0,80 TAKS değerine kadar farklılık gösterebileceği belirtilmiştir. Yeni gelişme konut alanında seçilen bölgelerde yapılaşma koşulu 0,30 TAKS olarak belirlenmiş ve yeni inşa edilen tüm yapılarda bu yapılaşma koşulu ile inşa edilmiştir. Yapılan analize göre dört bölge karşılaştırıldığında geleneksel konut dokusunda çeşitlilik ve farklılıklar görülüyorken,

gelişme konut alanlarında tek düze yapılaşmanın olduğu görülmektedir. Geleneksel doku çevresinde çok katlı ve yapılı çevrenin arttığı gözlenmiştir.

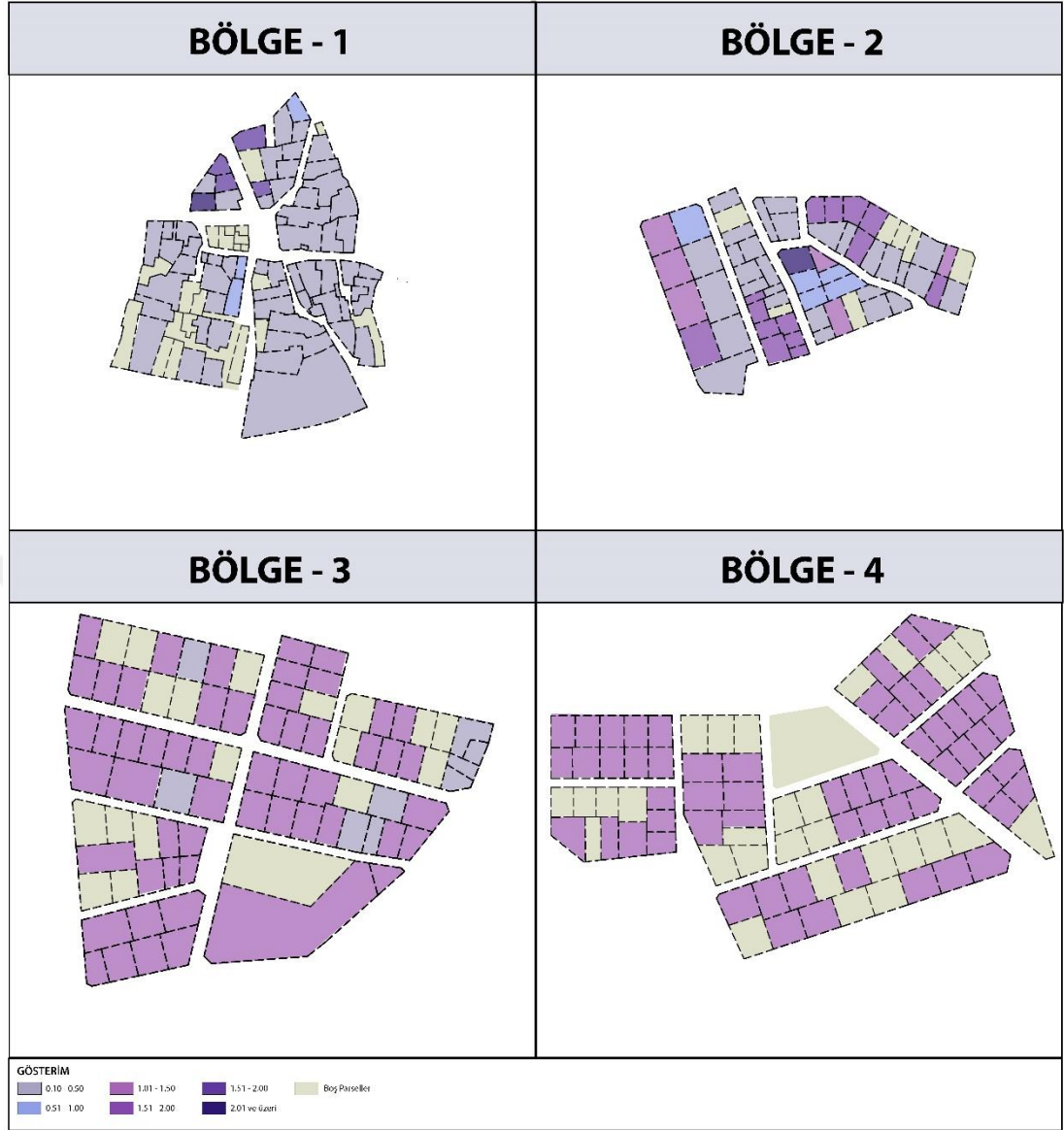
4.3.2.8 KAKS Analizi

Dört farklı morfolojik bölgeyi temsil eden alanlarda yapılan KAKS analizine göre yapı taban alanı miktarının artmasına, parsel alan büyüklüğüne ve kat sayısına bağlı olarak değişmektedir. Yapılan analizde seçilen bölgelerdeki toplamdaki inşaat alanı miktarındaki değişim ortaya konmuştur. (Şekil 4.29)

Yapılan KAKS analizinde çıkan sonuçlara göre geleneksel köy merkezindeki KAKS değerleri 0,10-0,50 arasında değişmektedir. Geleneksel konutlarda kat sayısı 1 ve 2 katlı yapılardan oluştuğu için KAKS değeri bu parsellerde alanın en düşük KAKS değerlerinin çıkmasına neden olmuştur. Geleneksel köy merkezi ve kırsal yerleşme dokusundan seçilen 1 ve 2. bölgede geleneksel konut dokusuna ait yapıların olduğu parsellerde KAKS değerleri farklılık göstermektedir. Kentsel dönüşüm ile yeniden inşa edilen yapıların olduğu parsellerde KAKS geleneksel dokudan farklı olarak 0,50 ve 2,00 üzeri oranlara kadar yükselmektedir.

Yeni yapılaşmanın olduğu gelişme konut alanından seçilen 3 ve 4. bölgede KAKS değeri 1,01-1,50 arasındadır. Seçilen 3.bölgede yer alan eski yerleşme dokusuna sahip parseller ve müstakil(villa) konutların olduğu parsellerin KAKS değeri, yeni yapılaşma koşulundan farklı olarak 0,10-0,50 arasındadır. 4.bölgede kapalı konut sitelerinin olduğu bölgede tüm parsellerdeki KAKS değeri 1,01-1,50 arasındadır.

Dört farklı morfolojik bölgeyi temsil eden alanlarda KAKS analizine göre geleneksel konut dokusuna göre, kentsel dönüşüm ile yapı yapılan parsellerde ve gelişme konut alanında yer alan parsellerde KAKS oranı yüksektir. Yapılan KAKS analizine göre bölgeler karşılaştırıldığında yeni yapılaşmada toplam inşaat oranında artış olduğu, yapılı alanın arttığı görülmektedir. Geleneksel doku çevresinde çok katlı ve yapılı çevrenin arttığı gözlenmiştir.

Şekil 4.29 KAKS analizi

4.3.2.9 Peyzaj Özellikleri

Dört farklı morfolojik bölgeyi temsil eden alanlarda yapılan peyzaj özellikleri analizinde peyzaj öğeleri olarak sokak dokusuna katkılı olan ve katkısı olmayan duvarlar, dokuya katkılı ağaçlar ve çalılar incelenmiştir. Temelini İtalyan Okulu ve Caniggia'nın, tipoloji çalışmalarının bir parçası olan, parsel (lot) çalışmalarından alan yöntemde, binaların girişlerinin sokak ve bahçe girişinden almalarının incelenmiştir. Şekil 4.30'da peyzaj özellikleri analizinde seçilen bölgelerdeki genel peyzaj özellikleri ve yapıların sokak-bahçe ilişkileri incelenmiştir.

yapılar sokaktan giriş almaktadır. Geleneksel konut dokusu içinde kentsel dönüşüm ile yeniden yapılan binalar ile 3.bölgede gelişme konut alanındaki yapılar ise sokaktan giriş almaktadırlar. Yeni gelişme alanındaki blok yapılar ve kapalı siteler ise bahçeden giriş almaktadır.

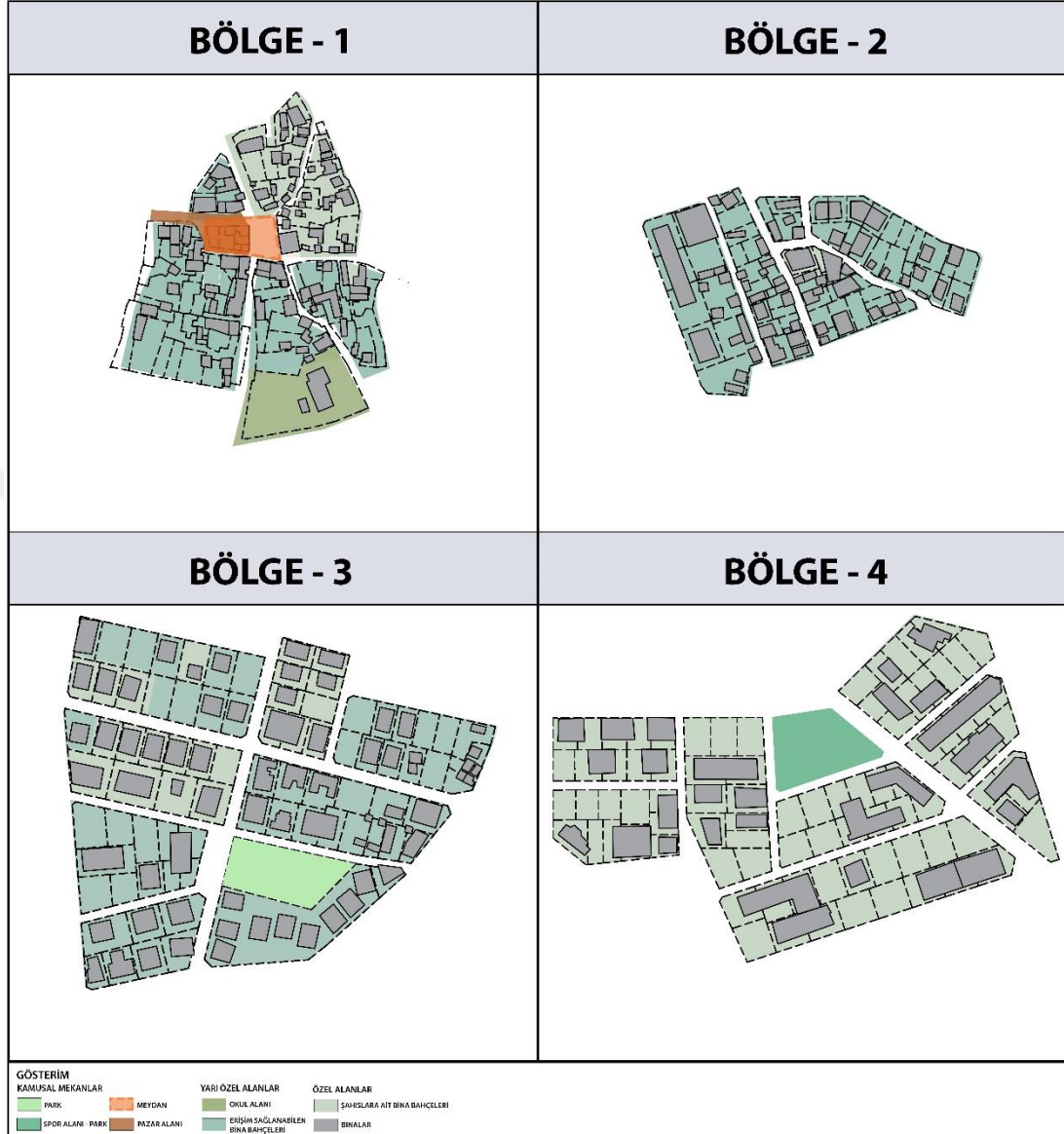
Şekil 4.31 Kırsal nitelikli yerleşmede 1 ve 2.bölgede sokağa katkılı duvar ve ağaçlar – Gelişme konut alanında sokağa katkılı bodur ağaç ve çalılar (Kişisel arşiv, 2020)

Kırsal nitelikli yerleşmede 1 ve 2.bölgede sokağa katkılı meyve, çam gibi farklı türlerde ağaçların olduğu tespit edilmiştir. Yeni gelişme konut alanından seçilen 3 ve 4.bölgelerde sokağa katkısı olan bodur ağaç ve çalılarının olduğu tespit edilmiştir.

Geleneksel konut dokusunda bahçeden giriş alan yapılar ile gelişme konut alanında kapalı konut sitelerinin bahçeden giriş almaları benzer yapı-sokak ilişkisini oluşturmamaktadır. Geleneksel konut dokusunda bahçe girişli olsa da yapı ve yaşayanlar sokakla ve çevresiyle olan ilişkisini devam ettirmektedir. Ancak kapalı konut sitelerinde yapıların ve yaşayanların çevreleriyle olan ilişkisinin olmadığı görülmüştür. (Şekil 4.31)

Dört farklı morfolojik bölgeyi temsil eden alanlarda yapılan peyzaj özellikleri analizine göre geleneksel konut dokusunda yapılar, bahçe duvarları sokakla bağlantılı doku oluştururken, yeni gelişme alanından örnek olarak seçilen 3 ve 4.bölgede yapılan analizin sonucuna göre sokak dokusuna katkılı olarak sadece peyzaj öğelerinin bulunduğu tespit edilmiştir.

4.3.2.10 Açık Kamusal Mekan Kullanımları

Şekil 4.32 Açık Kamusal mekan kullanımları

Dört farklı morfolojik bölgeyi temsil eden alanlarda yapılan açık kamusal mekan kullanımları incelendiğinde kamusal alan, yarı özel alanlar ve özel alanların olduğu tespit edilmiştir. Meydan, park, spor alanı, pazar yeri ve okul gibi kamusal alanların olduğu görülmektedir. (Şekil 4.32)

Dört farklı morfolojik bölgeyi temsil eden alanlarda açık kamusal mekan kullanımları incelendiğinde 1.bölge meydan ve pazar yeri açık kamusal alan olarak tespit edilmiştir. Meydan kamusal alan olarak birden fazla işleve sahiptir. Meydan,

Atatürk heykeli ile tören alanı olarak; cami ve kahvehanelerin cephe aldığı bölümün oturma alanı ve buluşma alanı olarak; araçlar için meydanın bir kısmının otopark olarak; haftanın bir günü ise pazar yeri olarak kullanılmaktadır. Pazar yeri haftanın bir günü meydandan başlayıp sokakta kurulmaktadır. Meydan yollar için bir düğüm noktası ve Seyrek'ten geçen tüm otobüsler için durak noktasıdır. Gelişme konut alanlarında planlanmış yeşil alanların olduğu görülmektedir. Örnek olarak seçilen 3.bölgede park ve 4.bölgede spor alanı ve park kamusal alan olarak tespit edilmiştir. (Şekil 4.33)

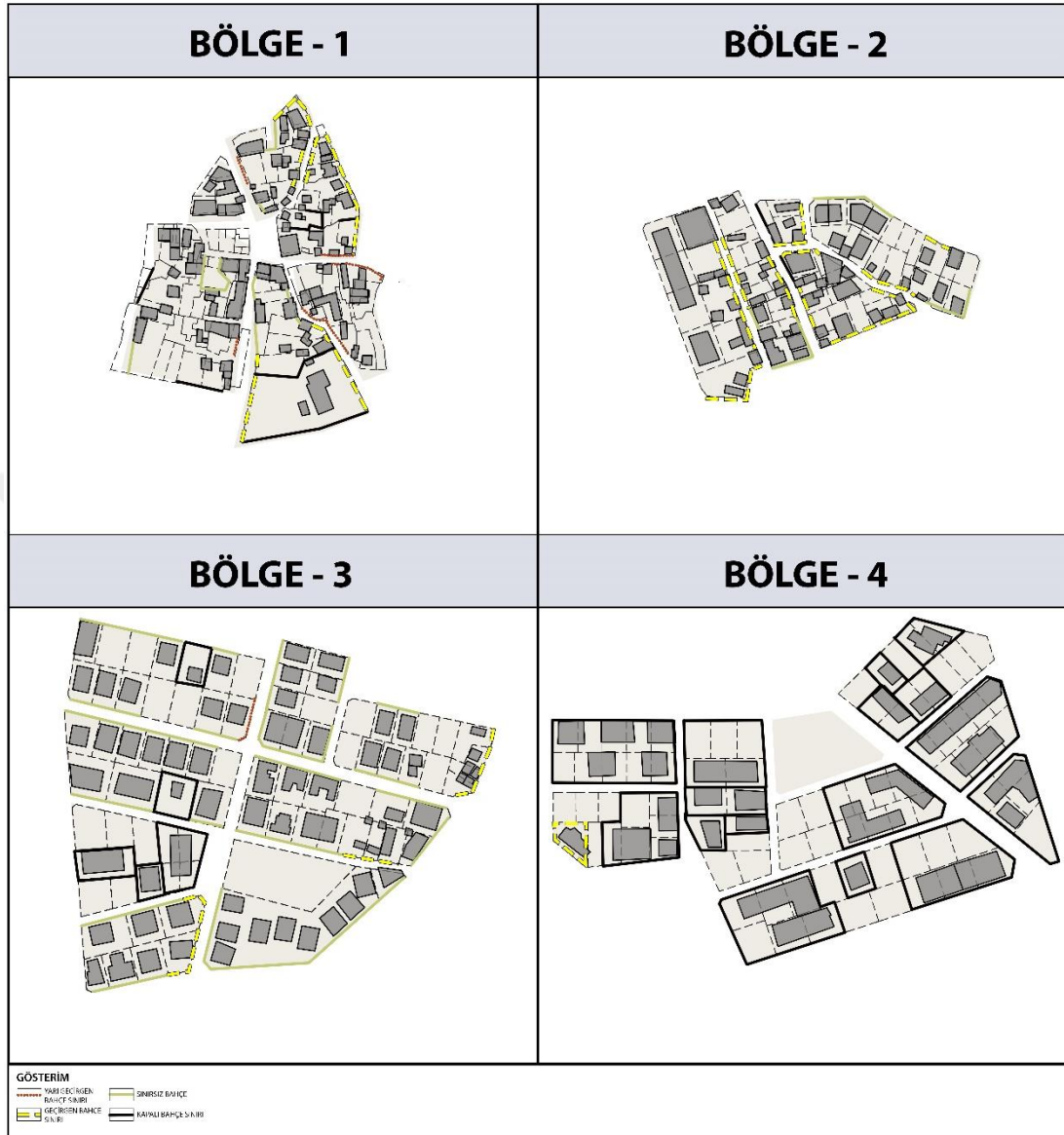
Yarı özel alanlar olarak tespit edilen okul alanı sınırlı erişiminden dolayı bu kategoriye alınmıştır. Bu kategoride dışarıdan erişimi fiziksel ya da psikolojik sınırı olmayan binaların bahçeleri dahil edilmiştir. 3.bölgede olan bina bahçelerinin %75'i erişimi sağlanabilen bina bahçeleridir. 4.Bölgede yer alan bina bahçelerinin tamamı özel bina bahçeleridir.

Şekil 4.33 Geleneksel konut dokusunda kamusal mekan (Meydan) – Gelişme konut alanında kamusal mekan (Park) (Kişisel arşiv, 2020)

Açık kamusal mekan kullanımlarına bakıldığında dört morfolojik bölgeyi bölgeyi temsil eden alanlara göre geleneksel dokuda yer alan meydan kamusal alan olarak birden fazla işleve sahip ve orada yaşayanların tamamı için bir kullanım alanıdır. Yeni gelişme konut alanında yapılan kamusal alanlar mahalle ölçeğinde park ve spor alanlarıdır. Kullanım olarak kamusal olsa da bulunduğu çevredeki oturanlara hizmet eden kamusal alanlardır.

4.3.2.11 Sokak Geçirgenliği Analizi

Şekil 4.34 Sokak geçirgenliği analizi

Dört farklı morfolojik bölgeyi temsil eden alanlarda yapılan sokak geçirgenliği analizi kapsamında yapıları sınırlandıran bahçelerin; geçirgen, yarı geçirgen, sınırsız ya da kapalı olma durumlarına göre değerlendirme yapılmıştır. Sınırsız bahçe, hiçbir sınıra sahip olmayan, zemin kaplaması gibi sadece sınırlandırıcının bulunduğu alanlar; geçirgen bahçe sınırı, çalı, tel çit gibi ayıran ama tamamen geçirgen özelliğe sahip bahçeler; yarı geçirgen bahçe sınırı, parmaklıklar, kısa bahçe duvarı veya bitkilendirme ile bahçenin sınırlandırıldığı, erişimin kısıtlandığı ama içerisinin görülmeye devam ettiği alanlar olarak tanımlanmıştır. Kapalı bahçe sınırı ise, duvarlar

ya da bitkilendirme ile, içerisinde görülmediği ve temasın mümkün olmadığı alanlardır.

Şekil 4.35 Alandan geçirgen bahçe duvarı, yarı geçirgen bahçe duvarı, kapalı bahçe sınırı örnekleri (Kişisel arşiv, 2020)

Dört farklı morfolojik bölgeyi temsil eden alanlarda Şekil 4.34’de görüldüğü gibi geleneksel köy merkezi ve kırsal yerleşme dokusundan seçilen 1 ve 2. bölgede duvarlar genel olarak yarı geçirgendir. Duvarlarla çevrili olan bina bahçeleri tamamen sokakla olan teması kesmese de bahçeye bir mahremiyet sağlamaktadır.

Gelişme konut alanlarından seçilen 3 bölgede duvarlar genel olarak duvarlar yarı geçirgen, geçirgen ve sınırsızdır. Bu bölgede yer alan blok binaların bahçeleri kapalı bahçe olarak tespit edilmiştir. 4.bölgede yer alan blok yapılar kapalı bahçe sınırlarının olduğu görülmektedir. Bu bölgedeki bina bahçelerini ve ortak alanları görülmemektedir. Bahçe sınırları yoğun peyzaj öğelerinden ve tel çitlerden de oluşsa duvar etkisi yaratmaktadır. (Şekil 4.35)

4.4 Bölüm Sonucu

İzmir, Menemen ilçesi, Seyrek yerleşmesinde meydana gelen değişimi ortaya koyabilmek için farklı ölçeklerde analiz yöntemleri kullanılmıştır. Analizler kent ölçeğinden, sokak, parsel ve yapı ölçeğine kadar uzanmaktadır. Analiz yöntemlerinin bu yönden ele alınışı birçok farklı ölçeklerde değişkenlerin bulunmasının sonucudur. Aynı zamanda farklı yapılaşma biçimlerine sahip kentsel dokular farklı ölçeklerde yapılan analizlerle anlaşılmaya çalışılmıştır. Yapılan incelemeler, araştırma alanının mekânsal gelişimi ve çevre ilişkileri, yerleşme bütününe ilişkin analizler, kentsel imgelem analizi ve dört farklı morfolojik bölge bazında yapılan morfolojik analizler olarak dört ana başlık altında toplanmıştır.

Araştırma alanının mekânsal gelişimi ve çevre ilişkilerine bakıldığında, İzmir kentinin Kuzey gelişme yönüne bakıldığında konut kullanımları ana ulaşım hattı boyunca İzmir merkezinden Menemen ilçesine doğru uzanmakta ve artık günümüzde Menemen ilçe merkezi de İzmir kent bütününe bir parçası olarak algılanmaktadır. Ana ulaşım hatları boyunca oluşan kentsel gelişmelerin kentsel yatırımlar ile ivmelendiği görülmektedir. Üst ölçekli plan kararları bu gelişmeyi desteklemektedir. Üst ölçekli plan olan 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı incelendiğinde, Menemen ilçesi gelişme konut alanı olarak belirlenmiş, ulaşım yatırımları ve sanayi alanları önerilmiştir. 1/25.000 ölçekli İzmir Büyükşehir Bütünü Çevre Düzeni Planı, üst ölçekli plan kararlarına paralel kararlar içermektedir. İki plan kararları incelendiğinde, kent merkezinin saçaklanarak çeperlere doğru büyüdüğünü kabul etmektedir; kırsal yerleşim alanlarını, tarım ve orman arazilerini kentleşme baskısı altında bırakan plan kararları da bu gelişme eğilimini desteklemektedir. Seyrek yerleşik alanının 2001 ve 2021 yılları arasında incelendiğinde, yerleşik alan lekesinin çevresinde bulunan tarım alanlarına doğru geliştiği görülmüştür.

Yerleşme bütününe ilişkin analizlere göre; sokak dokusu incelendiğinde alanda iki farklı morfolojik özellikte sokak dokusu tespit edilmiştir. Kırsal yerleşme dokusu, organik formlu ada dokusu içerisinde kıvrımlı yol düzeninin olduğu, gelişme konut dokusunda ise yeni doğrusal ve grid yapıdan oluşmaktadır. Yerleşim bütününe bakıldığında Seyrek'te iki farklı yerleşme dokusunun olduğu tespit edilmiştir.

Kentsel imgelem analizi sonucunda geleneksel konut dokusu ve gelişme konut dokusu olarak yerleşmede iki temel bölgenin olduğu tespit edilmiştir. Fiziksel karakter olarak genel hatları ile benzerlik taşıyan bu iki bölge, karakteristik özellikleri incelendiğinde iki temel bölgenin ayrışarak dört farklı morfolojik bölgeyi oluşturduğu ortaya konmuştur. Kırsal yerleşimin olduğu bölgede 'Geleneksel Köy Merkezi' ve 'Kırsal Yerleşme Dokusu'; yeni gelişme konut alanında ise 'Orta Yoğunluklu Apartmanlaşma' ve 'Blok Yapılar-Kapalı Siteler' bölgeleri olarak 4 farklı bölge tespit edilmiştir.

İzmir, Menemen ilçesi, Seyrek yerleşmesinde yapılan detaylı morfolojik analizler sonucunda 4 farklı morfolojik bölge tespit edilmiştir. Söz konusu dört farklı morfolojik bölgeler bazında yapılan detaylı analizler sonucunda ortaya çıkan sonuçlar Tablo 4.1’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1 Morfolojik özellikler sonuç tablosu

	1.Bölge	2.Bölge	3.Bölge	4.Bölge
	Geleneksel Köy Merkezi	Kırsal Nitelikli Yerleşme	Apartmanlaşma	Kapalı Konut Siteleri
Mekânsal Özellikleri	Merkezileşme vardır.		Merkezileşme yoktur.	
	Kamusal alan (meydan, pazaryeri) ve sokaklar sosyal hayatın bir parçasıdır.		Kamusal alan kullanımları yoktur, sokaklar yalnızca geçiş güzargahlarıdır. Kamusal alan olarak spor ve park alanları vardır.	
Yerleşme Dokusu	Yapı adası formları 'organik'tir.		Yapı adası formları 'geometrik'tir	
	Sokak dokusu 'kıvrımlı'dır.		Sokak dokusu 'doğrusal'dır.	
Yapı - Sokak İlişkisi	Sokağa katkılı peyzaj özellikleri vardır. (Duvar, ağaç)		Sokak dokusuna katkılı yalnızca ağaçlar vardır.	Adaların etrafı çitlerle çevrilidir. Sokak dokusu oluşturmamaktadır.
	Yarı geçirgen sınırlar		Geçirgen ve sınırsız	Kapalı ve geçirgen olmayan sınırlar
Yapılaşma Biçimi	Yapıların fonksiyonları tekil kullanımlardır. (Konut, ticaret, depo vb) Konutlarda aynı bahçede ahır, garaj gibi ek yapılar bulunmaktadır.		Bölgedeki yapıların fonksiyonlarının dağılımı: Zemin katlar ticaret Üst katlar konuttur.	Bölgedeki yapıların tek fonksiyon konuttur.
	Yapıların kat adetleri 1-2 katlıdır.		Yapılar 4 katlıdır.	
	Yapı cinsi yığmadır.		Yapı cinsi betonarmedir.	
	Yapılar ayırık nizamla yerleşmiştir.			
	Yapı tipleri müstakil konutlardır.		Yapı tipleri apartmanlardır.	Yapı tipleri bloktur.
	Kendilerine ait bahçeleri vardır.		Kendilerine ait bahçeleri yoktur.	Sitedeki tüm yapılara ait ortak alan vardır.

Tablo 4.1 Devamı

	Yapıların taban alan büyüklükleri 0 – 50m ² arasında değişmektedir.		Yapıların taban alan büyüklükleri 101 – 200m ² arasında değişmektedir.	Yapıların taban alanı büyüklükleri 200 m ² üzerindedir.
	Küçük parseller		Büyük parseller	Parseller yapı adası büyüklüğündedir.
	Geleneksel konut dokusunu sürdüren parsellerde TAKS değeri: 0,10 - 0,30 aralığında	Geleneksel konut dokusunu sürdüren parsellerde TAKS değeri: 0,20 - 0,50 aralığında	Gelişme konut dokusunu sürdüren parsellerde TAKS değeri: 0,30	Gelişme konut dokusunu sürdüren parsellerde TAKS değeri: 0,30
	Geleneksel konut dokusunu sürdüren parsellerde KAKS değeri: 0,10 - 0,50 aralığında	Geleneksel konut dokusunu sürdüren parsellerde KAKS değeri: 0,10 - 0,50 aralığında	Gelişme konut dokusunu sürdüren parsellerde KAKS değeri: 1,01 - 1,50 aralığında	Gelişme konut dokusunu sürdüren parsellerde KAKS değeri: 1,01 - 1,50 aralığında
	Geleneksel konut tipinde bağımsız birim sayısı: 1-4 aralığında	Geleneksel konut tipinde bağımsız birim sayısı: 1-4 aralığında	Gelişme alanı konut tipinde bağımsız birim sayısı: 5-15 aralığında	Gelişme alanı konut tipinde bağımsız birim sayısı: 31-70 aralığında

Yapılan morfolojik analizler sonucunda geleneksel köy merkezi ve kırsal yerleşme bölgesinden seçilen 1 ve 2. Bölgede birbirine benzer morfolojik özellikleri olduğu görülmektedir. Zaten söz konusu bölgeler benzer zaman koşullarında ve üretim şekilleri ile oluşmuşlardır. 1 ve 2. Bölge yerleşmelerinin yapılaşma biçimi kırsal niteliklerini sürdürmektedir. (Şekil 4.36)

Şekil 4.36 Kırsal nitelikli yerleşme alanı (Kişisel arşiv, 2020)

Yapı tipolojisi müstakil konutlardan, ada formları organik formda ve sokak dokusu kıvrımlı, ada ve parsel büyüklükleri, TAKS ve KAKS, yapı büyüklükleri iki bölgede de aynıdır. Peyzaj özellikleri ve yapı-sokak ilişkisine bakıldığında yarı geçirgen yalnızca mahremiyet sağlamak için bahçeler ve sokaklar arasında yarı geçirgen sınırlar bulunmaktadır. 1. Bölgede merkez niteliği taşıyan meydan ve pazaryeri bulunmaktadır. Bu tüm yerleşim için hala düğüm noktası ve ana kamusal alan olma özelliğini sürdürmektedir. 1.bölgede konuttan farklı kamusal işlevlerinde yer aldığı ‘geleneksel köy merkezi’dir ancak 2.bölge bu konuda 1.bölgeden farklı olarak yalnızca meskenlerin bulunduğu yapı adalarından oluşmaktadır. 1. ve 2.bölge morfolojik özelliklerine genel olarak bakıldığında kırsal nitelikli yerleşime özgü bir yapılaşma kimliğini oluşturmaktadır. Bu alanlarda dönüşümle birlikte yeni yapılan yapılar 3. Ve 4.bölgede yer alan yapıların yapılaşma biçiminde yapılar yapıldığı görülmüştür. Bu kimliğe aykırı yapılar mevcutta yer alan müstakil konut ve diğer kırsal yerleşmeye özgü kullanımların hemen bitişiğine kadar gelmiştir. (Şekil 4.37)

Şekil 4.37 Kırsal nitelikli konut ve gelişme konut dokusu (Kişisel arşiv, 2020)

Yeni gelişme konut alanından seçilen 3 ve 4.bölgenin yapılan analizler sonucunda farklı morfolojik özellikleri olduğu görülmüştür. Yeni gelişme konut alanında 2 farklı morfolojik yapı olduğu görülmüştür. 3. ve 4. Bölgenin ortak yanları yapı adası formları geometrik ve sokak dokusunun doğrusal olmasıdır. Yapı tipolojilerinde ortak yanları 4 katlı, betonarme ve plan kararları doğrultusunda verilen TAKS ve KAKS oranlarıdır. Bu bölgelerde herhangi bir 1. No.lu bölgedeki gibi insanların bir araya geldiği bir kamusal mekânın oluşmadığı tespit edilmiştir. Kamusal alan olarak park ve spor alanı olduğu görülmüştür. Bu alanlarda yalnızca çevrede oturanlar tarafından kullanılan alanlardır. Bir buluşma alanı olarak tüm yerleşmeye hitap eden kamusal alan değildir. Sokaklar bu bölgelerde yalnızca ulaşım için güzargah oluşturmaktadır. 4. Bölge ise kapalı konut sitesi olduğundan dolayı sosyal hayatın yaşandığı yerler sitelerin ortak alanlarıdır. Kapalı konut sitelerinin içinde yer alan park, havuz ve otopark gibi kamusal kullanımlar yalnızca sitede oturanların kullanımlarına açıktır.

3. ve 4. Bölgede yapı taban alanı büyüklüğü, ada büyüklüğü, yapı tipi, parsel alanı gibi özelliklerinin farklı olduğu görülmüştür. 3.bölge ‘apartmanlaşma’ olarak ayrılan bölgenin yapı tipolojisi apartman konutlardan oluşmaktadır. Ada ve parsel büyüklükleri kırsal yerleşmeye göre büyüktür ve yapı büyüklükleri ortalama olarak 200 m² üzerindedir. Peyzaj özelliklerinde sokağa katkılı olarak yalnızca ağaçlar vardır ve yapı-sokak ilişkisine bakıldığında bahçeler ve sokaklar arasında geçirgen sınırlar bulunmaktadır. Kamusal alan olarak park alanı bulunmaktadır. Şekil 4.38’de görüldüğü gibi yerleşme merkezinin çevresinde dağınık olarak apartmanlar yapılmaya başlanmıştır.

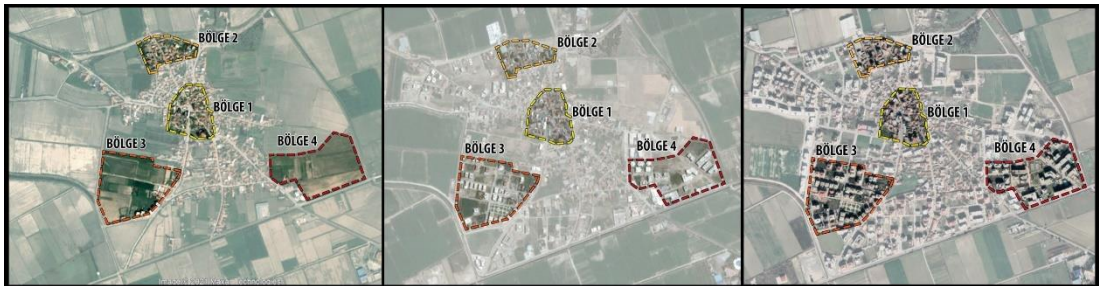
Şekil 4. 38 Apartmanlaşma bölgesi (Kişisel arşiv, 2020)

4.bölge ‘Blok Yapılar-Kapalı Siteler’ olarak ayrılan bölgenin yapı tipolojisi blok konutlardan ve kapalı konut sitelerden oluşmaktadır, ada ve parsel büyüklükleri kırsal yerleşmeye göre yapı büyüklükleri 101-200 m²’dir. Peyzaj özelliklerinde sokağa katkı yoktur ve yapı-sokak ilişkisine bakıldığında geçirgen olmayan kapalı duvarlar vardır. Kapalı konut sitelerini çevreleyen duvarlar fiziksel ve psikolojik olarak sınır oluşturmaktadır. Kamusal alan olarak spor alanı bulunmaktadır. Şekil 4.39’da görüldüğü gibi yerleşme merkezinin çevresinde kapalı konut siteleri yapılmaya başlanmıştır.

Şekil 4.39 Blok Yapılar-Kapalı Siteler Bölgesi (Kişisel arşiv, 2020)

Yapılan analizler sonucunda Seyrek yerleşmesinin çevresinde yeni gelişme konut alanının kırsal nitelikli yerleşmeden farklı olduğu görülmüştür. Mevcutta var olan kimlik özelliklerinden ve kırsal nitelikli yapılaşmadan tamamen farklı 2 yeni yapılaşma biçiminin oluştuğu yapılan analiz sonucunda görülmüştür. Kırsal nitelikli yerleşme özelliklerinin devam etmediği, kırsal nitelikli yerleşmenin sonlandığı anda modern yerleşme dokusuna geçiş yapıldığı izlenmiştir. Söz konusu bölgeler arasında kontrast oluşturur niteliktedir. Seyrek yerleşmesinde geleneksel köy merkezi ve kırsal yerleşme alanından seçilen 2 bölgede yapılan analiz sonuçlarına göre bu alanlarda da değişimlerin başladığı görülmektedir. Mevcutta bulunan yapıların yıkılıp yerine apartmanların yapıldığı, yeni oluşan yapılaşmanın kırsal nitelikli yerleşme alanında da başladığını göstermektedir.

Şekil 4.40 2001 – 2021 Yılları Arası Bölgelerin Değişimi

Seyrek yerleşmesi, Şekil 4.40’da yapılan çalışmada 2001 – 2021 yılları arasındaki değişimleri incelendiğinde ve morfolojik analizlerin sonucunda kırsal alanda saçaklanarak büyüme olduğu görülmektedir. Seyrek, Menemen ilçesinin kentsel saçaklanma alanında kalmış bu yüzden Menemen merkezden Seyrek yerleşmesine doğru güçlü ulaşım bağlantısından dolayı saçaklanma görülmektedir. Seyrek yerleşmesine bakıldığında kırsal yerleşme kendi çeperlerine doğru saçaklanarak büyümektedir. Yapılan çalışmalar sonucunda Seyrek yerleşmesi kentsel ve kırsal saçaklanmanın görüldüğü yerleşme olduğu görülmüştür.

BÖLÜM BEŞ

SONUÇ

Kırdan kentlere göç ve kentlerde nüfusun artması, dolayısıyla kentleşmenin hızlanmasıyla birlikte kentlerde ve çevrelerinde değişimler yaşanmaya başlamıştır. Kentlerdeki büyümeyle birlikte kentler çevrelerine doğru yayılmaya başlamış, kentsel saçaklanma kentlerin çeper alanlarını ve çeperde yer alan yerleşmelerde değişimler meydana gelmesine neden olmuştur. Kentleşme hızı ve kentsel alanlara yerleşme talebinin artışı ile birlikte kent çeperleri ve kırsal alanlar yapılaşma baskısı altında kalmakta ve kırsal alanlar zaman içinde kentsel alanlar ile bütünleşme eğilimi içerisine girmektedir. Ancak kırsal alana doğru meydana gelen kentsel saçaklanma ve yayılma, kırsal yerleşmelerin tarım ve yerleşme kültürünün yitirilmesine neden olmaktadır.

20.yüzyılda sanayileşme ile birlikte kentlerdeki ulaşım, iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, tarım ve sanayide yeni üretim teknikleri ile birlikte kentsel mekânın oluşmasında ve büyümesinde dönüşümler yaşanmıştır. Kentlerde yaşanan bu dönüşüm ile toplumsal ve ekonomik ilişkilerde değişime uğramıştır. Çevredeki yerleşmelere doğru genişleyen ve yayılan kentlere bakıldığında, kentsel fonksiyonlar bu yaşanan değişimle kent yerleşim alan sınırı dışında da yer seçmeye başlamıştır. Kent çeperinde kalan yerleşmeler kentin bir parçası haline gelmeye başlamıştır. Bunun sonucunda metropoliten kentin yerleşme sınırı çeperinde birbirinden kopuk, sürekliliği olmayan yeni yerleşim örüntüleri meydana gelmiş ve bu yeni büyüme biçimi 'kentsel saçaklanma' olarak adlandırılmıştır.

Artan kentleşme ile kent çeperlerinde yer alan kırsal alanlarda değişim meydana gelmektedir. Zamanla kentle bütün olan çeperdeki kırsal yerleşmeler, kentin bir parçası haline gelecek ve kendine özgü kimliğini tamamen kaybedecektir (Kubat ve Hazar, 2018). Otoyolların yapılması ve otomobil kullanımının artmasıyla konutlar dışında işletmelerinde kent çeperinde yer seçmeye başlamasıyla kentler çeperlere doğru yayılımını hızlandırmaktadır (Wassmer, 2002).

Dünyada ve son dönemlerde ülkemizdeki toplumsal ve ekonomik süreçlerde yaşanan değişimler kırsal ve kentsel alanlardaki mekânsal yapıda da değişikliklere neden olmuştur. Kent ve kırsalın rolünde bir değişim meydana getirmiştir. Kent ve kıyı birbirinden ayrı düşünmek, ilişkisini göz ardı etmek ve net sınırlar çizmek günümüzde artık mümkün değildir. Kent ve kıyı arasında sınırların kaybolması toplumsal, ekonomik, ulaşım ve teknolojiye meydana gelen gelişmeler ve kentlerin büyüme dinamiklerinin etkili olduğu kadar yasal mevzuatlar da bu bütünleşmede önemli bir rol oynamaktadır.

Türkiye’deki yasal düzenlemelere bakıldığında, 1984 yılında 3030 sayılı “Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun” yürürlüğe girmesiyle başlayan büyük şehirlerin yönetiminde değişiklik yapılmasına dair yasa ile başlamış, 2004 yılında çıkarılan 5216 sayılı “Büyükşehir Belediyesi Kanunu” ile birlikte yerel yönetimlerin hizmet alanını genişletecek ve buna bir sistemin ortaya konduğu ‘pergel yasası’ olarak geçen yasanın çıkmasıyla ikinci büyük reform yapılmıştır.

Türkiye’de kıyı-kent sınırlarını ortadan kalkmasına sebep olarak gösterilen, son ve büyük reform 2012 yılında çıkarılan “Bütünşehir Yasası” olarak bilinen 6306 sayılı “On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” dur. Bu yasa ile birlikte büyükşehir olan kentlerin sayısı 30’a yükselmiş, 18.000 belde ve köyün tüzel kişiliği kaldırılarak bağlı oldukları belediyeye devredilmiş (Partigöç, 2018); köyler mahalle statüsüne getirilmiş ve köy muhtarlarına ait yetkiler alınarak mahalle muhtarı haline getirilmiştir. Bu yasa ile birlikte Büyükşehir olarak geçen 30 ilde ‘köy’ olarak tanımlanabilecek kırsal bir yerleşme kalmamıştır. Bu illerde kırsal kimliği olan köyler göz ardı edilmiş ve yasal olarak da kentin bir parçası haline getirilmiştir.

Değişen kent ve kırsaldan dolayı iki kavramı net olarak sınırlarla ayıran geçmişte yapılan tanımlar günümüzde geçerliliğini yitirmiş ve yeni tanımların ortaya konması ihtiyacı doğmuştur. Yasal düzenlemeler ile birlikte kent-kıyı tanımlama zorlukları daha da fazla artmış, aralarındaki sınırlar kaybolmuş ve kent, kıyı ve kent-kıyı arasında kalan yerleşmeler için de yeni tanımların yapılması zorunluluk haline gelmiştir.

Günümüzde dünyada yaşanan değişimlerle birlikte kent ve kırdaki yaşanan değişimlerle yeniden tanımlanması, aralarındaki ilişkinin doğru ortaya konması gerekmektedir. Kır ve kent iyi ayrı alan, iki farklı nüfus, sosyal yapı ve ekonomik yapı olarak tanımlarını yapmak yetersiz ve gerçeği yansıtmamaktadır (Öğdül ve diğerleri, 2007). Günümüzde kent ve kıranın birbirine olan benzerliği, değişimi, birlikteliği en önemlisi iç içe geçmeleri ve ilişkilerini vurgulayan tanımlamalar üretilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu tanımların gerekliliği yasal düzenleme oluşturulurken, büyükşehir belediyelerinde kanunun çıktığı günden beri hala yerine oturmeyen idari aksaklıkların ortadan kalması, kır ve kenti doğru belirleyip hizmetleri bu doğrultuda sunmak açısından da önem taşımaktadır. Doğru planlama müdahalelerinin yapılması ve idari kararların alınması açısından bu tanımların yapılması oldukça önem taşımaktadır.

Kırdan kente dönüşüm, ulaşım ve iletişimdeki teknolojik gelişmelerle birlikte kent ve kır arasında erişilebilirliğin artması çeperden kıra doğru başlayan dönüşümleri başlatmıştır. Dönüşüm baskısı altında kalan alanların başında çeper alanları gelmektedir (Hazar, 2017). Günümüzde insanlar daha sakin, doğayla iç içe olabileceği, daha geniş bir alanda yaşayabileceği, aynı zamanda kent merkezine rahat bir şekilde erişebileceği yaşam standartlarını talep etmektedir. Bu yaşam standartlarındaki beklentilerin değişmesiyle birlikte özellikle kent çeperinde yer alan kırsal alanlar kentsel mekâna dönüşmekte, kentli nüfuslarının yoğunluğu artmakta ve idari olarak da kente bağlanmış, kentin bir parçası gibi yönetilmektedir (Ceylan ve Somuncu, 2018). Bu yaşanan değişimlere bakıldığında metropol olan kentlerde gelecekte tüm kırsal alanların bu değişim tehdidi altında olduğu anlamına gelmektedir.

Bu çalışma kapsamında, kent çeperlerinde meydana gelen değişimler doğal peyzajın zarar görmeye başladığı, orman ve tarım alanlarının tahrip olmasıyla tarımsal üretimde aksaklıkların ortaya çıktığı, kırsal kimlikleri olan kırsal yerleşmelerin kentin bir parçası haline geldiği, bu değişimlerin ulaşım sorunlarını da beraberinde getirdiği, kırsal alanlarda kimlik değişimlerinin meydana geldiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Bu araştırmada, kent çeperinin dönüşüm sürecinde kırsal alanın kentleşmesini ve kent karakterinin değişimini İzmir'in kuzey gelişme aksı üzerinde yer alan Seyrek

yerleşmesi üzerinden açıklanmaktadır. İzmir kentinde çeperdeki yerleşim alanlarında meydana gelen değişimi, kırsalın morfolojik yapısına uymayan yapılaşmayı ortaya koymak, kırsalın kaybolan kimliğine dikkat çekmek hedeflenmiştir. Tez kapsamında, kent çeperinde meydana gelen kırdan kente dönüşüm, kentsel morfoloji analiz yöntemleri ile incelenmiştir.

Kentsel morfoloji, kentin yapısının değişimini inceleyen çok yönlü bir araştırma alanıdır. Bu alanda coğrafya, mimarlık, şehir planlama, sosyoloji, kent tarihi ve ekonomi kökenli araştırmacılar yer almaktadır. Kent, unsurları ile birlikte sürekli bir değişim içindedir ve kentsel morfoloji alanı bu değişime odaklanarak kentin yapısını açıklamayı amaçlamaktadır.

Kentsel morfoloji çalışmaları temeli 19.yy'ın sonlarına dayansa da 20.yy morfoloji çalışmalarının öne çıktığı dönemdir. Kentsel morfoloji çalışmaları temel olarak coğrafi ve mimarlık kökenli araştırmalar üzerinden devam etmektedir. Bu çalışmada da Kentsel morfoloji kuramsal yaklaşımları Coğrafi ve Mimari kökenli olarak iki ana başlık altında incelenmiştir. Kentsel morfoloji çalışmalarını yürüten coğrafya ve mimarlık alanı arasında iletişim kopukluğu çalışmaların paralel olarak yürütülememesine sebep olmuştur. Bu da araştırma çalışmalarının yapıldığı farklı okulların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Coğrafi ve Mimari kökenli olarak morfolojik yaklaşımları inceleyen 3 okul öne çıkmaktadır. İngiliz, İtalyan ve Fransız okulları ve araştırmacılarının kentsel morfoloji yaklaşımları bu çalışmada ortaya konmuştur. Kentsel morfoloji çalışmalarının mimarlık ve coğrafi kökenli olarak ayrı dallarda yapılmış ancak aynı dönemlerde ve birbirinden bağımsız olarak yapılan çalışmalarda benzerlikler de görülmüştür. Conzen coğrafi kökenli ve Caniggia mimari kökenli morfolojik kökenli çalışmalarını aynı dönemde yapmışlardır. Ancak özellikle Conzen ve Caniggia'nın yaklaşımı arasında bir dizi benzerlikler bulunmaktadır. Her ikisi de tarihi süreçteki değişimi ön plana almış olarak şehirlerle ilgilenmiş ve her ikisi de mimari farklılıklara sahip yapıların yerine, kentteki baskın biçimleri, çok sayıda sıradan sayılabilecek yapıyı da araştırmalarına dahil etmişlerdir. (Pinho ve Oliveira, 2009).

Seçilen Seyrek yerleşmesi çerçevesinde söz konusu dönüşümü inceleyebilmek adına çok çeşitli morfolojik analiz yöntemleri uygulanmıştır. Analizler kent ölçeğinden, sokak, parsel ve yapı ölçeğine kadar uzanmaktadır. Analiz yöntemlerinin bu yönden ele alınışı birçok farklı ölçekte değişkenlerin bulunması, aynı zamanda farklı yapılaşma biçimlerine sahip kentsel dokular farklı ölçeklerde yapılan analizlerle anlaşılmaya çalışılmıştır. Tez kapsamında, Menemen ilçesi ve Seyrek yerleşmesi bütününde çevresel konum ve ilişkiler, kent imge analizi (Lynch), plan kararları çerçevesinde morfolojik özelliklere ilişkin analizler, sokak, parsel ve yapı ölçeğinde morfolojik analizler gerçekleştirilmiş ve artan kentleşme ile yaşanan dönüşümün tüm ölçeklerdeki yansımalarını tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırma alanının mekânsal gelişimi ve çevre ilişkilerine bakıldığında, İzmir kentinin Kuzey gelişme yönüne bakıldığında konut kullanımları ana ulaşım hattı boyunca İzmir merkezinden Menemen ilçesine doğru uzanmakta ve artık günümüzde Menemen ilçe merkezi de İzmir kent bütünüünün bir parçası olarak algılanmaktadır. Bu merkez kentle bütünleşme üst ölçekli plan kararları ve ulaşım, sanayi yatırımlarıyla da kentin kuzeye ve kırsal alanlara doğru gelişmesi desteklenmiştir. Seyrek yerleşik alanının gelişmesine bakıldığında, 2001 ve 2021 yılları arasında yerleşik alan lekesinin çevresinde bulunan tarım alanlarına doğru geliştiği görülmüştür.

Kırsal yerleşme dokusu, organik formlu ada dokusu içerisinde kıvrımlı yol düzeninin olduğu, gelişme konut dokusunda ise yeni doğrusal ve grid yapıdan oluşmaktadır. Yerleşim bütününde değerlendirildiğinde Seyrek'te iki farklı yerleşme dokusunun olduğu tespit edilmiştir.

Kentsel imgelem analizi sonucunda geleneksel konut dokusu ve gelişme konut dokusu olarak yerleşmede iki temel bölgenin olduğu tespit edilmiştir. Fiziksel karakter olarak genel hatları ile benzerlik taşıyan bu iki bölge, karakteristik özellikleri incelendiğinde iki temel bölgenin ayrışarak dört farklı morfolojik bölgeyi oluşturduğu ortaya konmuştur. Kırsal yerleşimin olduğu bölgede 'Geleneksel Köy Merkezi' ve 'Kırsal Yerleşme Dokusu'; yeni gelişme konut alanında ise 'Orta Yoğunluklu Apartmanlaşma' ve 'Blok Yapılar-Kapalı Siteler' bölgeleri olarak 4 farklı bölge tespit

edilmiştir. Ortaya çıkan dört farklı morfolojik bölgeye detaylı morfolojik analizler yapılmıştır.

Yapılan morfolojik analizler sonucunda ‘geleneksel köy merkezi’ ve ‘kırsal yerleşme’ bölgesinden seçilen 1 ve 2. Bölgede birbirine benzer morfolojik özellikleri olduğu görülmektedir. Zaten söz konusu bölgeler benzer zaman koşullarında ve üretim şekilleri ile oluşmuşlardır. 1 ve 2. Bölge yerleşmelerinin yapılaşma biçimi kırsal niteliklerini sürdürmektedir. Bu bölgelerin morfolojik özelliklerine bakıldığında kırsal nitelikli yerleşime özgü bir yapılaşma kimliğini oluşturduğu tespit edilmiştir. Seyrek yerleşmesinin kırsal nitelikli yerleşme biçimi; 1-2 katlı, yığma ve müstakil bahçeli yapılardır. Bahçeler mahremiyet sağlamak amacıyla yarı geçirgen, sokağa katkılı duvar ve ağaçlarla çevrelenmiştir. Konut parsellerinde aynı zamanda ahır, depo gibi ek yapılarda yer almaktadır. 1. Bölgede merkez niteliği taşıyan meydan ve pazaryeri bulunmaktadır. Bu tüm yerleşim için hala düğüm noktası ve ana kamusal alan olma özelliğini sürdürmektedir.

Yeni gelişme konut alanından seçilen 3 ve 4.bölgenin yapılan analizler sonucunda farklı morfolojik özellikleri olduğu görülmüştür. Yeni gelişme konut alanında 2 farklı morfolojik yapı olduğu tespit edilmiştir. 3 ve 4. Bölge benzer olarak geometrik yapı adası formu ve doğrusal yollardan oluşmaktadır ancak yapılaşma biçimi olarak birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Yapılaşma biçiminde ortak nokta 4 katlı ve betonarme yapıların yapılmasıdır. 3. bölge ‘apartmanlaşma’ olarak ayrılan bölgenin yapı tipolojisi apartman konutlardan oluşmaktadır. Bu bölgede kamusal alan olarak o bölgeye hizmet eden park alanı bulunmaktadır. 4.bölge ‘Blok Yapılar-Kapalı Siteler’ olarak ayrılan bölgenin yapı tipolojisi blok konutlardan ve kapalı konut sitelerden oluşmaktadır. Tüm yerleşmeden farklı olarak öne çıkan özelliği, peyzaj özelliklerinde sokağa katkı yoktur ve yapı-sokak ilişkisine bakıldığında geçirgen olmayan kapalı duvarlar vardır. Bu bölgede kamusal alanlar yerine her sitenin kendine özel park, otopark ve havuzları bulunmaktadır.

Yapılan analizler sonucunda, Seyrek yerleşmesi çevresinde kırsal kimlik özelliklerinden farklı yeni gelişme konut alanı oluştuğu tespit edilmiştir. Geleneksel

köy merkezi çevresinde son dönemlerde artan kentleşme ile birlikte apartmanların ve kapalı konut sitelerinin yapıldığı, çevresindeki tarım alanlarına doğru yayıldığı ortaya konmuştur. Seyrek yerleşmesi çevresinde mevcuttaki kırsal nitelikli yerleşme dokusundan tamamen farklı iki yeni yapılaşma biçimin geliştiği yapılan morfolojik analizler sonucunda görülmüştür. Kırsal nitelikli yerleşme özelliklerinin devam etmediği, kırsal nitelikli yerleşmenin sonlandığı anda modern yerleşme dokusuna geçiş yapıldığı izlenmiştir. Söz konusu bölgeler arasında kontrast oluşturur niteliktedir. Seyrek yerleşmesinde geleneksel köy merkezi ve kırsal yerleşme alanından seçilen iki bölgede yapılan analiz sonuçlarına göre bu alanlarda da değişimlerin başladığı görülmektedir. Mevcutta bulunan yapıların yıkılıp yerine apartmanların yapıldığı, yeni oluşan yapılaşmanın kırsal nitelikli yerleşme alanında da başladığını göstermektedir.

Sonuç olarak kentin gelişme baskısının artması, ulaşım bağlantılarının güçlenmesi, idari yapının izin vermesi ve yasal plan kararları ile İzmir kentinin kuzey gelişme aksında Seyrek yerleşmesinde kırsal alanının özgün niteliğinin kaybolmasına, çevresindeki gelişmelerin baskısı altında kalmasına, kırsal kimliğin yok edilmesinin yanı sıra anlamsızlaşmasına neden olduğu tespit edilmiştir. Seyrek örneğinde de görüldüğü üzere, kırsal alanlarda yeni yapılaşma anlayışı bağlamından kopuk, var olan özgün kimlik özelliklerini geliştiren ve sürdüren değil tamamen kırsal ile uyumsuz gelişmelerdir. Bu çalışma kapsamında, kent çeperlerinde yer alan kırsal yerleşmelerin özgün kimlik özelliklerinin ve kentsel doku örüntülerinin korunması ve çevrelerindeki gelişmelerin de geleneksele duyarlı olması gerektiği vurgulanmak istenmiştir. Bu çalışmada örnek alanda yapılan morfolojik analizlerle, artan kentleşme ile birlikte kent çeperindeki kırsal yerleşmelerin kimliklerini yitirdiği, kırdan kente dönüşümlerin yaşandığını ortaya çıkmıştır.

Çalışma kapsamında yapılan analizler sonucunda, Seyrek yerleşmesinde hızla artan kentleşmeden ve kentin gelişme baskısı altında kalmasından dolayı, özgün kimliğini kaybetmiş ve yeni yerleşme biçimi ortaya çıkmıştır. Kent merkezi çeperinde kalan diğer kırsal yerleşmeler de bu değişimin ve kimlik özelliklerini yitirme, kentin bir parçası haline gelme tehdidi altındadır. Mevcuttaki yerleşme biçimi ve ekonomik

faaliyetlerdeki değişimlerin yaşıandığı ve kimlik özelliklerinin kaybolmaya başladığı gözlemlenmiştir. Kırsal yerleşme özellikleri gösteren Seyrek yerleşmesi ve çevresinde yer alan tarım alanlarının da yok olduğu ve değişime uğradığı görülmektedir. Seyrek yerleşmesi, Menemen ilçesinin kentleşmesinin artması ve saçaklanarak büyümeye başlamasından dolayı kentsel saçak alanı haline gelmiştir. Seyrek yerleşmesi gelişme baskısı ve artan nüfus ile birlikte “geleneksel köy merkezi” olarak çalışmada tespit edilen alanın çevresinde saçaklanarak çevresindeki tarım alanlarına doğru saçaklanmaya başlamış ve yayılmaya devam etmektedir. Kentsel ve kırsal saçaklanmanın görüldüğü Menemen ilçesi ve Seyrek yerleşmesinde yapılan çalışmada tespit edilmiştir. Kentsel ve kırsal saçaklanmalar sonucunda tarım alanlarının kaybı, kırsal kimliğin kaybolması, yerleşmelerin karakteristik özelliklerinden farklı olarak yapılaşması gibi sonuçların olduğu yapılan çalışma ile ortaya konmuştur.

Kentin büyümesi, kent içinde yer bulunamayan kullanımların çeperde yer alan kırsal nitelikli yerleşmelerde kimlik kaybına neden olmasından dolayı verilen üst ölçekli plan kararlarında bu değişimlerin meydana gelme durumu değerlendirilmelidir. Üst ölçekli planlarda kent çeperini ve yer alan yerleşmeleri yalnızca kent merkezinin nüfus yoğunluğunu aktaracak boş bir alan olarak görülmemelidir. Üst ölçekli planlarda çeperde kalan kırsal alanlara dikkat edilerek kararların verilmesi gerekmektedir. Üst ölçekli planlarda verilen kararların kırsal yerleşmelerdeki sonuçları çalışmada ortaya konmuştur. Kent çeperinde yer alan ve değişim baskısı altında kalan yerleşmeler için imar planı kararları, plan notları ve plan raporlarında kimlik özelliklerini göz ardı etmeden ve kırsal nitelikli kimliğine dikkat ederek, gelişme konut alanları yapılaşma biçimi kararları alınması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

442 sayılı Köy Kanunu. (1924). *T.C. Resmi Gazete*.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.442.pdf>

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu. (2004). *T.C. Resmi Gazete*.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5216&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. (2008). *T.C. Resmi Gazete*.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5747.pdf>

6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2012). *T.C. Resmi Gazete*.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6360.pdf>

Akgün,A.A. , Kürkçüoğlu,E. ve Akay,M. (2018, , 31 Ekim – 2 Kasım). *Türkiye’de Kırsal Morfoloji ve Değişen Doku Tipolojilerinin Çözümlemesi* [Bildiri Özeti]. Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu İTÜ.

Aydınlı, H.İ. ve Çiftçi, S. (2015). Türkiye’de kır-kent kavramlarının değişen niteliği ve mevzuatın sürece etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(54), 192-200.

<https://10.17755/esosder.54208>

Bilgin, A.B. (2019). *Kent çeperinde gelişen yerleşim alanlarının kırsal peyzaja etkileri: İstanbul Büyükçekmece Karaağaç mahallesi örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi.

Can,I. ,Yaylalı Yıldız,B. , Ek,İ. ve Polat,F. (2018, 31 Ekim – 2 Kasım). *Değişen kır kent ilişkisi ve bölgesel kentleşme, İzmir- Urla örneği* [Bildiri Özeti]. Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu İTÜ.

<https://kentselmorfolojisempozyumu2018.files.wordpress.com/2019/04/m-31.pdf>

- Cataldi, G., Maffei, G. L. ve Vaccaro, P. (2002). Saverio Muratori and the Italian school of planning typology. *Urban morphology*, 6(1), 3-14.
- Ceylan, S. ve Somuncu, M. (2018, 3-6 Ekim). *Kırsal Dönüşümünü Kavramsal Bakımdan Yeniden Düşünmek* [Bildiri Özeti]. TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, Ankara.
- Conzen, M. R. G. (1960). *Alnwick, Northumberland: a study in town-plan analysis*, The Institute of British Geographers.
- Cömert, N.Z. (2013). *Testing an integrated methodology for urban typomorphological analysis on Famagusta and Ludlow* [Doktora Tezi]. Doğu Akdeniz Üniversitesi.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve İlbank, (2015). *Kırsal Dönüşüm Çalıştayı Sonuç Raporu*.
https://www.researchgate.net/publication/318887969_Kırsal_Donusum_Calistayi_Sonuc_Raporu
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2014). *İzmir-Manisa Planlama Bölgesi 1/100.00 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Plan Açıklama Raporu*.
<https://webdosya.csb.gov.tr/db/mpgm/icerikler/planaciklamaraporu-20220318120232.pdf>
- Çelik, Z. (2006). *Türkiye’de Kırsal Planlama Politikalarının Geliştirilmesi* [Doktora Tezi], Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Çil, E. (2006). Bir kent okuma aracı olarak mekân dizim analizinin kuramsal ve yöntemsel tartışması. *Megaron*, 1(4), 218-233.
<https://jag.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON-39358-ARTICLE-CIL.pdf>
- Çitçi, S. ve Yılmaz, E. (2011). Kentlerin ortaya çıkışı ve sosyo-politik açıdan Türkiye’de kentleşme dönemleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 252-267.

European Environment Agency, (2006). *Urban Sprawl in Europe, The Ignored Challenge*. The European Environment Agency Report.

Ewing, R. (1997). Is Los Angeles-style sprawl desirable. *Journal of the American Planning Association*, 63(1), 107-126.
<http://dx.doi.org/10.1080/01944369708975728>

Galster, G., Hanson R., Wolman, H., Coleman, S. ve Freihage, J. (2001). Wrestling Sprawl to the Ground: Defining and Measuring an Elusive Concept. *Housing Policy Debate*, 12(4), 681-717.
<http://10.1080/10511482.2001.9521426>

Geray, C. (1999). Kırsal kalkınma yönetileri, ilçe yerel yönetimi ve “ilçe köy birlikleri” önerisi, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 8(2) 11-42.

Günay, E. (2007). *Interaction of urban fringe and transportation system: Istanbul case* [Yüksek Lisans Tezi] İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü.

Harvey, R. O. ve Clark, A. V. (1965). The nature and economics of urban sprawl, in Bourne, internal structure of the city, *University of Wisconsin Press*, 41(1), 1-9.
<http://www.jstor.org/stable/3144884>

Hazar, D. (2012). *Kentsel planlama ve tasarım süreçlerinde kentsel kuşak alanları: İstanbul ve Barselona kentleri karşılaştırmalı değerlendirmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.

Hazar, D. (2017). Kır-kent çeperi’ne ekolojik yaklaşım. *Şehir ve Toplum Dergisi No. 7, Marmara Belediyeler Birliği*, 135-142.

Hillier, B. (1984). *Space is the machine*, University College London.

İZBAN, (30 Kasım 2021). *İZBAN, 5 yaşında*
<http://www.izban.com.tr/Sayfalar/HaberDetay.aspx?Id=363&MenuId=51>

İZKA, (2021). *İzmir ili kırsal ve kentsel alanlarının tespitine yönelik analiz çalışması*. İzmir Kalkınma Ajansı.

İzmir Büyükşehir Belediyesi, (25 Kasım 2021). *İzmir Kuş Cenneti*.

<https://www.izmir.bel.tr/tr/Projeler/izmir-kus-cenneti/1297/4>

İzmir Büyükşehir Belediyesi, (2012). *İzmir büyükşehir bütünü 1/25.000 ölçekli çevre düzeni planı plan açıklama raporu*.

https://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/NazimImarPlani/3118480_13233.pdf

İzmir Büyükşehir Belediyesi, (2019). *İzmir kent çeperi parkları çalıştay raporu*.

Johnson, M.P. (2001). Environmental impacts of urban sprawl: a survey of the literature and proposed research agenda. *Environment and Planning A*, 33, 717-735. <https://10.1068/a3327>

Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. (2020). *T.C. Resmi Gazete*.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/10/20201016M1-1.htm>

Kantürer, G. (2016). *İstanbul kent çeperlerinde kırsal arazilerin dönüşümü “Ağaçlı – Yeniköy yöresi örneği”* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi

Kalkınma Bakanlığı, (2018). *On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2019-2023), Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. T.C Kalkınma Bakanlığı.

Karabacak, K. (2020). Türkiye'deki büyükşehir belediyeli şehirlerde kentsel yayılma. *DTCF Dergisi*, 60(1), 158-178.

Karataş, N. (2007). İzmir'deki şehirselleşme eğilimlerinin Torbalı Ayrancılar'da arazi sahipliği el değişim süreçlerine etkileri (1968–2000). *Planlama Dergisi, Şehir Plancıları Odası Yayını*, 2, 3-12.

Kaya, E. (2017), *Kentleşme ve kentlileşme*, İşaret Yayınları.

Kaya, Ö.D. (2022, 5 Mart). *Yedikule Bostanları'nın akıbeti belli oldu*.

<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/yedikule-bostanlarinin-akibeti-belli-oldu-928417>

- Kayan, A. (2012). Türkiye’de bölge planlaması: sorunları ve çözüm önerileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 103-134.
- Keleş, R. (1980). *Kent Bilim Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- Keleş, R. (1993). *Kentleşme politikası*. İmge Yayınları.
- Kızıroğlu, A.M. (2017). Türkiye'nin nüfus değişimine göre il bazında kentleşmesine bir bakış (1965-2014). *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(16), 153-183.
- Kropf, K. (2009). Aspects of urban form. *Urban morphology*, 13(2), 105-120.
- Kubat, A.S. ve Hazar, D. (2018, 31 Ekim – 2 Kasım). *İstanbul’un çeper kuşak gelişim süreci* [Bildiri Özeti]. Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu. İTÜ, İstanbul.
<https://kentselmorfolojisempozyumu2018.files.wordpress.com/2019/04/m-34.pdf>
- Kubat, A.S. ve Topçu, M. (2009). Antakya ve Konya tarihi kent dokularının morfolojik açıdan karşılaştırılması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 334-347.
- Lynch, K. (1958). A theory of urban form. *Journal of the American Institute of Planner*, 24(4), 201-214.
<http://dx.doi.org/10.1080/01944365808978281>
- Lynch, K. (1960). *The image of the city*. The M.I.T. Press.
- Lovra, E. (2016). The 'modern city': urban tissue typology: limitations of Caniggian and Conzenian practice and the new typology. *4th International Conference Contemporary Achievements in Civil Engineering 2016*, 32(29), 805-814.
<https://doi.org/10.14415/konferencijaGFS 2016.081>
- Maden Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. (2021). *T.C. Resmi Gazete*.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/03/20220301-11.htm>

Moudon, A. V. (1997). Urban morphology as an emerging interdisciplinary field. *Urban morphology*, 1(1), 3-10.

Nechyba, T.J. ve Walsh, R.P. (2004). Urban Sprawl. *Journal of Economic Perspectives*, 18(4), 177-200.

Nerse, S. ve Türk, E. (2017). Kırsal Kentsel İlişkilerde Değişim: Yeni Tanımlamalar ve Kavram Okumaya Yönelik Bir Analiz. *The Journal of Academic Social Sciences*, 63, 504–525.
<https://doi.org/10.16992/ASOS.13123>

Öğdül, H., Uluçay, H. ve Öngel, S. (2007). Kent çevresindeki kırsal alanlarda değişim biçimleri. *Türkiye bilimsel ve teknik araştırmalar kurumu, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Grubu, SOBAG – 105K076*.

Özbek, E.İ. (1994). *Potential use of second homes as permanent homes on the fringe areas of cities a case study in İzmir* [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Partigöç, N.S. (2018). Kentleşme sürecinde kırsal alanların mekansal değişimi ve dönüşümü: Denizli kenti örneği. *Bilişim teknolojileri dergisi*, 11(1), 89-98.
<https://10.17671/gazibtd.347729>

Pinho, P. ve Oliveira, V. (2009). Different approaches in the study of urban form. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 2(2), 103-125.

Pryor, R. J. (1968). Defining the rural-urban fringe. *Social Forces*, 47(2), 202–215.

Sarioğlu, Ö. (2005). *Mekansal büyümenin kentsel çeper üzerine olan etkisi: İzmir Seyrek örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Seydanlıoğlu, A. ve Turgut, S. (2017). Türkiye kentleri için kentsel büyüme yönetimi sistemi ve İstanbul örneği. *Megaron*, 12(3), 429-442.

- Sezgin, D. ve Varol, Ç. (2012). Ankara'daki kentsel büyüme ve saçaklanmanın verimli tarım topraklarının amaç dışı kullanımına etkisi. *MTU JFA*, 29(1), 273-288.
- Söztutar, M. (2022). Ağ toplumu yaklaşımının kırsal alanların dönüşümü üzerine etkileri. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(Özel sayı), 59-76.
- Stromberg, J. (2022, 22 Mart). *How suburban sprawl hurts the poor*.
<https://www.vox.com/2015/5/22/8640425/commuting-poverty-public-transit>
- T.C. Menemen Kaymakamlığı, (18 Ekim 2021). *Menemen Kaymakamlığı*.
<http://www.menemen.gov.tr/mahalli-idareler>
- T.C. İzmir Valiliği, (18 Ekim 2021). *Menemen*.
<http://www.izmir.gov.tr/menemen>
- Tekeli, İ. (2016). *Dünyada ve Türkiye'de kent kır karşılığı yok olurken yerleşmeler için temsil sorunları ve strateji önerileri*. İdealkent Yayınları.
- Tekeli, İ. (2013). Türkiye'de Bölge Planlamanın Öyküsü ve Beşeri Coğrafyayla İlişkisi Üzerine, *Beşeri Coğrafya Dergisi*, 1(1), 39-50.
- TMMOB, (10 Nisan 2022). *48. Dönem olağan genel kurulu sonuç bildirgesi*.
<http://www.tmmob.org.tr/icerik/tmmob-zmo-48-donem-olagan-genel-kurulu-sonuc-bildirgesi-yayimlandi>
- TMMOB, (15 Nisan 2022). *“On birinci kalkınma planı (2019-2023)” üzerine TMMOB görüşü*.
https://www.emo.org.tr/ekler/64223ef1658d916_ek.pdf?tipi=15&turu=H&sube=14
- Topal, A.K. (2005). Kavramsal olarak kent nedir ve Türkiye'de kent neresidir. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 279-294.

- Topçu, M. (2003). *Şehir morfolojisi üzerine bir çalışma Konya ve Antakya' nın tarihi dokularının karşılaştırılması* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Ünlü, T. (2020, 27 Şubat). *Fringe-belt alienation as a tool to develop cities: Turkish case* [Bildiri Özeti]. ISUF 2020 Virtual Conference Proceedings, University of Utah. <https://doi.org/10.26051/0D-CBXJ-EZAH>
- Wassmer, R.W. (2002). An economic perspective on urban sprawl: with an application to the american west and a test of the efficacy of urban growth boundaries. <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.542.5805&rep=rep1&type=pdf>
- Whitehand, J. W. (2001). British urban morphology: the Conzenion tradition. *Urban morphology*, 5(2), 103-109.
- Whitehand, J. W. (2007). Conzenian urban morphology and urban landscapes. *Proceedings of the 6th International Space Syntax Symposium, İstanbul*. http://spacesyntaxistanbul.itu.edu.tr/papers/invitedpapers/Jeremy_whitehand.pdf
- Whitehand, J.W. R. ve Morton, N.J. (2004). Urban morphology and planning: the case of fringe belts, *Environment and planning b: planning and design*, 30(30), 819-839.
- Whitehand, J. W. (1992). Recent advances in urban morphology. *Urban studies*, 29(3-4), 619-636.
- Yazar, K.H. (2002). *Metropolleşme sürecinde kent çeperinde gelişmeler: Ankara ve Pusaklar örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Mimar Sinan Üniversitesi.
- Yenigül, B.S. (2017). Kırsal Kalkınma Politikalarında Yeni Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Türkiye'nin Kırsal Politikalarına Etkisi. *Planlama Dergisi*, 27(1),16-25.
- Yeşilyurt Alkan, A. (2016). *Kırsal alanların kentsel alanlara dönüşümü: Burdur örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

Yıldırım, M. (2021). *Kır-kent çeperinde yer alan kırsal yerleşimlerin sosyo-mekânsal dönüşümü: Ödemiş örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi.

Yıldız, F. (2011). *İmar Bilgisi Planlama Uygulama Mevzuat*, Nobel Yayınları.

Yorulmaz, O. (2013). *Metropolitan kentsel büyümenin çeperdeki kentsel-kırsalla etkileşimi; Antalya örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

Yörür, N. (2008). *1980 Sonrası Tarım Politikalarının Kırsal Alandaki Yapısal Dönüşüm Üzerine Etkileri: Aydın-Dalama Örneği* [Doktora Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

